

Міжнародні науково-практичні інтернет-конференції за різними юридичними напрямками

Верховенство права у процесі державотворення

**МАТЕРІАЛИ МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
ІНТЕРНЕТ-КОНФЕРЕНЦІЇ**

www.lex-line.com.ua

Юридична лінія

29 вересня 2010 р.

Верховенство права у процесі державотворення: матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції.-Тернопіль, 2010.

В роботі зібрані кращі доповіді з юридичних питань, які оприлюднені на інтернет-сторінці www.lex-line.com.ua.

Адреса оргкомітету:
46010, м. Тернопіль, а/с 1079
тел. 0979074970
E-mail: lex-line@ukr.net

Оргкомітет міжнародної науково-практичної інтернет-конференції не завжди поділяє думку учасників. В збірнику максимально точно збережена орфографія і пунктуація, які були запропоновані учасниками. Повну відповідальність за достовірність несуть учасники, їх наукові керівники та рецензенти.

Всі права захищені. При будь-якому використанні матеріалів конференції посилання на джерело є обов'язкове.

**ГЛАВА ДЕРЖАВИ ЯК СУБ'ЄКТ ВТІЛЕННЯ ПРИНЦИПУ
ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА У ДЕРЖАВОТВОРЧИЙ ПРОЦЕС**

Житник Оксана Олександрівна

здобувач відділу історико-правових досліджень Інституту держави та права ім. В.М. Корецького

У вузькому значенні верховенство права в українському державотворенні розглядається як визначене нормами Основного Закону держави, іншими правовими актами, забезпечення дотримання основних прав і свобод людини і громадянина.

Широке розуміння цього поняття закладає основну преференцію: при встановленні правового регулювання виходити за межі розуміння позитивного права і при формулюванні відповідних позицій дотримуватися верховенства моральних норм справедливості.

Конституція України декларує, що в Україні визнається і діє принцип верховенства права (частина перша статті 8).

Розуміння змісту поняття „верховенство права“ було надано в Рішенні Конституційного Суду України від 2 листопада 2004 року № 15-рп (справа про призначення судом більш м'якого покарання), яке означає „панування права в суспільстві. Верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема, у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо. Одним з проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема, норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства. Всі ці елементи права об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права, яка значною мірою дістала відображення в Конституції України“.

Спираючись на концепцію ідеології державотворення в Україні [1], під поняттям „державотворення“ розуміється система ідей, принципів, норм, установок, ідеалів, цілей, що прийняті для всіх громадян держави і орієнтують їх на забезпечення цілісності і міцності держави, консолідації нації, економічне і культурне піднесення.

В Конституції України задекларовано, що Україна є правовою державою (стаття 1); людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною

цінністю (частина перша статті 3); права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави (частина друга статті 3); права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними (стаття 21); кожен має право на повагу до його гідності (частина перша статті 28) тощо.

Главі держави надано конституційні повноваження щодо забезпечення дотримання принципу верховенства права в контексті українського державотворення, які він реалізує, опираючись на положення статей 102, 106 Конституції України, зокрема, звертаючись з посланням до народу про внутрішнє і зовнішнє становище України (пункт 2), призначаючи всеукраїнський референдум щодо змін до Основного Закону України, проголошуючи всеукраїнський референдум за народною ініціативою (пункт 6), зупиняючи дію актів Уряду з мотивів їх невідповідності Конституції України (пункт 15), а також, зокрема, вирішуючи питання щодо помилування [3], заходів з облаштування осіб, депортованих за національною ознакою та їх нащадків [4], забезпечення гарантування конституційного права на звернення до органів державної влади та місцевого самоврядування [5], притягнення посадових осіб до відповідальності [6], невідкладних заходів з подолання бідності [7].

Однією зі складових принципа „верховенства права“ є те, що „верховенство конституційних норм поширюється на всі сфери державної діяльності, в тому числі і на законотворчий процес. Верховна Рада України, приймаючи закони, не має права допускати невідповідностей щодо будь-яких положень, прямо закріплених в Конституції України“ (абзац четвертий пункту 1 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 23 грудня 1997 року № 7-зп у справі про Рахункову палату).

Як зазначає професор П. Рабінович, „забезпечення в Україні верховенства права стає останнім часом однією з найнагальніших проблем вітчизняної юриспруденції - як практичної, так і теоретичної“. На думку науковця, однією з рис „верховенства права“ є гуманістичність праворозуміння, тобто зорієнтованість його в першу чергу на забезпечення природних (загальносоціальних) прав людини, її гідності, її інтересів, що слугує додатковими ілюстраціями слушності положення про те, що сутність, квінтесенція феномена верховенства права - це панування у суспільстві саме прав людини [2].

Отже, підсумовуючи наведене, можна сказати, що одним із основних чинників утвердження в українському державотворенні принципу „верховенства права“ є діяльність глави держави, що має базуватися на забезпеченні загальнолюдського блага, яка направлена на досягнення результату у виді цілісності і міцності держави, консолідації нації, сталого економічного і культурного піднесення.

Література:

1. Постанова Президії Національної Академії наук України від 10 липня 1997 року № 227.
2. П. Рабінович. Верховенство права в інтерпретації Конституційного Суду України.// електронний ресурс www.lawyer.org.ua.
3. Указ Президента України від 16 вересня 2010 року № 902/2010 „Про Положення про порядок здійснення помилування“//Урядовий кур’єр, 2010 р., № 174.
4. Указ Президента України від 14 травня 2010 року № 615/2010 „Про додаткові заходи з облаштування кримських татар, інших осіб, депортованих за національною ознакою, та їх нащадків, які не повернулися чи повертаються на постійне місце проживання в Україну“// Урядовий кур’єр, 2010 р., № 88.
5. Указ Президента України від 7 лютого 2008 року № 109/2008 „Про першочергові заходи щодо забезпечення реалізації та гарантування конституційного права на звернення до органів державної влади та органів місцевого самоврядування“//Офіційний вісник України, 2008 р., № 10, ст.239.
6. Указ Президента України від 7 лютого 2008 року № 110/2008 „Про притягнення посадових осіб до відповідальності за незадовільний стан роботи зі зверненнями громадян“// Офіційний вісник Президента України, 2008 р., № 5, ст.208.
7. Указ Президента України від 26 лютого 2010 року № 274/2010 „Про невідкладні заходи з подолання бідності“// Офіційний вісник Президента України, 2010 р., № 10, ст.245.

ПОЗИТИВІСТСЬКА ПРАВОВА ТЕОРІЯ ТА ПРИНЦИП ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В УКРАЇНІ

Заморська Любов Ігорівна

*кандидат юридичних наук, доцент Чернівецького навчального центру
Національного університету «Одеська юридична академія»*

Сучасна юриспруденція права та відповідна практика ґрунтуються на позитивістській правовій теорії – на ствердженні, що ні право, ні правова система не мають зв'язку з іншими нормативними системами, такими як: мораль, релігія, природне право. Прихильники цього напрямку не замислюються над тим, яким повинно бути право, щоб відповідати моральним та іншим критеріям, оскільки воно вже є записаним у правничих текстах. Це ствердження можна передати словами англійського

правника-вченого ХІХ ст. Д. Остіна: "Існування права – одне, його переваги та недоліки – інше". При цьому роль держави та її органів гіперболізується. Право, на думку прихильників цього напрямку, це команда суверена, якому належить державна влада. Завдання ж юридичної науки повинно полягати у визначенні генезису та логічного зв'язку між формальними правовими нормами в існуючому правовому порядку, а також у накопиченні правових знань через форму дефініцій для того, щоб через їх застосування можна було відрізнити право від інших нормативних систем (моралі та релігії); команди суверена від інших команд. Будь-яка правова норма є дійсною, якщо вона промульгована "сувереном правової системи". Як зазначає американський професор права Л. Фуллер, "юридичний позитивізм намагається знайти деяку єдину та глобальну силу, яка забезпечить для правової системи логічний зв'язок та запропонує ясне й чітке визначення права. Він знаходить цю силу у владі суверена. Але для більшості сучасних держав суверен не може бути однією особою. Сьогодні вже не можна вірити у персоніфікованого суверена. З іншого боку, якщо суверен не фізична особа, а проста абстракція, доходимо висновку, що суверен – це державна система, а право є засобом, завдячуючи якому ця система функціонує". Таким чином, всі спроби українських прихильників даного філософського напрямку знайти "глобальну силу суверена" в парламенті – Верховній Раді України – є не тільки марними та неконституційними, оскільки суперечать засадам конституційного ладу, гарантованого Конституцією, але й також не можуть додати нічого принципово нового у вирішення парадоксу позитивізму: джерело права, яке має зв'язати та обмежити державу, – це сама держава!

Конституційне право в Україні обмежується, здебільшого, вивченням позитивного тексту Конституції та "конституційного законодавства", а судова правотворчість та активність у процесі захисту конституційних прав не визнається, оскільки монополія на правотворчість належить політичним гілкам державної влади (здебільшого – парламенту), що цілком укладається у межі позитивістської доктрини та доктрини "народної демократії".

Але єдиний позитивістський підхід до конституційного права є цілком хибним, оскільки "неухильне" дотримання текстуальних положень, незалежно від їхнього змісту, може призвести до абсурду, до виправдання будь-яких дій держави та у результаті до нехтування правами людини [1]. Наприклад, діяльність державних органів нацистської Німеччини відбувалась у межах законів рейху.

Призначення конституційного права за сучасних умов має бути спрямоване на вирішення дилеми принципу верховенства права, яка складається з протиріччя між його формальною та органічною (ідеальною)

характеристикою або представляє собою протиріччя принципу законності концепції верховенства права: "інструментальна (формальна) концепція принципу верховенства права – це модель державного правління згідно з правовими нормами, спрямованими на досягнення будь-яких визначених державних цілей. Органічна концепція – це модель діяльності держави відповідно до права для досягнення цілей суспільного договору: свободи та справедливості".

Парадокс цієї дилеми полягає у тому, що вона ніколи не може бути вирішена остаточно, особливо з позитивістських позицій. Відомий російський ліберал початку нашого століття П. Новгородцев у зв'язку з цим пережив "крах віри в досконалу правову державу... та визнав неминучу заміну кінцевої досконалості початком безкінечного вдосконалення" [2].

Позитивістський підхід призводить до абсолютизації формального елемента ("кінцевої досконалості") принципу верховенства права, а з позицій природного права абсолютизується ідеальний елемент. Тому ця дилема покладена в основу сучасного західного конституційного права для більш адекватного забезпечення намагання особи захистити саме органічний (ідеальний) елемент концепції верховенства права з метою запобігання державному авторитаризму, зміст якого якраз і полягає у неухильному дотриманні принципу верховенства права без врахування його органічного елемента, що існувало за часів радянської влади.

Саме органічний елемент цього принципу дозволяє особі подати "позов до суверена" для поновлення справедливості та свободи, для захисту та встановлення нового змісту конституційних прав, а суди уповноважує на більш вільну діяльність, яка не ототожнюється з простим "механічним" правозастосуванням. З курсу філософії права відомо, що свобода та справедливість – це оціночні категорії, наближення до яких правничими засобами відбувається у процесі конституційного судочинства. Тому визнання цього органічного елемента приводить до "невідчужуваності індивідуальної свободи від принципу верховенства права" й символізує прагнення забезпечити свободу людини юридичними засобами.

Література:

1. Нерсисянц В.С. "Юриспруденция. Введение в курс общей теории права и государства". – Москва: Норма, 1998. – С. 194
2. Новгородцев П.И. Об общественном идеале // Новгородцев П.И. Об общественном идеале. – Москва, 1991. – С. 17

ПРЕЗУМПЦІЯ ПОМИЛКОВОСТІ ЯК ПРИНЦИП ПРАВОЗАСТОСОВУВАННЯ

Каленіченко Лідія Іванівна

викладач кафедри теорії та історії держави і права Харківського національного університету внутрішніх справ

Ефективність роботи правоохоронних органів прямо залежить від безпомилкового правозастосування працівників міліції [1; 2; 3].

Правозастосовні помилки працівників міліції порушують режим законності і правопорядку у державі та суспільстві, підривають віру громадян у можливості права і справедливості, не відповідають нормам права і принципам правозастосування, можуть стати причиною помилки у застосуванні права інших державних органів або привести самі по собі чи в сумі з іншими факторами, до несправедливості та до помилки всієї правоохоронної системи [4; 5; 6].

Помилки у застосуванні права є результатом омани, а у омани немає обмежень, омана й помилка звичайні і повсюдні; діяльність без помилок – доля досвідчених і небагатьох, які прийшли до цього стану через помилки та їх подолання [7, с. 3]. Виходячи з цього зазначимо, що діапазон омани працівника міліції, а відповідно й помилки, є безмежним у часі, просторі й об'єктах, а факт усвідомлення суб'єктами правозастосування існування можливості припущення помилок у своїй діяльності і настання шкідливих наслідків є важливим елементом підвищення ефективності правозастосовної діяльності, зниження її помилковості.

Ґрунтуючись на вищевикладеному констатуємо, що процес прийняття правозастосовного рішення повинен базуватися на презумпції помилковості: весь час до винесення правозастосовного рішення працівник міліції має задавати собі питання «Чи правильно я роблю?» і до того часу поки суб'єкт правозастосування не збере необхідну кількість доказів, які обґрунтовують правильність тієї чи іншої позиції, діє припущення про неправильний хід рішення справи.

Принципи правозастосування підтверджують необхідність базування процесу прийняття правозастосовних рішень на презумпції помилковості.

Законність - принцип правозастосовної діяльності, який полягає у суворому та неухильному дотриманні і виконанні суб'єктами правозастосування всіх матеріальних та процесуальних норм права. Інакше кажучи, працівник міліції в процесі прийняття правозастосовного рішення повинен усвідомлювати можливість винесення помилкового, рішення, що не відповідає закону і намагатися уникнути беззаконня, порушення правопорядку, зловживання владою.

Принцип обґрунтованості полягає у застосуванні норм права лише на підставі твердо встановлених і перевірених фактів, а це значить, що необхідно не тільки знати зміст і вимоги закону, але й умови їх реалізації у зв'язку з конкретними фактами. Фактична сторона справи повинна відповідати законній стороні і навпаки. Тільки всебічне вивчення і врахування всіх факторів застрахує суб'єкта правозастосування від помилок в процесі прийняття рішень.

Зміст принципу доцільності полягає у тому, що серед усіх можливих варіантів рішення в процесі застосування права суб'єкту правозастосування необхідно вибрати такий (у рамках норми права), який забезпечував би максимально повне і точне досягнення мети цієї норми. При цьому варіант рішення повинен оптимально врахувати, захистити, задовольнити цілком визначені інтереси, на відміну від загальної правозастосовної доцільності, де таке рішення має врахувати численні інтереси без ознайомлення із ними безпосередньо. Вибір працівником міліції будь-якого, варіанту рішення, крім оптимального, є не доцільним, тобто може стати правозастосовною помилкою.

Як підсумок доцільності базування процесу прийняття правозастосовного рішення на презумпції помилковості приведемо слова видатного французького математика Еміля Бореля, який стверджував, що: «Людина, яка помиляється, є незнаючою у подвійній мірі: вона не знає точної відповіді і вона не знає, що вона її не знає. Саме це друге незнання небезпечно, тому, що внутрішня впевненість того, хто помиляється, що він дає правильну відповідь, така ж як і впевненість того, хто знає і не помиляється» [8, с. 87].

Вважаємо, що з базуванням процесу прийняття правозастосовних рішень на презумпції помилковості, ми, по-перше, покладемо початок викоріненню «другого незнання» у працівників міліції, а, по-друге, зможемо уникнути вкрай небажаних для суспільства таких негативних явищ як помилки у процесі правозастосування; підвищимо ефективність правозастосування і права.

Література:

1. Право и социология / [В. П. Казимирчук, Р. А. Сафаров, С. В. Боботов и др.]; отв. ред. Ю. А. Тихомиров, В. П. Казимирчук. - М. : Наука, 1973. – 359с.
2. Коврига З. Ф. Уголовно-процессуальная ответственность / Коврига З. Ф. - Воронеж : Воронежский гос. ун-т, 1984. – 191с.
3. Котюк В. О. Теорія права : Курс лекцій : Навч. посібник для юрид. фак. вузів / Котюк В.О. - К. : Вентурі, 1996. – 207 с.
4. Пунько О. В. Характеристика та класифікація правозастосовних помилок / О. В. Пунько // Право України. – 2003. – №8. – с.110-112

5. Вопленко Н. Н. Социалистическая законность и применение права / Н. Н. Вопленко. – Саратов : Саратовский гос. ун-т, 1983. - 184 с.
6. Вопленко Н. Н. Ошибки в правоменении: понятие и виды / Н. Н. Вопленко // Советское государство и право. - 1981 - № 4. - С. 38–46
7. Зорин, Г.А. Криминалистическая методология преодоления латентных ошибок: в 2-х ч. / Г.А Зорин., В.И Левонец. – Гродно : Амалфея, 1994. – Ч. 1. – 78 с.
8. Борель Э. Вероятность и достоверность / Борель Э. - М. : Наука, 1969. – 112 с.

ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА У ПРОЦЕСІ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

Кушнір Єлизавета Сергіївна

*навчально-науковий інститут підготовки кадрів кримінальної міліції
факультету підготовки підрозділів по боротьбі з економічною
злочинністю Національної академії внутрішніх справ*

Україна проголосила незалежність від СРСР 24 серпня 1991 р. Відтоді саме вибори і компроміс, а не насильство стали засадами державотворення. Для забезпечення вільних, чесних і демократичних виборів було схвалено і переглянуто низку законів, Конституцію України. Під час помаранчевої революції у листопаді 2004 р. громадяни України успішно й миролюбно домоглися урахування власних голосів. Березневі вибори 2006 р. було визнано (зокрема, авторитетними міжнародними організаціями) прозорими і чесними. Хоча для реалізації верховенства права і справжньої демократії ще треба працювати, зокрема, на місцевому рівні, країна зробила багато кроків у напрямі формування демократичної системи. Проте, попри стабільний поступ до демократії, керівництво держави нещодавно вдалося до суттєвого кроку назад, особливо в правовій сфері.

Це завдання було покладене на конституційне право України як провідну галузь системи національного права, що конститує державу. Шлях цей проходить через процеси переходу від тоталітарної системи до демократії, формування правової держави через громадянське суспільство, яке повинно взяти за свою справу зміцнення ідеї української демократичної державності, виховання його в почуттях обов'язку, як найвищого стимулу громадського життя, об'єднати весь народ, долаючи партійні розбіжності там, де зачіпаються основні інтереси держави.

Але, як стверджує історія і практика, найскладнішим завданням для України виявилось утворення правової системи серед світового співтовариства. На жаль, Україна не використала свій потенціал, не

перетворилась за роки незалежності у самостійного геополітичного гравця.

“Руська правда” – найважливіша пам’ятка права Київської держави. Початковий текст її, укладений у 30-х роках XI ст. і відомий у науці під назвою “Правда Ярослава”, до нас не дійшов. Однак відомо, що сини Ярослава в другій половині XI ст. доповнили та змінили його, створивши так звану “Правду Ярославичів”. Тепер відомо 106 списків “Руської правди”, складених у XIII-XVII ст. Вона розглядала види угод: міна, купівля-продаж, позика, поклажа, особистий найм. “Правда Ярославичів” XIII-XVII ст. трактує види покарань за “образу” і розграбування: конфіскація майна; вигнання злочинця; за злочин: штраф від 5 до 80 гривен за вбивство; штраф від 3 до 12 гривен за інші злочини. Призначалась смертна кара за виступи проти влади і зраду князя.

Перші елементи і принципи самоврядування були закладені в магдебурзькому праві, яке виникло в XIII ст. в м. Магдебурзі. На Україні це право одним з найперших дістало місто Галицько-Волинського князівства (1339 р.) – м.Сянок, а далі Львів, Острог, Переяслав, Збараж та інші. Самоврядування у містах України встановлювало порядок виборів, функції органів самоврядування, судочинства, купецьких об’єднань, цехів, регулювало питання торгівлі, опіки, успадкування, визначало покарання за злочини, узаконювало нерівність у правах, зважаючи на стать, походження, віросповідання.

Законодавча влада є найвища, тому що вона є виразником народного суверенітету і визначає правові масштаби, норми суспільного й державного життя, виражає їх у законах, верховенство яких і забезпечує провідну роль законодавчого органу. Представницькі органи формують виконавчу владу. Головне завдання останньої – це реалізація законів, які приймає Верховна Рада. Протягом десятиріччя в Україні проводиться робота з метою домогтися, щоб судова влада була незалежною і діяла лише на підставі законів. Вона має вирішувати суперечності і запроваджувати правосуддя. Сьогодні найважливішим завданням державотворення є встановлення тісної співпраці і взаємодії між гілками влади та всіма структурами суспільства. Головна мета їх діяльності – забезпечити права та свободи людини: політичні, економічні, соціальні, культурні та інші, що гарантуються Конституцією країни та міжнародним законодавством. Конституція 1996 року була прийнята не в найкращих умовах (на депутатів давили з усіх сторін), тому назріла необхідність її удосконалювати, особливо в умовах європейської інтеграції, коли ми відчуваємо загострення протиріч всіх гілок владних структур, що негативно впливає на забезпечення і реалізацію конституційних прав і свобод громадян. „Конституція України є основою для подальшої законодавчої та іншої нормотворчої діяльності”.

За 12 років незалежності в історико-правничій науці та інших суспільних науках, як і в інших прикладних науках, відбулась революція в психології більшості вчених, їх суб'єктивних поглядах на суспільні історико-правові явища, факти. Але, на жаль, не у всіх: завжди проглядається об'єктивна державна громадянська позиція, особливо щодо багатой правової спадщини, яку необхідно позитивно і вміло використовувати в формуванні законодавчої нормативної бази України. В перші роки нового ХХІ ст. “народжені” нові законодавчі та нормативні акти, спрямовані на гуманізацію та демократизацію всього нашого суспільства. Вони вимагають від кожного громадянина, всіх владних структур України правових ініціативних дій, але ще “з боку структур виконавчої влади мають місце наполегливі спроби керувати органами місцевого самоврядування, порушувати закони, що регламентують діяльність місцевих Рад і їхніх органів”. Такі протиріччя, боротьба за “шапку Мономаха” та булаву, як це нам відомо з минулого і як це ми спостерігаємо тепер на місцях, “кулачні мордобої” між посланцями народу, “публічні помийні” виборчі дебати не приносять авторитету ні громадянам, ні державі, ні історії українського народу. Актуальне завдання для всієї української громадськості після всенародного обговорення толерантно реалізувати проект Закону України „Про внесення змін до Конституції України” (2003 р.), тобто мінімізувати кризу можна за однієї умови – якщо ми збагнемо, що у всіх нас, незалежно від етнічного походження і майнового стану, є одна держава – Україна.

Автори статті порушують проблему повернення до найважливіших пам'яток правової культури, які на певному історичному етапі мали і мають значні заслуги перед українським народом у формуванні правової стратегії державотворчих процесів.

Питання статусу «політреформи» лишається відкритим. У рішенні Конституційного Суду України (далі – КСУ) від 5 жовтня 2005 р., оприлюдненому майже перед збігом дев'ятирічного терміну повноважень більшості суддів, КСУ вирішив, що будь-які зміни у політичній системі України повинні бути винесені на всенародний референдум і схвалені ним. Чимало критиків реформи, зокрема, автор цих рядків, переконані, що «політреформа» – це зміна політичної системи, оскільки Україна змінюється з президентсько-парламентської на парламентсько-президентську республіку, тому є неконституційною у разі, якщо вона не схвалена всенародним референдумом. Парламент за Конституцією має право змінювати Основний Закон у багатьох аспектах, але «політреформа» є поза сферою його повноважень, передбачених Конституцією.

Цей закон неконституційний. Зокрема, він суперечить ст. 8 Конституції, яка гарантує звернення до суду для захисту конституційних

прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України, а також ст. 147 Основного Закону, яка надає КСУ право вирішувати «питання про відповідність законів» Конституції України. Він обмежує право депутатів ВР подавати звернення до КСУ на предмет конституційності «політреформи», що суперечить ст. 150. Навіть якщо б ВР спробувала схвалити цей закон у вигляді змін до Конституції, такі зміни не могли б вважатися належно внесеними відповідно до вимог ст. 157, що забороняє внесення змін до Конституції, «якщо зміни передбачають скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина». Більше року тому автор цих рядків наголошував, що «важко собі уявити, аби реформи такого масштабу були «звільнені» від перегляду на предмет конституційності». Дивує, що для розв'язання політичної кризи керівництво держави вирішило зробити крок назад у справі впровадження верховенства права. Є надія, що знайдеться принаймні 45 депутатів для ініціювання конституційного перегляду закону та «політреформи».

Закон України про КСУ не може надавати парламенту жодного повноваження нагляду, якого не встановлено Конституцією (ст. 6 КУ), а ст. 153 КУ не може інтерпретуватися як така, що надає повноваження вимагати складення присяги. Природно, що такий закон може застосовуватися лише до суддів, які обираються парламентом, але не Президентом і З'їздом суддів.

Мета Концепції є очевидною: зміцнити незалежність суддів та верховенство права відповідно до Конституції України, стандартів Європейського співтовариства та решти вільного світу. Вважаю, що Концепція – смілива спроба зміцнити деякі аспекти судового процесу та гарантій доступності правосуддя для громадян. Проте мені видається, що Концепція не спромоглася запропонувати глибинного реформування судочинства, й пропонує запровадити додаткові інструменти контролю судової влади. Більше того, вона може суперечити Конституції 1996 р., оскільки порушує принцип поділу влад (ст. 6 КУ) і зобов'язання щодо верховенства права (ст. 8 КУ). Ідея впровадження інституту судових інспекторів не може вважатися практикою (гарантією), що сприятиме незалежності суду. У Концепції також не відображено багатьох аспектів чинного закону про судоустрій, вона пропонує способи вирішення проблем, які не є демократичними. У ній майже не йдеться про роль юридичної освіти, правничих професійних організацій (як-от Американська асоціація юристів у США).

Подібно до того, як ринкова економіка не можлива без приватної власності, верховенство права неможливе без незалежності суду.

Безсумнівно, Україні потрібна реформа правосуддя. Утім зміцнення потребує система «стримувань і противаг», а не контроль виконавчої

влади над судовою. Надайте адекватні зарплати суддям, забезпечте належне фінансування судів, негайне опублікування і доступність судових рішень, прозорість процесу прийняття судового рішення, виконання судових рішень, – це шляхи усунення корупції серед суддів. Проте краща доступність громадян до суддів не повинна виявлятися в односторонньому спілкуванні з суддею за закритими дверима за відсутності іншої сторони. Таку практику слід повністю усунути.

Література:

1. Котюк В. О.: Основи держави і права. Навчальний посібник.-3-тє вид., доп. і перероб.
2. Грушевський М. Історія України-Руси. - Київ, 1991 р.
3. Лотоцький А. Історія України - Івано-Франківськ, 1993 р.
4. С.В. Кульчицький. Україна: суспільство й держава на терезах історії (1991-2006 р.).
5. Турченко Ф. Новітня історія України. - Київ, 2006 р.

ПОНЯТТЯ МЕХАНІЗМУ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА ЙОГО ПОДВІЙНЕ ТЛУМАЧЕННЯ

*Сарновська Світлана Олександрівна
кандидат філософських наук, доцент цивільно-правових дисциплін
Економіко-правового інституту Київського національного лінгвістичного
університету*

Взаємодія норм права і правосвідомості здійснюється в межах правового регулювання суспільних відносин. Правове регулювання розуміється перш за все як діяльність держави і суспільства по підготовці і прийняттю нормативно-правових актів. В цьому процесі головна роль відводиться державі, її законодавчим і виконавчим органам. Саме вони приймають найбільшу частину діючих у суспільстві норм права. Активну правотворчу діяльність здійснює і суспільство, його організації та об'єднання.

Правове регулювання здійснюється з визначеними та конкретними юридичними соціальними нормами. З точки зору вузького розуміння (традиційне вчення) механізму правового регулювання – це система юридичних засобів, яка повинна привести суспільні відносини у співвідношення з державно узгодженими моделями поведінки. Саме по такому шляху і йшла вітчизняна наука теорії права всі роки існування Радянської влади. Мінуси такого підходу очевидні.

По-перше, при невідповідності затверджених державою моделей поведінки нормам природного права, правове регулювання перероджується у відкрите насильство держави над особистістю. Право вже не може безпосередньо реалізовуватися в поведінці людей, бо не знайшовши відображення у тексті юридичної норми, правом вже не визнається. В результаті держава має змогу юридичними засобами викорінювати правові за сутністю відносини і насаджати неправові, „нежиттєві” моделі. Так, в СРСР в кримінальному порядку переслідувалося отримання будь-яких, крім заробітної платні доходів, по сутності було знищено інститут приватної власності, підлягало покаранню заняття приватною підприємницькою діяльністю та ін. Результатом явився так званий період „застою” у всіх формах та сферах суспільного життя та припинення поступового розвитку суспільства, що призвело до необхідності проведення демократичних реформ, які продовжуються і в теперішні дні. Юридична норма, являючись продуктом життєдіяльності держави, в першу чергу, виражає його волю, яка може не співпадати з волею більшості членів суспільства, тому регулювання суспільних відносин за допомогою виключно юридичних норм майже не гарантує його правового характеру. Ось чому зазначений механізм потрібно називати терміном „механізм юридичного управління”.

По-друге, при такому підході дещо перекручується кінцева мета правового регулювання. Нею виступає підпорядкування поведінки суб’єктів волі держави. Мета функціонування останнього залишається в „тіні”, однак тільки вони визначають характер держави і характер регулювання. Якщо метою є захист прав людини, забезпечення гідності особистості – то держава і регулювання яке воно здійснює мають правовий характер¹; якщо метою є закріплення влади однієї соціальної групи за рахунок приниження інтересів іншої – то держава має не правовий характер.

Механізм правового регулювання в широкому розумінні – це сукупність безпосередньо-соціальних та юридичних засобів об’єктивації і реалізації норм природного права, що призвані забезпечити стабільність суспільних відносин шляхом найбільш оптимального поєднання суспільних та індивідуальних інтересів членів соціуму з метою створення умов для прогресивного розвитку кожної особистості, а також реалізації її прав та свобод.

Юридична норма при такому підході виступає одним (але не єдиним) із способів об’єктивації норм природного права. Сам механізм правового регулювання має вигляд сукупності двох взаємодіючих підсистем – безпосередньо-соціального саморегулювання та юридичного

---

¹ Общая теория прав человека. М.: Норма, 1996, с. 75.

управління. В якості головного елемента механізму правового регулювання, „стрижня” обох його підсистем виступають засоби об’єктивації норм права (форми права). В юридичній підсистемі до них відносять прецеденти, юридичні норми та акти їх офіційного тлумачення.

В безпосередньо-соціальной підсистемі до них належать звичаї, договори, що регулюють взаємовідношення між членами суспільства, норми суспільних організацій.

Можливо зробити висновок про те, що тільки форми об’єктивації права виступають в якості первинних інструментів механізму правового регулювання, а всі інші інструменти призначені забезпечити їх функціонування, а тому мають „допоміжний” характер і можуть називатися „вторинними”.

В системі юридичного управління до них відносять юридичну норму, юридичний факт, юридичне відношення та акти індивідуального піднормативного регулювання.

Як ми бачимо, із загально визнаної структури механізму правового регулювання, один елемент (акти реалізації юридичних прав та обов’язків) виключено, а два інших (правовідношення та акти правозастосування) – уточнено. Пояснити це можна наступними міркуваннями автора.

Як відмічалось в літературі, „існують два визначення поняття правовідношення, які співвідносяться з двома явищами правової дійсності. В одному випадку, під правовідношенням розуміють суб’єктивне право і юридичні обов’язки, що представляють індивідуальні моделі можливої і дійсної поведінки суб’єктів права, що виступають як зразки-міри для такої поведінки (але не сама фактична поведінка). У другому випадку, під правовідношенням розуміється фактичне відношення, що урегульоване нормами права. В першому говорять про „правовідношення – модель”, а в іншому – про „правовідношення – відношення”¹.

В зв’язку з тим, що раніше норма права ототожнювалася з юридичною нормою, то поняття „правовідносини-модель” було тотожне поняттю моделі юридичного відношення. В теперішній час, в зв’язку з розмежуванням термінів „право” і „юридична норма”, вони також повинні бути розмежовані. В цьому випадку правовідношення – це модель поведінки, що відповідає нормам природного права і має об’єктивну оцінку за допомогою різних засобів: юридичних норм, норм громадських організацій, звичаєвих норм, договірних норм та ін. Якщо розглянути юридичне відношення – то це модель поведінки, що передбачена позитивним правом і має об’єктивну оцінку у вигляді тільки одного засобу – юридичної норми. В цих умовах, юридичні відносини – це тільки

---

¹ Ткаченко Ю.Г. Методологические вопросы теории правоотношений. М.: Юрид. лит.-ра, 1980, с.96-97.

один із засобів правового регулювання, а правовідносини – це його кінцевий результат (бо результатом правового регулювання повинно бути упорядкування поведінки суб'єктів у відповідності з нормами природного права, тобто трансформація загального масиву фактичних соціальних зв'язків між суб'єктами у правовідносини). На цей факт і обставину, але під іншим кутом зору, звернула увагу й Ю.Г.Ткаченко, справедливо зауважив, що „правовідносини-відносини” – це результат організації суспільних відносин, а безпосереднім засобом впливу на діяльність суб'єктів є „правовідносини-модель”¹. Кінцевий результат, звичайно не може бути поставлено поряд із засобами його досягнення.

Акти реалізації юридичних прав і обов'язків завжди ведуть до встановлення юридичних відносин і практично неможливі поза ними. Поза юридичних відносин можливо тільки здійснення деяких заборон на активну поведінку, тобто виконання пасивних юридичних обов'язків. Можливість реалізації суб'єктивних юридичних прав, пов'язаних з активною поведінкою уповноваженої особи поза, маловірогідна. В якості прикладу реалізації права поза юридичних відносин можна привести Європейську Конвенцію про захист прав людини та основних свобод, яка стала першим регіональним договором у Європі, що закріпив право кожної людини на приватну власність. У §2 ст.1 Протоколу №1 надається право державам на рівні закону здійснювати контроль за використанням „власності відповідно до загальних інтересів або для забезпечення сплати податків чи інших зборів або штрафів”². Заслуговує на увагу той факт, що здійснюючи тлумачення слів „безперешкодне користування своїм майном” (§1 ст.1) і „право держави здійснювати контроль” за використанням власності (§2 ст.1), Європейський Суд з прав людини у своїх рішеннях не раз відмічав, що ч.2 зазначеної статті не дає державі підстав вилучати будь-яку власність без обмежень. Прикладом може слугувати ряд рішень суду. Так, у рішенні у справі Спорронг і Леннрот проти Швеції (1982р.) заявники стверджували, що постанова муніципалітету Стокгольма, за якою міський владі дозволялося вилучати будь-яке майно на свій розсуд практично без обмежень, порушило їхнє право на власність за ст.1 Протоколу №1. У своєму рішенні Суд постановив, що, хоч власники „користувалися щодо свого майна правом користування і розпорядження, на практиці їх правомочності були суттєво обмежені”³.

Цікава позиція про неподільність правовідносин та актів реалізації юридичних прав та обов'язків належить В.М.Кудрявцеву та

¹ Ткаченко Ю.Г. Методологические вопросы теории правоотношений. М.: Юрид. лит.-ра, 1980, с.105-106.

² Дженис М., Кэй Р., Бредли Э. Европейское право в области прав человека/Пер.с англ.-М., 1997.-С565.

³ Гомиен, Донна. Путеводитель по Европейской Конвенции о защите прав человека.-Совет Европы, Страсбург, 1994.-С.83-86.

В.П.Казимирчуку. Юридичний механізм правового регулювання вони представляють у вигляді взаємозв'язку двох елементів: юридичних норм та правових зв'язків (в тому числі й правовідносин)¹. Правовідносини, за думкою авторів, це більш вузька за значенням категорія, конкретний правовий зв'язок, в якому право однієї особи жорстко пов'язано з обов'язком іншої. Категорія „правовий зв'язок” – ширше і виражає взаємодію уповноваженої особи не тільки з конкретною зобов'язаною особою (як у правовідносинах), але й складну сукупність зв'язків із усіма іншими членами суспільства, в тому числі й з тими, хто не здійснює активної поведінки. „При цьому, в залежності від сфери правового регулювання, реалізація може завершитися вже на рівні правового зв'язку (конституційні права, право власності). В інших випадках, правовий зв'язок, який виникає при опосередкуванні юридичних норм в суб'єктивних правах, може бути тільки етапом в соціальній дії права, на якому його характер ще не може розкритися повністю, бо самі особливості відносин, що підпадають під сферу дії права, передбачають наявність, як мінімум, двох суб'єктів, тому потрібен наступний етап – реалізація права у правовідносинах”².

Але правовий зв'язок є в свою чергу, результат взаємодії таких елементів, як юридична норма і юридичний факт. В залежності від юридичного зв'язку, модель юридичних відносин не завжди міститься в нормі позитивного права. У ряді випадків звичаям надається якість юридичних відносин, хоч закон не містить відповідної моделі поведінки.

Таким чином, якщо надати фактичним відношенням декількох суб'єктів якість юридичного відношення, законодавець може створити новий інструмент юридичного регулювання, модель якого не відображена в юридичній нормі, а тому – не є похідною від неї. Тобто, саме ці юридичні відношення можуть бути віднесено до самостійного елементу механізму правового регулювання.

Юридичні факти займають особливе місце в механізмі правового регулювання. Вони являються тим механізмом, який трансформує абстрактні правила юридичної норми в конкретні юридичні права та обов'язки учасників суспільних відносин. Потрібно відмітити, що не всі автори виділяють юридичний факт в якості самостійного елемента механізму правового регулювання. Так, С.С.Алексєєв розглядає юридичні факти разом з правосуб'єктністю як елемент цілісної підсистеми механізму правового регулювання, який відноситься до стадії виникнення прав та обов'язків³. Іншими словами, юридичний факт розглядається виключно як елемент юридичного відношення (за термінологією автора –

¹ Кудрявцев В.Н., Казимирчук В.П. Современная социология права. М.:Юрист,1995,С.74.

² Там само, с.82.

³ Алексєєв С.С. Общая теория права. Курс в двух томах.-Т.2,М.:Юрид.лит.,1982,с.29.

правовідношення). Такий підхід, на наш погляд, неправильно позбавляє юридичний факт якості самостійного юридичного інструмента. В деяких випадках юридичний факт, не породжуючи конкретного відношення, сам по собі створює необхідний ефект. Наприклад, факт досягнення повноліття сам по собі не тягне термінового встановлення конкретних юридичних відносин. Разом з тим, він має досить конкретний юридичний ефект, бо виступає певним передбаченням для самостійного здійснення індивідом більшості своїх прав та обов'язків та являється тим необхідним елементом багатьох юридичних змістів.

Література:

1. Общая теория прав человека. М.: Норма, 1996, с. 75.
2. Ткаченко Ю.Г. Методологические вопросы теории правоотношений. М.: Юрид. лит.-ра, 1980, с. 96-97.
3. Дженис М., Кэй Р., Бредли Э. Европейское право в области прав человека/Пер. с англ..-М., 1997.-С565.
4. Гомиен, Донна. Путеводитель по Европейской Конвенции о защите прав человека.-Совет Европы, Страсбург, 1994.-С.83-86.
5. Кудрявцев В.Н., Казимирчук В.П. Современная социология права. М.: Юрист, 1995, С. 74.
6. Алексеев С.С. Общая теория права. Курс в двух томах.- Т.2, М.: Юрид. лит., 1982, с. 29.

ДЕРЖАВНА ВЛАДА І ЦЕРКВА

Танцюра Олена Миколаївна

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Відносини християнської церкви і будь-якої держави представлені трьома основними типами: «цезарепапізм» - перетворення верховної державної влади на центр релігії; «папоцезаризм» - підпорядкування держави релігійним установам з наступним делегуванням їй тільки управлінських повноважень; «симфонія влад» - гармонія і злагода церкви і держави при взаємній підтримці та впливі.

Правова культура Київської Русі складалася багато в чому завдяки церковному праву, що уже саме по собі було важливим компонентом її правової системи. Концепція «симфонії влад» є поєднуючою ланкою православної цивілізації та світу політичного, оскільки у тому чи іншому вигляді вона була присутньою у всіх історично відомих православних державах. Але, на практиці, вона практично ніколи не реалізовувалася.

Ставлення до церковних канонів завжди було шанобливим. Норми релігії та норми церковного права сприймалися як «правда», тобто як вища справедливість. Так, за Філофеєм - автором одного з варіантів теорії «симфонії влад» - закони держави - це лише частина «правди», яка підтримується силою влади.

Канонічна норма «симфонії влад» була сформульована у VI ст. у передмові до VI Новели імператора Юстиніана: «Найвеличніші дарунки Божі, що надані людям вищим людинолюбством - це священство і царство. Перше служить справам Божим, друге дбає про справи людські. Але якщо перше є воістину безпорочним і прикрашене вірністю Богу, а друге прикрашене правильним і порядним державним устроєм, між ними буде добра симфонія, з якими вона на користь людського роду пропонується».

Руський митрополит Іоан Сничев так визначав сутність симфонії влад: „...церква, як влада духовна, поряд з владою світською служить однією з головних опор національної державності: не змішуючись і не підкоряючись їй... Таке взаємне розділення та гармонічне поєднання влад є неодмінною рисою богоугодного державного устрою”. Симфонія або узгодження державної і церковної влад полягала в такому відношенні імператорів і царів до церкви, при якому вони вважали своїм головним обов’язком охороняти догмати, протистояти єретизму, сприяти процвітанню і поширенню православної віри, піклуватися про благоденство церкви. Сутність концепції «симфонії влад» полягала у тому, що законодавство повинне відповідати вищому моральному закону - Святому Письму, яке встановлює моральні норми поведінки для абсолютної більшості підданих держав.

Інституційно ідея «симфонії влад» знайшла свій відбиток у практиці скликання в Російській державі Освячених (церковних) соборів і Земських соборів. Вищий орган церковної влади - Освячений собор - входив у повному складі до «верхньої палати» Земського собору. Собори, керуючись принципом «симфонії», видавали найважливіші релігійні та правові акти, формували органи державної влади, зокрема обирали правителя держави у випадку припинення династії. Постанови соборів обов’язково затверджувались імператорською владою. Із проведення засідань видно, що імператори визнавали незалежність церковної влади. Визнаючи самостійність церковної влади, ще на Першому Вселенському Соборі (325 р.) Костянтин Великий у своїй промові єпископам говорив, що йому „і в голову не прийде бажання бути суддею над вами”. Імператори не головували в соборах, не брали участі в прийнятті важливих церковних питань та не впливали на їх рішення. На соборах церковна влада була законодавчою та судовою. Крім того, вона вважалась недоторканою від влади імператора. Дотримуючись симфонії влад, імператори не тільки

визнавали святі канони, встановлені на Вселенських Соборах, але й самі підкорялися їм. Більше того, вважаючи святі канони навіть вище за цивільні закони, узгоджували їх так, щоб цивільні закони не протиречили церковним. Симфонія влад знаходилася в такому відношенні імператорів до церкви, коли вважалося першим обов'язком царської влади охороняти догмати, захищати православну церкву від єретиків, сприяти процвітанню та розповсюдженню православної віри, шанувати церковну владу та турбуватися про благоденство церкви. Візантійські імператори вважали це своєю головною державною справою.

В одній з постанов імператора Юстиніана говорилося: „Церковні закони мають таку ж силу в державі, як і державні, що дозволено або заборонено першими, те дозволяється або забороняється останніми. Тому злочини проти перших не можуть допускатися в державі за законами державними”.

Це вчення увійшло в головні церковні акти та державне законодавство й після Юстиніана. Константинопольському патріарху Тарасію, головуєчому на 7 – му Вселенському Соборі (787 р.), було подане послання єпископів, у якому стверджувалося: „Священство є освячення та укріплення царства, а царство – сила та фортеця священства... перше упорядковує та турбується про небесне, а друге, за допомогою правових норм, керує земним. Нині воістину...згода (симфонія) одержала верх над розбіжністю, роз'єднання поступилось місцем єднанню”.

За часів правління Петра I в Росії, як і в інших європейських державах того часу, спостерігається тенденція до утвердження суверенітету світської влади та підпорядкування церкви державі. Скасовується патріаршество і замість нього утворюється колегіальний орган на чолі з державним чиновником - обер-прокурором, тому акти Синоду мали цілком державно-нормативний характер. Однак, декрети Радянських урядів Росії та України закріпили тоталітарну модель державно-церковних відносин, яка виключала релігійну свободу громадян. Подальшого розвитку антицерковна державна політика одержала у Постанові ВЦВК та РНК РСФСР «Про релігійні об'єднання» (від 8 квітня 1929 р.), що з незначними змінами діяла до 1990 р.

Зміни державно-церковних відносин, певна трансформація державної політики стосовно Церкви почали відбуватися лише у другій половині 80-х рр., напередодні ювілею тисячоліття хрещення Русі. У 1988 р. Помісним Собором був прийнятий новий Статут про управління Російської православної церкви.

В теорії права та науці відсутня єдина точка зору щодо того, позитивним чи негативним є вплив «симфонії влад» на суспільство. Проте до плюсів «симфонії влад» з певністю можна віднести: єдність церкви і

держави, взаємоповага, взаємодопомога, спокій в суспільному житті країни, відсутність повстань та заворушень серед населення тої чи іншої держави, відсутність розколу в країні на прибічників однієї та іншої церкви, зручність та вигідність даної «симфонії влад», особливо, була відчутна для царя, тобто правлячої особи в країні, оскільки спокій в державі не залежав від того яку віру він сповідає, бо віра була єдиною для всіх. До мінусів «симфонії влад» можна віднести: недемократичність даного суспільства, оскільки громадяни не можуть сповідувати ту релігію, яку вони бажають. В країні діє лише одна релігія, а громадяни повинні бути прибічниками лише цієї однієї віри. Крім того, якщо говорити про осіб, які сповідуючи певну релігію мігрують до країни з іншим віросповіданням, то вони потрапляють в досить невідгдане та складне становище, що обмежує їхні права та свободи.

Система державно-церковних відносин у сучасній Україні регулюється як міжнародними, так і національними нормативно-правовими актами. У своїх базових положеннях вона відповідає міжнародним і конституційним стандартам прав і свобод людини. Разом з тим, державно-церковні відносини є далекими від ідеалу, що й викликає необхідність удосконалювання законодавства щодо релігії та церкви.

Література:

1. Алексей Николин. Церковь и государство (история правовых отношений).– Издание Сретенского монастыря, 1997. – С.75.
2. Зеньковский С.А. Патриарх Никон. Цит. по: Патриарх Никон: трагедия русского раскола. – М., Изд-во “Даръ”, 2006. – С. 487.
3. Митрополит И.Снычев. Русская симфония.– Житомир:НІ-КА,2003.– С.542.
4. Тальберг Н.Д. История Русской Церкви. – Киев, Изд-во имени святителя Льва, папы Римского, 2007. – С.350.

КАНОНІЧНО – ПРАВОВИЙ ЗВИЧАЙ ЯК ДЖЕРЕЛО ЦЕРКОВНОГО ПРАВА

Ухач Василь Зіновійович

кандидат історичних наук, доцент кафедри теорії та історії держави і права юридичного факультету Тернопільського національного економічного університету

Джерела канонічного права регулюють особливий тип суспільних відносин, для яких характерними є власний предмет (суспільні відносини,

пов'язані із задоволенням релігійних потреб) та методи нормативного регулювання (імперативний, диспозитивний, змішаний), акривія та ікономія у якості специфічних методів.

Заведено розрізняти ідеальні, матеріальні і формальні джерела права. Особливістю церковного права є те, що його ідеальним джерелом є сама Воля Божа, яка втілена у Святому Письмі та Святому Переданні (сукупність правил церковної віри і життя, одержаних Церквою від богонатхненних авторитетів, але передані не письмово, а усно чи безпосередньо в апостольських установленнях) [1, 9]. Під матеріальними джерелами розуміються особи та інститути, що створюють правові норми. Формальні джерела – це документи, пам'ятки, у яких викладені ці норми. До формального (зовнішнього) типу джерел прийнято відносити канонічно – правовий звичай (канонічний припис, що сформувався унаслідок однотипного повторювання певних юридично значимих дій протягом певного часу).

У пропонованих тезах зроблено спробу проаналізувати канонічно – правовий звичай, який відіграє в канонічному праві важливу роль.

Окремі аспекти піднятої наукової проблеми знайшли своє висвітлення у працях як вітчизняних: А. Місевич, Ю. Оборотов, І. Бальжик, так і зарубіжних дослідників канонічного права – Л. Джероза, В. Ципіна та інших науковців.

У древній Церкві звичай ототожнювався із Святим Переданням. Тертуліан, відомий не тільки як богослов, але і як юрист, чії думки ввійшли до „Дигести”, писав: „Якщо що – небусть не визначене письмово, а тим часом повсюдно зберігається, отже, воно затверджене звичаєм, що спирається на Передання. Якщо ж хто – небудь скаже, що і для передання потрібно письмове свідчення, тоді і ми можемо вказати багато постанов, що зберігаються без усякого письма, лише важливістю самого передання і силою звичаю”[3, 11]. Укладачі текстів канонів посилаються на древні звичаї як на найвищий авторитет. Так, 6 правило I Вселенського Собору говорить: „Нехай зберігаються древні звичаї, прийняті в Єгипті, і в Лівії, і в Пентаполі...”. Як і в сфері державного права, у сфері церковного права значення звичаю зменшилося в міру розвитку позитивного законодавства, причому відбувалося не тільки звуження сфери його застосування, але і зниження його авторитетності в ієрархії правових норм. Тому в умовах сьогодення доводиться мати справу з місцевими звичаями, що діють або в одній автокефальній Церкві, або в межах однієї єпархії, або навіть тільки в одному монастирі чи парафії (наприклад, чернецтво єпископів і до сьогодні регулюється звичаєм). Каноністи чітко визначають умови, необхідні для того, щоб звичай мав законну, обов'язкову силу. Як зазначає В. Ципін, для цього необхідно його дотримання в церковній області, що має законодавчу автономію; у помісній Церкві, у єпархії чи хоча б у

монастирі, братстві з їхнім статуарним правом. Звичаї ж парафії чи семінарії не можуть мати обов'язкової сили [5, 12].

Для визнання законності звичаю необхідні його розумність і певна давність. Святий Кипріян Карфагенський вчив: „Звичай без істини – є застаріла омана”. Щодо давності звичаю, то католицькі каноністи називають точний термін давності тієї чи іншої традиції, необхідний для визнання її звичаєм, який має правову силу – 40 років. Якщо звичай не узгоджується із законом, то для визнання його важливості необхідно, щоб він існував з незапам'ятних часів, чи хоча б не менше 100 років. Звичай, зоборонений законом, відповідно до католицького права, взагалі не має юридичної сили. Для порівняння православне церковне право таких чітких вказівок на давність звичаю не має.

При вирішенні питання про важливість того чи іншого звичаю вирішальне значення має його відповідність писаному церковному закону. Звичай, що не суперечить закону, безумовно правочинний. Так, звичай поставляти в парафіяльні священники переважно одружених людей узгоджується з канонічною заборонаю шлюбу після хіротонії. Що ж стосується звичаю, який суперечить закону, то він може бути визнаним тільки в тому випадку, коли через обставини, що склалися, не застосовується сам закон.

Відзначимо, що на відміну від протестантських правових традиції і кодифікацій світського права, католицькі каноністи визнають за канонічним звичаєм роль *vis legis* (силу права) і приділяють звичаєвому праву багато уваги [2, 91]. По – перше, Кодекс канонічного права в різних розділах, часто вказує на звичаєве право і лише зрідка осуджує якийсь конкретний звичай. По – друге, не лише звичай поряд з законом, але навіть звичай всупереч закону може за певних умов набувати сили закону (кан. 25). І хоч канонічний закон може відмінити звичай (кан. 5 і 28), останній розглядається церковним законодавцем, як «найкраща інтерпретація закону» (кан. 27) [3, 92]. На думку авторитетного дослідника канонічного права Л. Джероза, у правовій системі Церкви співвідношення звичай – затвердження є контрапунктом співвідношення закон – прийняття. Обидва співвідношення засвідчують особливість канонічного права, кінцевою метою якого є здійснення сопричастя Церкви і Церков. У цій «одній комплексній реальності» канонічний закон має також функцію оберігати від небезпеки партикуляризму, а канонічний звичай сприяє уникненню небезпеки абсолютизму і централізму. Л. Джероза резюмує, що це можливо лише в межах такої правової системи, в якій критерієм, що надає нормі зобов'язуючої сили, є не лише бажання законодавця чи виключно формальна цінність (як правова точність у державній правовій системі), але єдність і сопричастя як основний зміст церковного життя.

Таким чином канонічно – правовий звичай як практична вказівка, як правило віри, якої дотримується весь Божий народ, а не тільки уповноважені владою управління, відіграє в канонічному праві вагомую роль.

Література:

1. Бальжик І. А. Церковне право: методичні матеріали / І. А. Бальжик.- О.: Фенікс, 2009.- С.9.
2. Джероза, Ліберо. Церковне право / Пер. з нім. Н. Щиглевської.- Львів: Свічадо – С. 91.
3. Джероза, Ліберо. Названа праця. - С. 92.
4. Цыпин В. А. Курс церковного права: Учеб. пособие / В.А. Цыпин - Клин: Христианская жизнь, 2004.- С. 11.
5. Цыпин В. А. Названа праця. - С. 12.

**РЕАЛІЗАЦІЯ ПОЛІТИЧНОЇ ФУНКЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ:
КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ**

Беляєва Марина Валеріївна

старший викладач кафедри загальноправових дисциплін Запорізького юридичного інституту Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

В сучасних політико-правових умовах особливої уваги набуває визначення основних напрямів і видів діяльності Української держави, в яких конкретизується сутність та призначення держави. В юридичній науці це питання розкривається за допомогою теорії функцій держави. Основними об'єктними функціями Української держави є політична, економічна, соціальна, культурна. Конституційна реформа, а також обумовлені нею подальші зміни в конституційному законодавстві на перший план серед об'єктних функцій виводять політичну. Питання щодо визначення змісту, сутності та механізму реалізації політичної функції Української держави є практично не досліджуваним в теорії держави і права, в науці конституційного права.

Реалізація політичної функції держави має дві сторони – внутрішню і зовнішню. Внутрішній аспект пов'язаний із здійсненням державної діяльності в середині країни – забезпечення стабільності конституційного ладу, створення умов для повноцінного розвитку та функціонування політичної системи суспільства, забезпечення здійснення народовладдя тощо. Зовнішній, насамперед, спрямований на створення авторитетного іміджу країни на міжнародній арені, зростання рейтингу країни у відносинах із світовим співтовариством.

Проте, всебічне та повне уявлення про політичну функцію Української держави неможливе без розгляду її реалізації. Зрозуміло, що Українська держава реалізує цю функцію завдяки певному механізму.

Механізм реалізації політичної функції за своєю суттю є явищем складним, що має власну структуру. В правовій доктрині простежується тенденція до більш поширеного використання науковцями правової конструкції „механізм реалізації”. Традиційно, в механізмі реалізації розрізняють дві складові – нормативно-правовий механізм та організаційний (або інституціональний, якщо розглядати суб'єктний склад реалізації в широкому розумінні). Предметом розгляду в цій роботі є саме організаційна складова механізму реалізації політичної функції Української держави.

Організаційна основа механізму реалізації політичної функції є похідною і переважно суб'єктивною щодо функцій держави. Організаційна база механізму реалізації політичної функції Української держави утворюється шляхом створення суб'єктів реалізації функцій держави – державних органів, державних підприємств, установ, організацій. Органи державної влади є головними елементами механізму реалізації політичної функції Української держави, але далеко не єдиними. Вважаємо, що до організаційного механізму реалізації політичної функції слід віднести і органи місцевого самоврядування. Органи місцевого самоврядування не відносяться до органів державної влади, вони є носіями муніципальної влади. Адже як свідчать сучасні розробки в сфері конституційного права, місцевого самоврядування, публічна влада складається із державної та муніципальної влади. Такий поділ має і конституційне закріплення в першому розділі Основного Закону держави.

Потрібно зазначити, що політична функція держави реалізується в процесі діяльності як органів державної влади і місцевого самоврядування, так і недержавних інституцій.

На наш погляд, інституціональний механізм реалізації політичної функції держави можна визначити як сукупність або систему інститутів публічної влади (органів державної влади та місцевого самоврядування) та інститутів громадянського суспільства, діяльність яких спрямована на реалізацію політичної функції Української держави.

Зрозуміло, що головним елементом інституціонального механізму реалізації політичної функції держави є органи державної влади та місцевого самоврядування, оскільки саме вони наділені владними повноваженнями та реалізують публічну владу від імені єдиного джерела влади в Україні – народу. Тому, з метою більш ефективної реалізації саме цього напрямку діяльності Української держави необхідним є подальше вдосконалення чинного конституційного законодавства, зокрема в частині підготовки та прийняття законів про Президента України, Верховну Раду України, подальшого вдосконалення конституційно-правових основ діяльності Кабінету Міністрів України, внесенням змін щодо розширення компетенції органів місцевого самоврядування тощо.

ЗАКОНОТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Лебедь Наталія Вікторівна

аспірантка кафедри права і законотворчого процесу Національної академії державного управління при Президентові України

В умовах суспільно-політичної трансформації українського суспільства та створення ефективної правової системи особливого значення набуває проблема підвищення якості законів та інших нормативних правових актів. Саме тому в правовому полі держави одне з важливих місць займає законотворча діяльність.

Оскільки, як засвідчила практика, законодавство колишнього СРСР виявилось непридатним для його застосування повною мірою в незалежній українській державі, в процесі державотворення постало питання про пристосування його основних положень і норм до нових суспільно-політичних та соціально-економічних умов та створення власної правової системи.

Дослідження сутності та особливостей законотворчої діяльності неможливе без вдосконалення понятійно-категорійного апарату. Адже, в сучасній науково-правовій літературі відсутнє однозначне розуміння і тлумачення таких базових правових понять, як “законодавчий процес”, “законодавча діяльність”, “законотворчість”.

Серед явищ правового життя законодавчий процес пов’язується із здійсненням законодавчої функції держави і розглядається як особлива юридична діяльність [7]. Законодавча діяльність визначається фахівцями як процес створення правових норм, викладених у законах. Вона здебільшого зводиться до характеристики законодавчої процедури та починається з опису її першої стадії – законодавчої ініціативи, яка в подальшому розглядається Верховною Радою України як єдиним органом законодавчої влади в Україні. Законодавча функція, що включає в себе розробку, прийняття, зміну, зупинення дії чи скасування закону, є основною функцією Верховної Ради України.

Законотворча діяльність є багатоплановим правовим явищем, яке має своїм результатом розвиток правової системи держави [1] з виявлення потреб у нормативно-правовому регулюванні певних суспільних відносин та створення відповідних нових правових норм, зміні та скасуванні діючих, що закріплюються у законах, а також це діяльність з вивчення правової дії (застосування) прийнятих законів з метою їх подальшого вдосконалення.

Як відомо, прийняттю закону передуює тривала підготовча робота, яка включає в себе усвідомлення суспільної необхідності прийняття того чи

іншого закону, виникнення законотворчого замислу, аналіз проблемних питань суспільних відносин, які потребують правового регулювання, пошук можливого рішення та ін. Проте попередню роботу не можна віднести безпосередньо до законодавчої діяльності. Адже її можуть здійснювати різні державні органи та посадові особи, наукові та спеціалізовані установи, залучені до підготовки майбутнього закону [4]. Від того, наскільки активною та ефективною буде участь вищезазначених суб'єктів у законотворчому процесі значною мірою залежить рівень розвитку та якість національного законодавства.

Зміст і значення законотворчості полягають в тому, щоб серед можливих запропонованих варіантів регулювання вибрати такий, що найбільшою мірою відповідав би потребам та інтересам суспільства, сприяв би вдосконаленню законодавчої системи держави в цілому. Тому процес творення закону у широкому його розумінні можна назвати законотворчістю, яка означає, “перш за все змістовне наповнення дій, які провадяться з проектами законів та прийнятими законами” [6].

Як засвідчує аналіз, чимало прийнятих законів, для розробки і прийняття яких витрачаються величезні інтелектуальні, фінансові, психологічні та інші ресурси, є малоефективними, юридично недосконалими. Нині чинному законодавству притаманна низка прогалин та недоліків, які заважають його реформуванню, створенню правової надійності і системності, що призводять до хаотичності розвитку. До таких, зокрема, можна віднести: відсутність власного досвіду законотворення в перші роки незалежності; невідповідність деяких норм чинних законів положенням Конституції України; відсутність регламентуючих законів з регулювання законотворчої діяльності; брак законодавчо визначеного механізму реалізації законів, контролю за їх виконанням; неузгодженість між окремими положеннями та нормами; недостатня наукова обґрунтованість необхідності прийняття законопроектів; низька якість підготовки законопроектів та недотримання вимог законопроектної техніки; відсутність належного планування законотворчої діяльності з урахуванням суспільних потреб; лобіювання окремих законів зацікавленими суб'єктами законотворчого процесу; слабка взаємодія гілок влади у законодавчому регулюванні соціально-економічного життя суспільства.

Нерідко політичне протистояння в депутатському корпусі призводить до того, що потрібні для держави і суспільства законопроекти відхиляються Верховною Радою України лише через те, що вони ініційовані представниками парламентської опозиції.

На якості законів позначається і тривалість їх розгляду, оскільки від розробки законопроекту до часу його прийняття проходить певний час, за

який його положення втрачають актуальність і виглядають застарілими, що тягне за собою необхідність їх постійного оновлення.

Законотворчому процесу в Україні характерне таке явище як стихійність, яка полягає у тому, що законопроекти вносяться на розгляд Верховної Ради України без належного обґрунтування, попереднього опрацювання та обговорення, що не може не позначатися на їх якості.

З огляду на вищезазначене, законодавча система України не повною мірою відповідає вимогам сьогодення і тому виникає необхідність її вдосконалення, здійснення державно-правової реформи.

Одним із важелів, здатних вплинути на рівень ефективності та вдосконалення законотворчої діяльності, могло б бути прискорення прийняття конституційних законів, які стали б засобом приведення в дію норм Основного Закону та дієвим механізмом регулювання низки питань.

Позитивним кроком на шляху підвищення якості законодавства стало б прийняття Закону України “Про закони і законодавчу діяльність”, який визначив би правовий статус закону як акта вищої юридичної сили, закріпив би характерну для парламенту особливу законодавчу процедуру ухвалення законодавчих актів, упорядкував і підвищив би якість, стабільність законів, законодавчої діяльності і на цій основі зміцнив законність і правопорядок.

Важливе значення мало б і прийняття Закону України “Про нормативно-правові акти”, яким встановлювалися б єдині вимоги до нормопроектувальної техніки для суб’єктів нормотворення та регулювалися б питання систематизації державного реєстру всіх видів нормативно-правових актів.

Для підвищення рівня законотворчої діяльності та розв’язання пов’язаних з цим питань важливе значення мала б також систематизація галузевого законодавства, спрямована на усунення застарілих та суперечливих правових норм, забезпечення їх законності та обґрунтованості, плановість законодавчої діяльності.

Комплексне дослідження законотворчої діяльності як багатогранного правового явища, визначення засад та особливостей її функціонування сприятиме подальшому зміцненню правової системи української держави.

Література:

1. Богачова О. В., Зайчук О. В., Копиленко О. Л. Законотворчий процес в Україні – К.: Реферат, 2006. – С. 50.
2. Закон України “Про Регламент Верховної Ради України” // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: www.rada.gov.ua
3. Законотворча діяльність: словник термінів і понять / За ред. В.М. Литвина. - К.: Парлам. вид-во, 2004. – 344 с.

4. Журавський В.С. Становлення і розвиток українського парламентаризму (теоретичні та організаційно-правові проблеми). – К.: Парлам. вид-во, 2002. – С. 229-231.
5. Конституція України / Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
6. Ришелюк А.М. Законотворчий процес в Україні: Навч. посіб. – К.: Вид-во НАДУ, 2004. – С. 84.
7. Ющик О.І. Теоретичні основи законодавчого процесу – К.: Парлам. вид-во, 2004. – С. 67-68.

СУБ'ЄКТИ ЗАСТОСУВАННЯ НОРМ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ

Нікольська Олеся Валеріївна
аспірантка Донецького національного університету

Актуальність проблеми застосування норм Конституції України зумовлена, перша за все, її предметом регулювання, який охоплює не одну сферу суспільних відносин, а всі, і в кожній з них проявляється її активна роль. Конституція України закріплює найважливіші засади державного устрою, права та свободи людини і громадянина, основні принципи діяльності державної влади тощо. Все це обумовлює важливість реалізації норм Основного Закону України. Втілення в життя конституційних норм через таку форму реалізації як застосування вимагає втручання у процес правореалізації компетентних суб'єктів - суб'єктів правозастосування. Саме наявність таких суб'єктів є однією з специфічних рис, що відрізняють застосування конституційних норм від інших форм реалізації норм Основного Закону України. Питання щодо кола суб'єктів застосування норм Конституції України залишається мало дослідженим.

Для визначення кола суб'єктів застосування норм Конституції України необхідно проаналізувати напрацювання, які були зроблені в загальній теорії права. Так, в юридичній літературі можна простежити три основні підходи до розуміння цього питання. Перший підхід передбачає, що норми права застосовують тільки державні органи суворо в межах своєї компетенції. Прихильники другого підходу вважають, що правозастосуванням займаються органи державної влади та уповноважені громадські організації. Інший підхід до вирішення питання щодо суб'єктів застосування норм права у тих авторів, які вважали, що застосування норм права неможна пов'язувати тільки з діяльністю державних органів. Згідно з цією точкою зору, яку захищали Г.І. Федькін і П.Є. Недбайло, норми права застосовуються не тільки державними органами, але й громадськими організаціями і окремими громадянами [1]. У

конституційній теорії, також, підтримується точка зору, що суб'єктами застосування конституційних норм є виборці, тобто громадяни, що виступають в особливій державно-правовій якості [2].

Істотним недоліком в міркуваннях авторів, які вважають, що норми права застосовують громадяни, є відсутність чіткого розмежування у формах реалізації права. Так, за думкою, Г.І. Федькіна прикладами застосування норм права громадянами є укладення цивільно-правового договору, підписка на державну позику, голосування на виборах та ін. Однак, приведені приклади не є правозастосуванням, а використанням громадянами своїх прав, оскільки права в зазначених випадках здійснюються самим носієм права. Також, точка зору, що громадянин застосовує норми права не може бути визнана вірною, оскільки у громадянина відсутні владні повноваження для застосування загального правила до конкретного випадку. Ці аргументи, також, вказують на те, що не зовсім вірною є точка зору, що конституційні норми застосовуються виборцями, тобто громадянами, які виступають в особливій державно-правовій якості. Однак, слід враховувати, що громадянин активно сприяє органам держави в застосуванні норм Конституції України.

Досить довгий час домінувала ідея, що застосування норм права – це виключно прерогатива державних органів. Слід погодитись з думкою Ю. Тодики, що, на теперішній час, таке розуміння кола суб'єктів застосування норм Конституції не може у повній мірі задовольнити теорію конституційного права та юридичну практику [3]. Суб'єктами застосування норм Конституції України можуть виступати і громадські організації. Однак, необхідно підкреслити, що правозастосовна діяльність таких суб'єктів здійснюється за делегуванням держави та її органів. Слід зазначити, що до суб'єктів застосування конституційних норм треба віднести і органи місцевого самоврядування.

Найбільший інтерес викликають вищі органи держави як активні суб'єкти застосування норм Конституції України. Це такі органи як Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України. Всі вони наділені повноваженнями щодо безпосередньої участі у здійсненні установчої влади, яка належить народові України. Усі вони в тій чи іншій мірі займаються правотворчістю, яка об'єктивно покликана сприяти застосуванню конституційних норм.

Особливу роль в реалізації і, зокрема, застосуванні норм Конституції України покликаний відіграти Конституційний Суд України. Статус Конституційного Суду України, визначений в окремому розділі Конституції України, свідчить про його особливе призначення, яке полягає у встановленні та гарантуванні прав та свобод людини і громадянина, дотриманні принципу поділу влади, забезпеченні верховенства права. Визнання Конституційного Суду України єдиним

органом конституційної юрисдикції в Україні (ст. 147 Конституції України) зумовило обсяг його компетенції [4].

Таким чином, до суб'єктів застосування норм Конституції України можна віднести органи державної влади та місцевого самоврядування, органи судової влади, прокуратури, та посадових їх осіб, в межах своїх повноважень. Також, особливу роль в застосуванні норм Конституції України покликаний відіграти Конституційний Суд України. Суб'єктами застосування конституційних норм можуть бути громадські організації, однак застосування ними конституційних норм відбувається за делегуванням держави та її органів.

Література:

1. Радько Т.Н. Теория государства и права: Учебник для вузов. / Т.Н. Радько. – М.: Академический Проект, 2005. – 816 с.
2. Эбзеев Б.С. Конституция. Правовое государство. Конституционный Суд: Учебное пособие для вузов / Б.С. Эбзеев. – М.: Закон и право, ЮНИТИ, 1997. – 349 с.
3. Тодика Ю.М. Конституція України: проблеми теорії і практики: монографія / Ю.М. Тодика - Х. : Факт, 2000. – 608 с.
4. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. (зі змінами від 8 грудня 2004 р.) // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – №30. – Ст. 141.

ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ВИБОРИ НАРОДНИХ ДЕПУТАТІВ УКРАЇНИ

Словська Ірина Євгенівна

*кандидат юридичних наук, доцент, Чернівецький навчальний центр
Національного університету «Одеська юридична академія»*

1. Становлення і розвиток України як суверенної, демократичної і правової держави передбачає удосконалення всіх форм безпосередньої і представницької демократії, передбачених Конституцією і законами України. Особливої уваги заслуговують ті форми демократії, що дозволяють народу України, як носію суверенітету і єдиного джерела влади в Україні, безпосередньо реалізовувати свій суверенітет.

2. Пріоритетною формою безпосередньої демократії як прямого народовладдя є вибори. Сам акт виборів за своєю суттю є концентрованим проявом реальної волі народу, яким здійснюється конституювання та відтворення як органів державної влади, так і органів місцевого самоврядування, надаються владні повноваження обраним представникам

у межах їх компетенції, встановлюється зміст владного мандату [5, с. 18].

Конституційними принципами виборів є: 1) принципи, що визначають вибори як пріоритетну форму народовладдя: справедливість, обов'язковість, періодичність проведення виборів; 2) принципи участі громадян у виборах: безпосередність, добровільність, загальність, рівність, таємність голосування.

Принципи виборів народних депутатів України базуються на міжнародно-правових виборчих стандартах – актах, прийнятих Організацією Об'єднаних Націй (Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р.; Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 16.12.1966 р.; Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права від 16.12.1966 р.; Конвенція про політичні права жінок від 20.12.1952 р.; Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації від 25.12.1965 р.; Декларація про критерії вільних і справедливих виборів від 26.03.1994 р.) [2, с. 18].

Виборчий процес – це врегульований законом порядок організації та проведення виборів, діяльність уповноважених органів і громадян держави, спрямована на формування конституційно якісного і кількісного складу органів публічної влади. Це не тільки і не стільки адміністративний технологічний процес, скільки публічний, конкурентний процес, у межах якого розгортається політична правосуб'єктність громадян-виборців. [3, с. 138].

На сьогодні є чинним Закон України «Про вибори народних депутатів України» від 25.03.2004 р., яким закріплено формування парламенту України за пропорційною виборчою системою. Народний депутат отримує право вільно і рівноправно з іншими парламентаріями брати участь у виконанні парламентських функцій. Він юридично не відповідає перед виборцями за свою діяльність – не зв'язаний наказами виборців і не може бути ними відкликаний (принцип вільного депутатського мандату). Будь-який фракційний тиск забороняється. Безперечно, існує поняття фракційної дисципліни, проте «більшість» повинна не наказувати, а переконувати «меншість» у фракції підтримати політичні переконання на позиціях солідарності. Для виборців необхідна єдність поглядів і висловлювань членів однієї політичної сили [4, с. 67-69].

3. Оптимальність виборчої системи передбачає її відповідність світовим демократичним стандартам та врахування суспільно-політичних реалій держави, менталітету населення, історичних традицій формування представницьких органів. На наше глибоке переконання обрання парламентаріїв України за пропорційною виборчою системою віддалило народних обранців від простих українців. Закриті партійні списки не дають можливості зрозуміти, за кого саме віддано голос. Голосування за

«обличчя партії» не свідчить про те, що подолавши прохідний бар'єр і отримавши статус фракції Верховної Ради України, політична сила в цілому і конкретний її член забезпечать ефективне функціонування законодавчого органу. А саме на це розраховували політики і науковці, які ратували за запровадження пропорційної виборчої системи. Незрозумілим з огляду на пропорційність формування парламенту є положення Регламенту Верховної Ради України, яким парламентаріям відводиться четвертий тиждень кожного місяця для роботи з виборцями. «Своїх героїв» у виборчих округах народ України має змогу бачити і чути лише під час виборчих перегонів.

Слід підвищити відсоток прохідного бар'єру до Верховної Ради України. Такий крок завадить проходженню до парламенту дрібних чи тимчасових партій, які створюються на одні вибори під окремих осіб.

При проведенні виборів до законодавчого органу України мають місце численні суттєві порушення виборчого законодавства. Незважаючи на наявність у законі про вибори заборони на підкуп виборців, суб'єкти виборчої кампанії використовують технології, пов'язані з матеріальною зацікавленістю виборців у результаті голосування (вручення подарунків, коштів та інших матеріальних цінностей, проведення пільгових розпродажів, пропонування посад в обмін на сприяння в організації виборів тощо). Варто законодавчо закріпити реальний механізм запобігання і усунення зазначених негативних проявів конкурентної боротьби.

Згідно ч. 1 ст. 85 Закону виборцю, який внесений до списку виборців на виборчій дільниці, але за віком, у зв'язку з інвалідністю чи за станом здоров'я не здатний пересуватися самостійно, дільнична виборча комісія надає можливість голосувати за місцем його перебування. Часто виборцю «допомагають» проголосувати, вказавши оптимальний варіант вибору. Виборця у витяг зі списку виборців включають на підставі власноручно написаної заяви з проханням забезпечити йому голосування за місцем перебування, яку він подає поштою або через інших осіб (ч. 5 ст. 85 Закону) [1]. Є випадки, коли члени дільничних виборчих комісій на висловлене телефоном прохання одиноких виборців похилого віку, із незадовільним станом здоров'я, приходять до них додому за власноруч написаною ними заявою чи допомагають її написати, закріпивши таку заяву особистим підписом виборця. Завдяки попередній переконливій агітації, яка заборонена, але проведення якої членом виборчої комісії ніхто не контролює, виборець в день голосування обирає «потрібну» політичну партію. Слід законодавчо заборонити членам дільничних виборчих комісій збирати такі заяви особисто.

Вимагають доопрацювання вимоги щодо кадрового підбору складу виборчих комісій (як окружних, так і дільничних). Закон про вибори таких

вимог не містить. Безперечно, не слід формувати виборчі комісії виключно з юристів чи принаймні осіб з іншою профільною вищою освітою. Проте, непоодинокими є випадки повного незнання виборчого законодавства членами виборчих комісій. Відвідування семінарів з роз'яснення закону про вибори не є обов'язковим навіть для голови, його заступника чи секретаря комісії. Вказівки юристів штабів різних політичних сил, вищестоячої виборчої комісії містять різні тлумачення норм виборчого закону, що не сприяє проведенню чесних виборів.

Потребує правового врегулювання питання належної оплати праці членам дільничих комісій. На громадських засадах вони виконують діяльність з підготовки до дня виборів, хоча рядові засідання комісій, чергування на дільницях теж повинні оплачуватися. Виконання обов'язків в день голосування пов'язане зі значними фізичними і психологічними навантаженнями. Передбачена оплата належно їх не компенсує. Тому членами дільничих виборчих комісій в переважній більшості є студенти і пенсіонери, а здорове працездатне населення представлене в незначній кількості.

Слід удосконалити виборче законодавство стосовно повноважень окружних виборчих комісій. Закон «Про вибори народних депутатів України» (п. 2 ч. 2 ст. 31) до їх компетенції зараховує право здійснення в межах відповідного територіального виборчого округу контролю за додержанням законодавства про вибори народних депутатів України [1]. На практиці реалізація даної норми є проблемною, оскільки законодавець не визначив спосіб та механізм здійснення такого контролю.

Варто закріпити положення щодо розподілу повноважень між членами дільничих виборчих комісій, що дозволить чітко врегулювати діяльність кожного члена комісії та персоніфікувати відповідальність за вчинені порушення виборчого законодавства.

Закріплене у ч. 5 ст. 92 Закону право кожного члена окружної комісії оглянути кожний пакет з документами вимагає деталізації механізму і підстав такого огляду.

Чинний виборчий закон є складним у розумінні для простих громадян без спеціальної юридичної освіти. Це породжує навмисні чи випадкові його порушення. Доцільним є прийняття Виборчого кодексу України, за який продовж кількох років агітують як практики, так і науковці. Регламентація виборчого процесу по стадіям з урахуванням особливостей кожного з видів виборів допоможе уникнути двозначностей у розумінні і застосуванні норм.

4. Зважаючи на конституційні зміни, що відбуваються в Україні, необхідно усвідомлювати, яким чином процедура формування законодавчого органу може вплинути на державотворчі процеси в цілому, чи не суперечитиме вона тим фундаментальним вимогам до організації

виборів, які задекларовані Україною на міжнародному рівні і зафіксовані в чинній Конституції України.

Література:

1. Закон «Про вибори народних депутатів України» від 25.03.2004 р.: станом на 01.09.2010 р. // ВВР. – 2004. – № 27-28. – ст. 366.
2. Вешняков А. А. Избирательные стандарты в международном праве и их реализация в законодательстве Российской Федерации: Монографическое исследование / А. А. Вешняков. – М.: Весь Мир, 1997. – 187с.
3. Конституційне право України. Академічний курс: Підручник: У 2 т. – Т. 2 / За заг. ред. Ю. С. Шемшученка. – К.: ТОВ «Вид-во «Юридична думка», 2008. – 800 с.
4. Кречмер Г. Фракції. Партії в парламенті / Г. Кречмер. – К.: Заповіт, 1999. – 299 с.
5. Мурашин О. Вибори як акти прямого народовладдя / О. Мурашин // Вісник Львівського ун-ту. Серія юридична. Випуск 35. – Львів: ЛДУ ім І.Франка. – 2000. – С. 180-185.

**ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ МАЙНОВИХ
ВІДНОСИН ПОДРУЖЖЯ**

Олійник Оксана Степанівна

*кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри цивільного права
Юридичного інституту Прикарпатського національного університету
ім. В. Стефаника*

Питання правового регулювання майнових відносин в сім'ї і, в першу чергу, у шлюбі, що є основою сімейного союзу завжди актуальні. Розвиток суспільства є безперервним, а, отже, не можуть залишатися незмінними погляди на права та обов'язки подружжя. Одним із найбільш важливих аспектів майнових відносин подружжя є відносини власності подружжя. Невипадково Рене Давид назвав закріплення у Французькому цивільному кодексі інституту шлюбного режиму (режиму майна подружжя) закріпленням ідеї революції [1, с. 90]. В сучасний період відбулися істотні зміни у правовому регулюванні відносин з приводу належного подружжю майна. Це пояснюється тим, що рівень розвитку українського суспільства, становлення ринкових відносин, інтеграція в міжнародне співтовариство вимагали корінних змін вітчизняного законодавства, в тому числі шлюбно-сімейного, що знайшло відображення у прийнятті 10. 01. 2002 року Сімейного кодексу України, яким було закріплено поняття режиму майна подружжя та введено поряд із законним договірний режим майна подружжя. Разом з тим ряд проблем залишилися невирішеними, оскільки якісно змінився рівень життя громадян, у складі належного їм майна з'явилися об'єкти значної вартості та соціальної значимості, відбулося розширення кола об'єктів подружньої власності за рахунок нетрадиційного майна та зростання значення нематеріальних об'єктів правовідносин. Відповідно, і законодавство, і правозастосовча практика вимагають подальшого вдосконалення, а для цього необхідне оновлення теоретичної бази.

Основним змістом правовідносин власності подружжя є права та обов'язки обох з подружжя з приводу належного їм майна, що складають особливості володіння, користування і розпорядження подружжям своїм майном, тобто правовий режим майна подружжя [2, с. 38]. В романо-германській та англо-саксонській правових системах поняття правового режиму майна подружжя виступає як одна із базових юридичних категорій [3, с. 53]. В цивілістичній літературі правовий режим майна в

найбільш загальному плані розглядається як система юридичних правил, які визначають становище певного явища об'єктивної дійсності, статику та динаміку його правового існування [4, с.109]. На думку І.В. Жилінкової правовий режим майна подружжя необхідно розглядати як визначений порядок регулювання майнових відносин подружжя, метою встановлення якого є всестороння впорядкованість майнових відносин в сім'ї, забезпечення та захист майнових прав та законних інтересів подружжя [5, с. 20]. Т.О. Ариванюк розглядає правовий режим майна подружжя як відносно самостійний комплекс правових засобів, які встановлюють засади правового регулювання відносин щодо спільного і роздільного майна подружжя та захисту їх порушених прав [6, с. 3].

Таким чином, правовий режим майна подружжя - це порядок регулювання відносин з приводу майна подружжя, який визначає характер і обсяг їх прав та обов'язків з приводу належного подружжю майна. Залежно від джерела, який встановлює цей порядок, виділяють: 1) законний або легальний правовий режим майна подружжя, при якому права і обов'язки подружжя щодо їх майна визначаються законом (*ex lege*); 2) договірний режим майна подружжя, при якому права та обов'язки подружжя визначаються самим подружжям шляхом укладення ними відповідного договору. Як правило, таким договором є шлюбний договір (контракт), хоча в деяких випадках договірний режим майна подружжя може встановлюватися іншими договорами. Наприклад, в англо-американській правовій системі правовий режим майна подружжя може бути встановлений договором трасту [7, с. 351].

Виділяють правовий режим спільного, роздільного та змішаного майна подружжя. В деяких іноземних країнах навіть в сучасний період права чоловіка та жінки не визнаються рівними. В цьому є позитивний момент для дружини, оскільки чоловік зобов'язаний її утримувати, однак в той же час законодавець встановлює пріоритетне право чоловіка на управління та розпорядження подружнім майном. Саме тому, в багатьох країнах стимулюється укладення шлюбного договору. Режим спільності майна подружжя може припинитися: 1) смертю одного з подружжя; 2) зміною режиму майна під час шлюбу подружжя за їх взаємною згодою; 3) судовим рішенням про розірвання шлюбу, про окреме проживання чи про встановлення режиму роздільності майна; 4) відсутністю одного із подружжя у випадках, передбачених законом; 5) визнання шлюбу недійсним [2, с. 220].

Головна риса роздільності майна полягає в тому, що все майно, не залежно від часу і способу його придбання, а так само всі доходи, одержувані від нього, як правило, вважаються роздільною власністю подружжя. Вперше принцип роздільності був введений в Англії Законом про власність одружених жінок 1882 року (*Married Women's Property Act*),

у відповідності з яким майно заміжньої жінки, незалежно від того, коли воно було набуте, стало вважатися її роздільною власністю [9, с. 221; 8, с. 96]. Закон 1935 року (Law Reform Act) закріпив режим роздільності подружнього майна і надав заміжній жінці право «набувати, володіти і розпоряджатися будь-якою власністю, а також приймати на себе зобов'язання за договорами і відповідати за заподіяння шкоди нарівні з незаміжніми».

До прийняття закону 1882 року майнові відносини між подружжям регулювалися загальним правом, згідно якого все майно подружжя вважалось належним чоловікові; жінка практично була позбавлена майнової самостійності і внаслідок цього не могла мати власності і, тим більше, розпоряджатися нею на свій власний розсуд. Все, чим вона володіла до шлюбу, а також зароблені нею доходи, якщо вона працювала протягом існування шлюбу, переходило у власність чоловіка. «Своєрідність» такого режиму дозволила континентальним юристам говорити про те, що в минулому в англійському праві «режим подружнього майна» взагалі був відсутнім, оскільки «особистість дружини наче розчинялася в особистості чоловіка, її майно – в його майні» [10, с. 77; 8, с. 97].

Деякі відхилення від цього принципу, який дійсно важко назвати принципом спільності подружнього майна, оскільки він не надавав жінці жодних прав, були пов'язані з принципом «справедливості», який в ряді випадків визнавав за заміжньою жінкою можливість володіти окремим майном (separate estate). Це досягалось, зокрема, за допомогою інституту довірчої власності або трасту. Слід зазначити, що в останні роки в країнах «загального права» режим роздільності зазнав істотних змін, і в першу чергу це стосується забезпечення майнових прав того з подружжя, хто не є власником набутого під час шлюбу майна.

Сьогодні є доцільним відступ законодавців окремих країн від режиму спільності чи роздільності майна подружжя в їх базовому варіанті та формування на основі об'єднання їх окремих елементів режиму умовної спільності («deffered community»). За цього режиму під час шлюбу все майно подружжя вважається належним кожному з них окремо (тобто, як при режимі роздільного подружнього майна), але у випадку розірвання шлюбу все спільне майно і грошові засоби подружжя об'єднуються і діляться поміж ними порівно. Однак, щоб уникнути зловживань кожним із подружжя своїм правом розпоряджатися належним їм майном, в законодавстві встановлені певні обмеження. На вчинення деяких, особливо важливих правочинів вимагається згода другого з подружжя. В тому випадку, якщо один з подружжя під час шлюбу грубо ігнорував майнові інтереси другого чи серйозно порушив сподівання

іншого стосовно належної йому частки майна у випадку розірвання шлюбу, то винний повинен відшкодувати заподіяну йому шкоду.

Якщо звернути увагу на Україну, то українське законодавство від традиційного в історичному плані правового режиму роздільності майна подружжя перейшло до правового режиму спільної сумісної власності на майно, набутого ними під час перебування у шлюбі, в той час як правовідносини власності подружжя в країнах Західної Європи розвивалися шляхом обмеження правомочностей чоловіка і як наслідок в багатьох країнах встановився режим часткової спільності майна подружжя в різних варіантах.

Література:

1. Давид Р. Основные правовые системы современности / Давид Р. - М. : Прогрес, 1988.
2. Слепакова А. В. Правоотношения собственности супругов / Слепакова А.В. – М. : Статут, 2005. - 444 с.
3. Жилинкова И. В. Правовой режим имущества членов семьи / Жилинкова И.В. – Харьков : Ксилон, 2000. - 376 с.
4. Сенчищев В.И. Объект гражданского правоотношения // Актуальные проблемы гражданского права / Под ред. М.И. Брагинского. - М., 1999. – с.109.
5. Жилинкова И. В. Брачный договор / Жилинкова И. В. – Х. : Ксилон, 2005. – 176 с.
6. Ариванюк Т.О. Правове регулювання відносин власності між подружжям : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Т. О. Ариванюк. – Київ, 2002. – 20 с.
7. Гражданское и торговое право капиталистических стран / Под ред. В. П. Мозолина, М. И. Кулагина – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1980. – 382 с.
8. Хазова О. А. Брак и развод в буржуазном семейном праве: сравнительно-правовой анализ / Хазова О. А. - АН СССР, Ин-т государства и права. – М. : Наука, 1988. – 173 с.
9. Дженкс Э. Английское право / Дженкс Э. – М : Юрид. изд-во Минюста СССР, 1947. - 378 с.
10. Ансель М. Методологические проблемы сравнительного права // Очерки сравнительного права // М., 1981.

ДО ПОНЯТТЯ СІМЕЙНО-ПРАВОВОЇ САНКЦІЇ

Тонієвич Євгенія Дмитрівна

аспірантка Юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Сучасний правовий механізм захисту прав і свобод особи в будь-якій сфері суспільних відносин вимагає існування такої юридичної категорії, як правова санкція. Як елемент правової норми, санкція забезпечує існування і нормальну реалізацію всіх інших елементів, в яких закріплені права і обов'язки учасників сімейних відносин.

В юридичній науці загальноновизнано, що особливості будь-яких галузевих санкцій зумовлені специфікою регульованих суспільних відносин і способом дії галузі на ці відносини, тобто предметом і методом правового регулювання. Власне невизнання специфіки сімейно-правових санкцій, ототожнення їх з цивільно-правовими санкціями стало наслідком недостатньої уваги до цієї проблеми в науковій літературі. Адже санкції, передбачені сімейним законодавством, є ланкою всієї системи правових санкцій

Поняття "санкції" тісно переплітається з такими правовими категоріями, як "відповідальність", "захист", "охорона". Неоднозначне розуміння цих понять часто призводить до їх ототожнення. Нерідко "відповідальність" розуміють як "санкцію" і навпаки. Крім того галузева приналежність санкцій нерідко визначає і їх правову характеристику. Тому метою даної статті є однозначне визначення поняття сімейно-правової санкції.

В теорії права про тісний зв'язок юридичної відповідальності і санкції наголошують багато науковців. Разом з тим, в літературі простежується тенденція до розмежування цих понять. Вважається, що санкція, як елемент правової норми, передбачає негативні наслідки для правопорушника та існує як потенція, що перетворюється в дійсність тільки в результаті правопорушення. Таким чином, санкція правової норми існує завжди, а юридична відповідальність настає за умови порушення цієї норми. Крім того, юридична відповідальність завжди являє собою певне правове відношення, що складається між правопорушником і потерпілим, що не можна сказати про правову санкцію. Встановлення санкції за порушення положень норми права ще не породжує відношення відповідальності, виникнення останньої пов'язується з конкретним юридичним фактом. Дані категорії відрізняються між собою і в часовому вимірі, а саме часом виникнення відповідальності і моментом застосування санкції [1, с. 335-336].

Необхідність розмежування поняття санкції і відповідальності пояснюється тим, що санкції реалізуються незалежно від вини суб'єкта, тому будь-яку міру відповідальності можна розглядати як санкцію, але не будь-яка санкція є мірою відповідальності [2, с.8].

На нашу думку, доцільніше розглядати поняття "санкції" з позиції поняття "застосування права", адже санкція може тільки застосовуватись, реалізовуватись, а наставати, виникати може юридична відповідальність, як певне правовідношення. Саме застосування права, як особлива форма реалізації права, являє собою здійснену у встановлених законом формах державно-владну діяльність компетентних органів по реалізації норм права в конкретному випадку і прийняттю індивідуально-правових актів. Шляхом застосування права держава продовжує правотворчий процес правового регулювання суспільних відносин, тим самим втручаючись у вирішення життєво-важливих для себе та конкретного індивіда ситуацій [1, с.251-252].

Дослідженню питання юридичної відповідальності у цивілістичній науці приділяли увагу такі вчені, як О.А. Красавчиков, С.С. Алексєєв, Н.С. Малєїн, О.С. Іоффе, Є.О. Харитонов, В. Примаєв, С. Бервенко, Л. Тарасенко, С. Сібільов, О.В. Церковна, І.С. Канзафарова, С. Братусь, В.П. Грібанов, А. Савицька, В. Тархов, Г. Матвєєв та ін.

Зокрема, В.П. Грібанов визначає цивільно-правову відповідальність як форму державного примусу, пов'язаного із застосуванням санкцій майнового характеру, які спрямовані на відновлення порушених прав та стимулювання нормальних економічних відносин юридично рівноправних учасників цивільного обігу [3, с. 172-173].

Відповідальність у цивільному праві пов'язана із поняттям "санкції". Тому О. Е. Лейст визначає санкцію як засіб державного примусу до виконання (додержання) цієї вимоги, загроза примусом на випадок її порушення [4, с. 23].

Звертається увага на те, що заходи захисту цивільних прав та інтересів містять у собі цивільно-правові санкції, а ті, у свою чергу, містять у собі міри відповідальності. При цьому, всі правоохоронні заходи охоплюються широкою категорією захисту права, а більш вузьке поняття - санкції складається з відповідальності й оперативних санкцій. Правові категорії захисту, відповідальності та санкцій співвідносяться між собою в такий спосіб: заходи захисту складаються з організаційно-превентивних заходів і цивільно-правових санкцій [5, с.13].

В сімейно-правовій науці так і не було здійснено спроб щодо однозначного розуміння поняття "сімейно-правової санкції", чим і пояснюється використання цієї правової категорії для позначення наслідків порушення правової норми, елементу структури норми, заходів, що приймаються щодо особи, яка порушила право. У деяких випадках

термін "санкція" має значення, повністю співпадаючи зі значенням поняття відповідальності. Він застосовується також і як синонім дозволу на здійснення певних дій (санкція прокурора на обшук, затримання і тому подібне). Таке багатозначне вживання терміну, поза сумнівом, впливає на його точність.

Ми пропонуємо розглядати сімейно-правові санкції як негативні наслідки, що покладені на відповідальну особу в результаті невиконання (ухилення від виконання, або неналежного виконання) або недотримання нею сімейно-правових прав та обов'язків. Тому, положення норми сімейного законодавства у вигляді негативного наслідку, що захищає права і законні інтереси учасників сімейних правовідносин від протиправних дій інших осіб, вважатимемо сімейною санкцією.

Література:

1. Теория государства и права: Курс лекций / Под ред. Н.И. Матузова и А.В. Малько. – 2-е изд., перераб. и доп.- М.: Юристъ, 2001.–776с.
2. Бодункова С.А. Санкции норм российского трудового права : Автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. - Екатеринбург, 2002. -26 с.
3. Грибанов В.П. Пределы осуществления и защиты гражданских прав.- М., 1992.- 282 с.
4. Лейст О.Е. Санции и ответственность по советскому праву (теоретические проблемы) / О.Э. Лест. – М.: МГУ, 1981.- 239с.
5. Притика Ю. Д. Теоретичні проблеми захисту прав учасників цивільних правовідносин в третейському суді : Автореф. дис. ... докт. юрид. наук.- К., 2006.- 43с.

**МЕТОДИ МОДЕЛЮВАННЯ (ПРОФІЛЮВАННЯ) ПРИ
РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ**

Герасимов Роман Рязяпович

*ад'юнкта кафедри криміналістики Київського національного університету
внутрішніх справ*

1. Оптимізація і вдосконалення процесу розкриття та розслідування злочинів є одним з актуальних питань, які вирішує сьогодні наука криміналістика. З великої кількості аспектів зазначеної проблеми потребують окремого виділення і поглибленого дослідження, насамперед, питання щодо розроблення та впровадження в діяльність слідчих органів нових методів розслідування злочинів. Серед них пріоритетне місце посідає метод моделювання (профілювання), який надає слідчому можливість відшукувати в ситуаціях невизначеності та відсутності інформації найбільш ефективні шляхи збирання, дослідження та оцінки доказів.

2. Моделювання є методом, в основу якого покладено процес побудови, аналізу та використання моделей цих об'єктів як засобу отримання інформації для виконання завдань кримінального судочинства.

3. Модель – це штучно створена ідеальна або матеріальна система, яка відтворює об'єкт дослідження і здатна замінити його таким чином, що її дослідження сприяє отриманню нової інформації про об'єкт дослідження.

4. Дедуктивний профіль злочинця – це сукупність характеристик злочинця, в основу якої покладено конвергенцію речових (матеріальних) та поведінкових (ідеальних) доказів (моделей), які здобуті в процесі вчинення злочину або серії злочинів. Речові докази, які використовуються в процесі розслідування злочину, а також ті, які пояснюють поведінку злочинця, віктимологію та особливості характеристики місця злочину, входять в структуру складання профілю, який сприяє дослідженню характеристик злочинця. Це є дедуктивний процес, оскільки передбачає міркування, в якому висновки про характеристики злочинця профілер (особа, яка створює профіль злочинця) робить з наявних передумов. У зв'язку із вищевикладеним, профіль (портрет) є специфічною моделлю поведінки злочинця, а не описом характеристик «усередненого» типу злочинця.

Дедуктивний профіль злочинця містить такі компоненти: 1) судові та поведінкові докази (або судово-медичний аналіз, який допускає різне

тлумачення цих доказів); 2) віктимологія (від лат. *victim* – жертва, потерпілий); 3) характеристики місця події злочину.

5. Індуктивний профіль злочинця – сукупність характеристик особи, яка ґрунтується на порівняльній, кореляційній та статистичній залежності від вчинення злочинцем певного типу злочину. Індуктивний профіль з одного боку, це продукт статистичного або порівняльного аналізу, з іншого – результат наукового узагальнення. Індуктивне профілювання передбачає формальне та неформальне вивчення злочинців, які відбувають покарання. Індуктивне профілювання передбачає створення профілей (портретів), які побудовані виключно на практичному досвіді профілерів. Ці профілі використовуються для формування бази даних, яка містить особливі характеристики злочинця.

6. Метод моделювання (профілювання) злочинця є новим методом розкриття та розслідування злочинів. Як і будь-який науковий метод, який тлумачить багатоваріантну поведінку людини, дедуктивний та індуктивний методи профілювання не можна вважати абсолютно достовірними. Проте, данні методи є досить ефективними допоміжними методами при розкритті і розслідуванні злочинів.

ГІПНОЗ ТА МОЖЛИВОСТІ ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ ПРИ ПРОВЕДЕННІ ДОПИТІВ

Головіна Валерія Петрівна

кандидат юридичних наук, доцент кафедри права Економіко-правового інституту Київського національного лінгвістичного університету

Поява в нашій країні великої кількості «нетрадиційних» спеціалістів (чаклунів, ворожок, астрологів), що використовують психоенергетичні можливості людини з метою пророцтва, створює передумови для зловживання цими можливостями. Одним з таких засобів є гіпноз, – феноменальне фізіологічне явище, що стало центром тяжіння інтересів багатьох наук. Вже у II столітті н.е. у одному з гностичних папірусів містяться прийоми гіпнотизування, відомі жрецам Єгипту та Греції. Відповіді особи у стані гіпнотичного сну вважалися божественним пророцтвом. У 1775 р. віденський лікар Ф.А. Вільгельм розробив концепцію «живого магнетизму», яка базувалася на впливі на уяву людей та викликала стан рефлексивного скорочення м'язів тіла, сміх або плач, які виліковували хворих. Розмови про можливості гіпнозу набули нової сили у вигляді гіпнотичного буму під час використання гіпнозу як лікарського засобу Ф. Месмером (1778-1784 рр.). За тогочасною упевненістю гіпноз вважався «натуральною формою охолодження

нервів».[1] Протягом 1826 року Паризька академія провела низку досвідів з уведення особи у стан гіпнозу: люди в трансі описували предмети, читали строки у книгах. Англійський хірург Дж. Брайд у 1843 році у своїй праці «Неврогіпнологія» описує процес примушування чужої волі та називає його гіпнозом. Він вперше використав гіпноз при хірургічних операціях. У роботі «Під гіпнозом» під редакцією Е. Фромма (1979 р.) автори проаналізували різні сторони цього явища, виокремили низку аспектів, що вимагають вивчення. Під номером «13» значилися юридичні та етичні проблеми гіпнозу.[2,7]

Історія гіпнології отримала свій відбиток у трактатах Т. Парацельса, Ф. Месмера, Ш. Крока. У дореволюційній Росії та колишньому СРСР цим явищем займалися В.М. Бехтерев, І.П. Павлов. За визначенням автора матеріалістичного вчення про вищу нервову діяльність І.П. Павлова, гіпноз – це той самий сон, що настає вільно та поступово розширюється.[3] На його думку, гіпнотичний стан людини починається з великих півкуль мозку і не торкається дихання та серцебиття. У радянській медицині гіпноз розглядався як сон, що навіюється повторюванням слів та фраз, у яких гіпнотизер відтворює картину засипання, коли у окремих частинах тіла з'являється почуття важкості, зростає в'ялість, спокій, сонливість. При цьому навіювання словами може супроводжуватися монотонністю у голосі, ритмічністю слабких подразників слуху, зору (погладжування, імітація шуму дощу, блимання синього кольору ліхтарю, постукування метроному). У корі головного мозку загіпнотизованої особи розвивається часткове гальмування, але залишаються окремі активні зони, через які здійснюється зв'язок гіпнотизера із загіпнотизованою особою. Настання гіпнотичного стану, як вважав І.П. Павлов, можливе при формуванні певних умов. У першу чергу, він мав на увазі релаксацію (послаблення) м'язових тканин, яка закликає нервову систему відпочивати. По-друге, релаксація тягне загальне згасання реакцій на зовнішні подразники, втому (деактивований вплив монотонних подразників). Яким же чином особа, у якій загальмована діяльність всієї кори головного мозку, здатна реагувати на гіпнотизера? Справа у тому, що його навіюванням не охоплені окремі ділянки головного мозку, - так звані «сторожові пункти», які зберігають збуджуваність, забезпечуючи контакт загіпнотизованої особи із подразником. Саме навіювання у окремі моменти бесіди може здійснюватися взагалі без вербального компоненту, з використанням лише жестів, міміки, розумових посилок. Таким чином, ми щільно підійшли до іншої якості гіпнозу – його здатності бути інструментарієм у проведенні слідчих дій.

Доцільність гіпнотичного впливу відносно потерпілих чи свідків викликана причинами його можливого застосування (звичайне забування,

амнезія (провал у пам'яті) стресові, травматичні ситуації). У злочинних цілях застосовуються два види гіпнозу: енергетичний та вербальний. Від першого практично немає захисту, але ним володіють лише поодинокі фахівці, зокрема, володів ним відомий гіпнотизер В. Мессінг. Вербальний гіпноз поширений у шулерів, які за допомогою слів, жестів, міміки, артистизму здатні вводити людей у гіпнотичний транс.[4,6]

Найбільш підкорені гіпнозу з точки зору психофізіології люди емоційні, неврівноважені, які знаходяться у стадії переживання певного стресу, горя, фізичної втоми, страждають певними психічними захворюваннями. Приблизно чверть психічно здорового населення піддається гіпнотичному впливові, причому питома вага жінок набагато більша, ніж чоловіків. Часто потерпілий зустрічається з так званим відстроченим гіпнозом, що представляє собою вплив гіпнотизера на потерпілого не одразу, а через певний часовий проміжок. Гіпноз – потужне знаряддя, що дозволяє злочинцю знищити з пам'яті людини певні фрагменти. Цілком можливі випадки, коли очевидця злочину вводять у сноподібний стан, у якому йому нав'язують хибну уяву про те, що трапилося з метою приховати сліди злочину. Складність розпізнавання слідчим того, що допитуваний вже побував під впливом психоенергетичного втручання, складає серйозну перешкоду при збиранні доказів у справі. Небезпека злочинного гіпнозу полягає й у тому, що особа, яка використовує гіпнотичні прийоми, як правило, знає про свої здібності та їх ефективність у створенні постгіпнотичної амнезії, а тому прагне використати їх у повній мірі. Відповідно, вивчення гіпнозу як криміналістичного засобу розслідування злочинів не просто цікаво, але й необхідно, оскільки надасть нові можливості та відкриє перспективи виявлення та усунення наслідків гіпнотичного впливу на особу.

У теорії та практиці гіпнозу стосовно діяльності боротьби із злочинністю розрізняють такі види гіпнозу:

1. Репродукційно-активізаційний (метод гіпнорепродукції пережитих станів), пов'язаний із стимулюючим впливом на пам'ять. З позиції нейролінгвістичного програмування гіпноз є відтворенням раніше пережитого стану. Суб'єкти просять запам'ятати у деталях ту чи іншу ситуацію, у якій у нього швидше за все наступає природний сон. Зосередження уваги на деталях цієї ситуації і викликає глибокий сон (гіпноз).

2. Купіруючий, що знімає стресові та психотравматичні наслідки кримінальних посягань (суб'єкт спостерігає за собою, напруга його почуттів слабшає, що оберігає його від ремісії відповідних негативних емоцій).

3. Метод протиставлення, що дозволяє розділяти один від іншого різні аспекти переживання з тим, щоб можна було пережити його по-

новому. Суб'єкта примушують пережити минулу подію, але потім він повинен «відійти у бік» та спостерігати свої власні дії з боку, - нібито переглянути кінострічку. Людина при цьому не відчуває та не усвідомлює, не переживає те, що насправді усвідомлювала та переживала. Такий чинник сприяє отриманню у загіпнотизованого об'єктивної та неупередженої інформації.[5,177]

Цей метод, на думку психологів та психіатрів, більш небезпечний, ніж перший, тому що у першому випадку у потерпілого в результаті психічної травми розвивається амнезія. Метод репродукції може спонукати жертву злочину до додаткових тяжких переживань, які можуть спровокувати невротичні хвороби.

Допитуваням слід у обов'язковому порядку роз'яснювати сутність сеансу. В.Д. Хабалов вважає, що гіпноз ефективний у тих випадках, коли необхідно з'ясувати те, про що замовчував загіпнотизований під час допиту.[6] Допит під гіпнозом лише тих, хто добровільно погодився, все ж не дає підстав вважати, що у стані гіпнозу особа усвідомлює все, що відбувається. Отримання згоди на введення особи у стан гіпнозу повинне супроводжуватися спокійною бесідою, що переслідує мету упевнити особу у безпеці слідчої дії для його життя та здоров'я.

Сама слідча дія – допит із використанням гіпнозу повинна у обов'язковому порядку фіксуватися у вигляді протоколу із вказівкою виду технічного засобу (у випадку його використання), а також форми допиту – допит із використанням гіпнозу. Неможна погодитися з позицією О. Курчиної, що на підставі ст.114 КПК України, в частині процесуальної самостійності слідчого на стадії досудового розслідування, допит із використанням гіпнозу можливий лише з дозволу керівництва МВ, РВ, УМВС.[7] Обмеження слідчого у самостійному прийнятті рішення нічим необґрунтовані. Вибір тактики допиту повинен належати слідчому. Разом з тим ми згодні із думкою авторки про те, що при допиті із використанням гіпнозу обов'язкова участь окрім слідчого та спеціаліста – гіпнолог, лікаря, спостерігачів. Оскільки КПК України не містить норми, що регламентує порядок застосування гіпнозу під час слідства, дізнання, судового розгляду справи, він залишається нетрадиційною формою знань у криміналістиці. Внаслідок цього можливі випадки втручання гіпнотизера у інтимні сторони життя особи. Це неприпустимо, якщо не має відношення до предмету допиту. Спеціаліст має попереджатися про нерозголошення таємниці слідства, неприпустимість втручання у глибини свідомості людини, що не відносяться до обставин, які слід встановити, оскільки порушення цієї вимоги означає нахабне порушення конституційних прав та свобод людини.

На наш погляд, у сучасних умовах демократизації системи кримінального судочинства постала проблема і організаційно-технічного

характеру. Якщо тлумачити КПК України, то норма повинна містити положення про запрошення захисника, педагога, перекладача, яким роз'яснюються умови та порядок проведення слідчої дії, дається можливість пересвідчитися, що особа, яка підлягає введенню у стан гіпнозу зрозуміла сутність слідчої дії та надала письмову згоду на власну участь, гіпнолог – оператор у статусі спеціаліста попереджається про кримінальну відповідальність за розголошення таємниці слідства. Крім того, у обов'язок спеціаліста входить право обирати певну методику гіпнозу, виходячи з конкретної ситуації та стану допитуваного.

У вітчизняних правоохоронних органів інтерес до знань про гіпноз зріс лише у останнє десятиліття. Він може служити джерелом отримання оперативної інформації. В.О. Образцов зазначає, що до «числа нетрадиційних методів криміналістичної методології відноситься, правда, поки що неофіційний, не узаконений допит особи після введення її у гіпнотичний стан. Неухильно, хоча й повільно, з оглядкою, гіпноз наближається до кримінального судочинства, завойовуючи все більше умов невгамовних вчених-криміналістів, проникаючи у діяльність творчих співробітників правоохоронних органів».[8,233-234] Поки що проблема використання можливостей гіпнозу у справі боротьби із злочинністю знаходиться у зародковому стані. Є всі передумови вважати, що у найближчому майбутньому в рамках криміналістики сформується новий науковий напрямок – гіпнологія, яка отримає повноправний статус метода, закріпленого наукою та апробованого практикою, який сприятиме отриманню інформації про обставини розслідуваної події.

Література:

1. Перевозчиков А.Н. Экстрасенсы – миф или реальность? / А.Н. Перевозчиков // Знак вопроса. – М.: Знание, 1989. - №10. – 48 с.
2. Гримак Л.П. Гипноз и преступность / Л.П. Гримак. – М.: Республика, 1997. – 304 с.
3. Клевцов О. Возможности использования гипнозу в оперативно-следчій практиці правоохоронних органів / О. Клевцов // Право України. – 1998. - №7. – С.63-67.
4. Иванов Л. Гипнотизер приходит в банк / Л. Иванов // Труд. – 1999. – 3 сент. – С.6.
5. Гримак Л.П. Гипноз и преступность / Л.П. Гримак. – М.: Республика, 1997. – 304 с.
6. Ларин А.М. Нетрадиционные методы в раскрытии преступлений / А.М. Ларин // Государство и право. – 1995. - №9. – С.60-66.
7. Курчина О. Мухи и жуки помогают устанавливать когда и при каких обстоятельствах совершено убийство / О. Курчина // Факты. – 1998. - №170. – 8 сент.

8. Образцов В.А. Криминалистическая гипнология? А почему бы и нет? / В.А. Образцов // Записки криминалистов. – М., 1995. - №5. – С.233-234.

ОСОБЛИВОСТІ ЗЛОЧИННИХ ГРУП, ЯКІ ВЧИНЯЮТЬ НЕЗАКОННІ ЗАВОЛОДІННЯ АВТОТРАНСПОРТНИМИ ЗАСОБАМИ

Завгородня Ольга Юріївна

ад'юнкт кафедри кримінології і юридичної соціології Національної академії внутрішніх справ

1. Для незаконних заволодінь автотранспортними засобами у формі угонів більш, ніж для крадіжок, характерне вчинення таких злочинів злочинцями одинаками. При цьому, як показує вивчена судово-слідча практика, таким злочинцям одинакам більш властива протиправна наполегливість, що веде до рецидиву, в порівнянні з учасниками груп, які стихійно організувалися для вчинення угонів. У той же час, висока частка співучасті дорослих у структурі угруповань, які вчиняють угони, певним чином пов'язана з умінням користуватися автотранспортними засобами. Дослідження показують, що значна кількість правопорушників, затриманих за вчинення угонів, працювали шоферами, тобто являли собою осіб цілком визначеного вікового рівня, професійно володіючих навичками водіння автотранспортними засобами. Практика свідчить, що саме особи, які володіють водійською або близькою до неї спеціальністю, формують значну кількість, злочинних угруповань дорослих, які вчиняють незаконні заволодіння автотранспортними засобами у формі угонів.

2. Злочинні групи, які організуються для вчинення незаконного заволодіння автотранспортними засобами у формі крадіжок, носять більш сталий характер, їх учасників, як правило, поєднують ділові відносини, обумовлені загальним прагненням до наживи, до реалізації корисливої мети. Багато хто з учасників таких груп або їх близькі родичі мали особисті автотранспортні засоби, що дозволяє правопорушникам удосконалювати навички водіння й технічного обслуговування автомобіля, сприяє придбанню певного кола знайомих, через яких можна реалізувати викрадений транспортний засіб або окремі його вузли й деталі. Як правило, у складі таких груп є організатор, який здійснює керівництво й планування протиправних дій. Багатьом з таких злочинних груп властивий чіткий розподіл ролей між співучасниками, розробка підготовчих комбінацій по вчиненню злочинного задуму, підшукування предмета замаху, знарядь і засобів його здійснення, а також шляхів

реалізації викраденого. Така організаційна характеристика більш притаманна злочинним групам, учасниками яких є дорослі. Злочинні групи підлітків через вікові особливості їх учасників, відсутність достатнього життєвого досвіду й конспіративних навичок носять більш спрощений характер.

3. Злочинні угруповання, у складі яких особи вчиняють незаконні заволодіння автотранспортними засобами у формі угонів, утворюються, як правило, стихійно й не переслідують певної мети вчинити злочин. Як правило особи, які входять у таку групу, об'єднуються для проведення вільного часу й формуються в переважній більшості випадків зі знайомих за місцем проживання, навчання або роботи. Поєднує таких осіб переважно схильність до вживання алкогольних напоїв, відсутність соціальна корисних інтересів. Рішення вчинити злочин виникає, як правило, стихійно, раптово, у багатьох випадках під впливом алкоголю. Для таких груп не характерний попередній розподіл ролей, планування злочинних дій. Організатор, як правило, відсутній, а регламентація дій між співвиконавцями зводиться в основному до вибору особи, здатної управляти автотранспортним засобом, і здійснюється переважно в момент виникнення наміру на вчинення викрадення.

ПРИЙОМИ ПІДГОТОВКИ У СТРУКТУРІ СПОСОБІВ ВЧИНЕННЯ НЕЗАКОННИХ ЗАВОЛОДІНЬ АВТОТРАНСПОРТНИМИ ЗАСОБАМИ

Завгородня Ольга Юріївна

ад'юнкт кафедри кримінології і юридичної соціології Національної академії внутрішніх справ

Петров Сергій Євгенович

здобувач кафедри криміналістики і судової медицини Національної академії внутрішніх справ

1. Вивчення судово-слідчої практики показало, що способи незаконних заволодінь автотранспортними засобами, як правило є повноструктурними діями, які включають підготовку, безпосереднє вчинення й приховання злочину. Способи незаконного заволодіння у вигляді крадіжок можна розділити на такі складові: прийоми підготовки; прийоми безпосереднього проникнення до місця стоянки транспортного засобу (гараж, охоронювана стоянка, приватний будинок, двір будинку й т.ін.); прийоми проникнення в транспортний засіб, нерідко з подоланням охоронної сигналізації; прийоми транспортування транспортного засобу з

місця заволодіння ним; прийоми приховання (у тому числі легалізації та реалізації автотранспортного засобу).

2. Прийоми підготовки до вчинення незаконного заволодіння автотранспортним засобом охоплюють підготовчі дії, спрямовані на усунення перешкод для виконання задуманого й приготування різних технічних засобів, інструментів для полегшення заволодіння автотранспортним засобом й наступного приховання злочину, а також підшукування такого засобу з відповідною маркою, кольором, роком випуску та іншими характеристиками. Виконання таких підготовчих дій може тривати від декількох днів до декількох місяців.

3. Проведений аналіз судово-слідчої практики показує, що готування різних технічних засобів і інструментів для проникнення в гараж зафіксоване в 81 % випадків із числа вивчених кримінальних справ; спостереження за місцями паркування, стоянки автотранспортних засобів – 74,3%, виготовлення підроблених документів (технічних паспортів, доручень тощо) – 14,2%, виготовлення підроблених номерних знаків, використання знаків інших транспортних засобів – в 34,6% випадків. При вивченні судово-слідчої практики по справах про незаконне заволодіння автотранспортними засобами, особливо вчинене злочинними групами, ми спостерігали комплексність виконання таких дій.

4. Вже на підготовчому етапі, в залежності від способу вчинення злочину, злочинці створюють умови для легалізації автотранспортного засобу, які реалізуються шляхом виконання таких дій: підшукування осіб, що будуть приймати участь у легалізації; вибір моделі або аналогічної марки автомобіля, що побував у дорожньо-транспортній пригоді; підробка документів на викрадений чи нерозмитнений автомобіль; зміна номерів агрегатів під документи (документи можуть залишитись від автомобіля пошкодженого в дорожньо-транспортній події, конфіскованого за вчинення злочину і т.ін.); підготовка технічних засобів для проведення зміни ідентифікаційних номерів на двигуні й кузові (зварювальних апаратів, засобів для зміни номерів вузлів і агрегатів тощо); перефарбування автомобілів.

5. Проведене дослідження дає можливість зробити висновок, що злочинна діяльність по приготуванню до легалізації транспортного засобу складається з декількох етапів: 1) зміна ідентифікаційних номерів кузова, двигуна, шасі, номерної таблички; 2) зміна зовнішнього вигляду (зміна кольору, оновлення транспортного засобу, тощо); 3) підробка документів (реєстраційного посвідчення на транспортний засіб, генерального доручення на розпорядження ним, тощо).

КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ ПІСЛЯ ПРОГОЛОШЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ (1991-1992 рр.)

Загурський Олександр Богданович

*доцент, кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права
Юридичного інституту Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника*

Проголошення незалежності поставило перед Україною завданням реформування кримінально-процесуальної політики. В першу чергу, необхідно було відмовитися від догм радянського кримінального судочинства, а вже потім, в стислі терміни запровадити елементи кримінального судочинства європейського взірця. На нашу думку, процес творення нового типу кримінально-процесуальної політики розпочинався в таких напрямках:

- пристосування частини норм радянського кримінально-процесуального права;
- прийняття нових нормативно-правових актів у тих сферах кримінально-процесуальних відносин, які не були врегульовані чинним кримінально-процесуальним законодавством;
- кодифікація кримінально-процесуального права.

На думку В.Т. Маляренка, на цей час в Україні органи дізнання, попереднього слідства, прокуратури та суди застосовували кодекс, що передбачав правила і стандарти, котрі діяли в СРСР з притаманними йому ідеологією та правовими цінностями, які не могли не гальмувати процес демократизації суспільства [1, с. 3].

В результаті розпаду СРСР багато союзних нормативно-правових актів втратили силу. Але згідно з Постановою Верховної Ради України від 12 вересня 1991 р. на території України могли застосовуватися акти законодавства СРСР з питань, які не були врегульовані законодавством України, за умов, що вони не суперечать Конституції і законам України [2].

До того ж, 5 листопада 1991 р. Верховна Рада України прийняла Закон України “Про прокуратуру”. Органи прокуратури складають єдину централізовану систему, очолювану Генеральним прокурором. Закон визначив головні засади діяльності органів прокуратури, систему, функції та принципи діяльності [3].

Протягом 1991-1992 рр. доповнення і зміни до КПК УРСР 1960 р. вносилися Указами Президії Верховної Ради УРСР від 18.01.1991 р., 28.01.1991 р., 18.03.1991 р., 29.07.1991 р., 25.08.1991 р.; Законом УРСР від 25.06.1991 р., Законами України від 18.09.1991 р., 10.12.1991 р., 12.12.1991 р., 15.05.1992 р., 07.07.1992 р., 17.09.1992 р., 16.10.1992

р., 15.12.1992 р.. В основному вони стосувалися питань: розширення підслідності кримінальних справ органам внутрішніх справ (ст. 112 КПК) та питань підсудності (ст. 34 КПК); регулювала особливості вирішення питання про відмову в порушення кримінальної справи, коли необхідна згода потерпілого; визначено порядок затвердження протоколу в справах з протокольною формою досудової підготовки матеріалів; ст. 120 КПК “Строки попереднього слідства” і ст. 156 КПК “Строки тримання під вартою”; підслідності справ про реабілітацію жертв політичних репресій; ст. 17 “Колегіальний і одноособовий розгляд справ” була викладена в новій редакції; з’явилася нова стаття 33-1 “Одноособовий розгляд суддею справ”; визначені процедури відводу судді, специфіки призначення розпорядчого засідання суду; розмежовано види судових рішень – “постанова” і “ухвала”; скасовано поняття “соціалістичний”; назву УРСР змінено на “Україна”; виключено згадування та посилення на Основи кримінального судочинства СРСР і союзне законодавство; змінено пріоритети кримінально-процесуальної політики, так, ст. 1 і ст. 2 були викладені у новій редакції: “призначення Кримінально-процесуального кодексу України є визначення порядку провадження у кримінальних справах, а завданням кримінального судочинства є охорона прав та законних інтересів фізичних і юридичних осіб, які беруть в ньому участь, а також швидке і повне розкриття злочинів, викриття винних та забезпечення правильного застосування Закону з тим, щоб кожний, хто вчинив злочин, був притягнутий до відповідальності і жоден невинний не був покараний”; потерпілому та його представнику надавалося право оскаржити постанову про закриття кримінальної справи вищестоящому суду або вищестоящому прокурору; заарештований та його захисник одержали право звертатися до суду з оскарженням санкції прокурора на арешт; встановлено нову редакцію ст. 321 “Суди України постановляють вироки ім’ям України”; врегульовано процесуальний статус прокурора в суді касаційної інстанції та в порядку нагляду [4-18].

На посилення процесуальних гарантій громадян був спрямований прийнятий Верховною Радою України Закон України від 18 лютого 1992 р. “Про оперативно-розшукову діяльність”, який визначив правову основу та принципи оперативно-розшукової діяльності, а також зазначив, що оперативно-розшукова діяльність – це система гласних і негласних пошукових, розвідувальних та контр розвідувальних заходів, що здійснюються із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів [19].

Важливим етапом у розвитку кримінально-процесуальної політики незалежної України стало прийняття 19 грудня 1992 р. Закону України “Про адвокатуру”, який складався з 19 статей, що врегулювали діяльність адвокатури, принципи та організаційні форми діяльності адвокатури, види

адвокатської діяльності, професійні права та обов'язки адвоката, а також гарантії адвокатської діяльності [20].

Джерела:

1. Маляренко В.Т. Кримінально-процесуальне законодавство України: питання становлення і розвитку / В.Т. Маляренко // Право України. – 2003. – № 9. – С. 3-14.
2. Постанова Верховної Ради України “Про порядок тимчасової дії на території України окремих актів законодавства Союзу РСР” від 12 вересня 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 46. – ст. 621.
3. Закон України “Про прокуратуру” від 5 листопада 1991 р. № 1789-ХІІ // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 53. – ст. 793.
4. Указ Президії Верховної Ради Української РСР “Про посилення правового захисту працівників правоохоронних органів” від 18 січня 1991 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 7. – ст. 45.
5. Указ Президії Верховної Ради Української РСР “Про відповідальність за порушення вимог режиму радіаційної безпеки, заготівлю, переробку і збут радіоактивних забруднених продуктів харчування” від 28 січня 1991 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 11. – ст. 106.
6. Указ Президії Верховної Ради Української РСР “Про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу Української РСР, Положення про товариські суди Української РСР та Положення про комісії в справах неповнолітніх Української РСР” від 18 березня 1991 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 15. – ст. 178.
7. Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки “Про захист прав споживчого ринку в Українській РСР” від 25 червня 1991 р. / Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 40. – ст. 527.
8. Указ Президії Верховної Ради Української РСР “Про посилення відповідальності за порушення правил, норм та стандартів, що стосуються забезпечення безпеки дорожнього руху” від 29 липня 1991 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 45. – ст. 600.
9. Указ Президії Верховної Ради України “Про внесення змін і доповнень до Кримінального і Кримінально-процесуального кодексів Української РСР” від 25 серпня 1991 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 40. – ст. 531.
10. Закон України “Про відповідальність за створення не передбачених законодавством військових або інших збройних формувань чи груп” від 18.09.1991 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 47. – ст. 650.
11. Закон України “Про внесення змін і доповнень до Кримінально-процесуального кодексу” від 10.12.1991 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1992. – № 10. – ст. 142.

12. Закон України “Про внесення змін і доповнень до Кримінального і Кримінально-процесуального кодексів Української РСР” від 12.12.1991 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1992. – № 11. – ст. 154.
13. Закон України “Про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів України у зв’язку з прийняттям Закону України “Про реабілітацію жертв політичних репресій”” від 15.05.1992 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1992. – № 32. – ст. 457.
14. Закон України “Про внесення змін і доповнень до Закону Української РСР ”Про судоустрій Української РСР”, Кримінально-процесуального та Цивільно-процесуального кодексів Української РСР” від 17.06.1992 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1992. – № 35. – ст. 508.
15. Закон України “Про внесення доповнень і змін до Кримінального кодексу України, Кримінально-процесуального кодексу Української РСР і Кодексу Української РСР про адміністративні правопорушення” від 07.07.1992 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1992. – № 39. – ст. 570.
16. Закон України “Про внесення доповнень і змін до Кримінального і Кримінально-процесуального кодексів України” від 17.09.1992 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1992. – № 41. – ст. 600.
17. Закон України “Про внесення доповнень до Кримінального і Кримінально-процесуального кодексів” від 16.10.1992 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1992. – № 47. – ст. 647.
18. Закон України “Про внесення доповнень і змін до деяких законодавчих актів України” від 15.12.1992 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1993. – № 6. – ст. 35.
19. Закон України “Про оперативно-розшукову діяльність” від 18.02.1992 р. № 2135-ХІІ // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1992. – № 22. – ст. 303.
20. Закон України “Про адвокатуру” від 19.12.1992 р. № 2887-ХІІ // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1993. – № 9. – ст. 62.

ПОПЕРЕДНІЙ ЧИ СУДОВИЙ РОЗГЛЯД СПРАВ ПРИВАТНОГО ОБВИНУВАННЯ

*Комарницька Оксана Богданівна
аспірант юридичного інституту Прикарпатського національного
університету ім. В. Стефаника*

Якщо відштовхуватися від загальновідомого постулату, гарантованого нормами Конституції України про здійснення захисту прав і свободи людини і громадянина судом (ст. 55 Конституції України), то шлях звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини та громадянина повинен бути максимально спрощеним. Власне

судовий розгляд – це одна з основних стадій кримінального процесу [3, с.481], на якій суд першої інстанції за активною участю сторін обвинувачення і захисту на підставі повного, всебічного й об'єктивного дослідження обставин кримінальної справи остаточно вирішує питання про винність підсудного і його покарання [4,с.283]. Більше того, ст. 6 Закону України «Про статус суддів» прямо вимагає, щоб судді при здійсненні правосуддя забезпечували повний, всебічний та об'єктивний розгляд судових справ з дотриманням встановлених законом строків[1]. Утім, привертає увагу малозначна категорія справ, яку законодавець кваліфікує як найтяжчі діяння, наводячи її у КК України, водночас наділивши її певними особливостями. Враховуючи закономірності логіки про наявність винятків з кожного правила, зупинимося на аналізі існування попереднього розгляду ч.1 ст. 27 КПК України, яку в теорії прийнято називати справами приватного обвинувачення. Так, законодавець наголосив, що досудове слідство проводиться по справах ч. 1 ст. 27 КПК України, коли злочин вчинено неповнолітнім чи особою, яка через свої фізичні або психічні вади не може сама здійснювати своє право на захист, а також коли за це визнає прокурор чи суд (ст. 111 КПК України). Враховуючи те, що норми Кримінально-процесуального кодексу України містять загальні вимоги про відсутність проведення у цих справах дізнання і досудового слідства уповноваженими державними органами, тягар доведення і функцію обвинувачення покладено на особу, яка потерпіла від злочину. Очевидно, що інформація, яку жертва злочину покладе в основу свого обвинувачення, не тільки буде отримана в порушення окремих кримінально-процесуальних та інших норм законодавства, а й не буде завжди достовірною та об'єктивною через неможливість її отримання, оскільки Основний Закон передбачає гарантію захисту не втручання в особисте і сімейне життя, недопущення збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом. Підставою таких порушень та незахищеності жертви злочину є документ, в якому формулюється обвинувачення і який визначає предмет судового слідства та має назву «скарга», що має відповідати вимогам, встановленим ст. 223 і 224 КПК щодо обвинувального висновку. Скарга має складатися з описової і резолютивної частин. В описовій частині наводяться обставини справи, як їх вважає встановленими особа, потерпіла від злочину, місце, час, способи, мотиви і наслідки злочину, вчиненого обвинуваченим, а також докази, якими, на його думку, підтверджується обвинувачення. Між іншим, ця особа не зможе надати суду докази, а тільки інформацію, яка після розгляду скарги суддею автоматично перетворюється на докази. З огляду на те, що така особа не є уповноваженим суб'єктом на збір інформації, який нічим не врегульований та не завжди зможе вказати

джерело її отримання, що процесуально позбавляє таку інформацію статусу «доказу». Крім того, закон не розкриває, поняття «фактичні дані», на нашу думку, виправданим для цієї категорії справ буде твердження науковців, які докази тлумачать лише як свідчення (інформацію) про факти. Не суб'єкти і збір здійснюється поза межами нормами процесу. У резолютивній частині наводяться відомості про особу обвинуваченого, коротко викладаються суть обвинувачення із зазначенням статті (частини статті) Кримінального кодексу, яка передбачає відповідальність за певний злочин, та прохання про порушення кримінальної справи і притягнення особи до кримінальної відповідальності за вчинення цього злочину. Скарга підписується потерпілим. До скарги додаються список осіб, які підлягають виклику на судове засідання, із зазначенням їх адреси, вказівка на наявність речових доказів, позовна заява (якщо заявляється цивільний позов). Додається також копія скарги. На сьогодні існують два законопроекти КПК України, один з яких зберігає інститут приватного обвинувачення, хоча документ, в якому буде здійснюватися обвинувачення, має назву «позовна заява». Зокрема, відбулася зміна назви документа, проте форма і вимоги залишилися такими, які існують на цей час. Можливо для реального захисту жертв злочину доцільно було б прийняти проект Закону України «Про приватну детективну діяльність», який забезпечує законодавче врегулювання приватної детективної діяльності як комплексу недержавних заходів, спрямованих на вдосконалення механізму забезпечення конституційних прав і свобод людини, захисту законних прав та інтересів юридичних осіб. Ухвалення цього закону надасть доказам, які будуть наді як жертвою злочину так і особою яку останній обвинувачує, якщо вони звернуться до приватного детектива, легального та допустимого статусу, оскільки процедура та суб'єкти збирання їх будуть законодавчо визначеними та посилять можливості захисту прав як жертви злочину так і майбутнього підсудного від несанкціонованого втручання в їхнє особисте життя. Водночас варто звернути увагу на те, що спеціальних норм у КПК України, які б регулювали попередній розгляд справ приватного обвинувачення, немає. За їх відсутності, при вивченні таких справ можна зауважити, що підхід у суддівського корпусу до вирішення цього питання багатоманітний. Так, як впливає із вивчених нами справ приватного обвинувачення, що деяка категорія суддів проводить «попередній розгляд» справ приватного обвинувачення із викликом сторін для прийняття по ній одного з рішень передбаченого ст. 251 КПК України, інша - самостійно розглядає скаргу на відповідність її вимогам ст.ст. 223, 234 КПК України та за результатами її розгляду приймає рішення, а ще третя категорія суддів - розгляд скарги для перевірки її на відповідність ст.ст. 223, 234 КПК України та прийняття по ній одного з рішень вказаного у ст. 251 КПК України

здійснює розгляд у відкритому судовому засіданні з викликом особи потерпілої від злочину та особи, яка вчинила кримінальне діяння відносно скаржника із узяттям від них пояснень з приводу скарги. У такому випадку цілком закономірно виникає питання про часові межі настання стадії «судового розгляду» до чи після прийняття одного з рішень зазначеного в ст. 251 КПК України, та й взагалі в якому статусі, якщо це судові засідання, перебувають вказані особи та яким обсягом прав і обов'язків вони наділені. Ні норми КПК України ні постанови Верховного Суду України не дають відповіді на ці проблемні питання, які породжують ще ряд інших, маючи своїм правовим наслідком продовження колабсусу. Так, ч. 2 п. 7 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування кримінально-процесуального законодавства при попередньому розгляді кримінальних справ у судах першої інстанції» від 30.05.2008 № 6 (далі - Постанова) вказує, що за змістом стаття 251 КПК України досудовий розгляд скарги потерпілого з проханням порушити кримінальну справу за один із злочинів, зазначених у частині першій статті 27 КПК, суддя здійснює одноосібно та за результатами розгляду скарги приймає одне із рішень, визначених у частині другій статті 251 КПК. З огляду на вимоги частини другої статті 97 КПК рішення по скарзі потерпілого суддя зобов'язаний прийняти не пізніше триденного строку з дня надходження скарги. Направлення особі, яка подала скаргу, та особі, про притягнення якої до кримінальної відповідальності порушується питання, повідомлення про день досудового розгляду скарги законом не передбачено [8]. Можливо тому, що Постанова має рекомендаційний характер, у вивчених нами справах вбачається проведення досудового розгляду скарг із викликом сторін та веденням протоколу. Між іншим, ці справи були предметом розгляду й Верховного Суду України. Така ситуація склалася ймовірно через те, що з п. 25 постанови Пленуму Верховного Суду України "Про практику застосування судами законодавства, яким передбачені права потерпілих від злочинів" від 02.07.2004 № 13 впливає обов'язковість проведення попереднього розгляду цієї категорії справ. Так, цитуємо зміст цієї постанови: «Рекомендувати судам якомога ширше використовувати у справах зазначеної категорії інститут примирення потерпілого з обвинуваченим, підсудним (яке може мати місце як на стадії попереднього розгляду справи суддею. Якщо потерпілий не скористався правом на примирення, яке було роз'яснено йому судом, то за наявності достатніх даних про вчинення щодо нього злочину суддя виносить одну постанову про порушення кримінальної справи і призначення її до розгляду» [9]. Так чи інакше підхід до вирішення цього питання залежить не від законодавця, а від внутрішнього переконання судді. На нашу думку, з позиції захисту охоронюваних прав та законних інтересів як жертви

злочину, так і особи, яку обвинувачують, правильною є практика тих суддів, які проводять попередній розгляд справи з обов'язковим викликом сторін. Нагадаємо, ч. 2 ст. 97 КПК України передбачає прийняття не пізніше триденного строку з дня надходження скарги одного з трьох рішень, які і містяться у ст. 251 КПК України. Більше того, у розумінні ст. 240 КПК України при попередньому розгляді справи ведеться протокол та є можливість вирішення питань, які можуть мати суттєве значення, наприклад, право на заявлення цивільного позову, зустрічного обвинувачення, врегулювання спору шляхом примирення сторін. Черговим аргументом на користь необхідності такої стадії у приватному обвинуваченні є особливості цього інституту та з'ясування важливих питань, від яких залежить проведення чи не проведення досудового слідства, порушення чи не порушення істотних норм КПК України, які суд не в змозі вирішити лише за однієї скарги жертви злочину, яка не завжди містить об'єктивну та адекватну інформацію, похідними якої є ряд юридично значимих дій та прийняття процесуальних документів з правовими наслідками. Адже (*Ignorantia non est argumentum*) незнання - це не доказ. Візьмемо до уваги ч.4 п. 7 Постанови, якою передбачено, що у разі, якщо скаргу про злочини, зазначені у частині першій статті 27 КПК, подано на осіб, які мають фізичні та психічні вади і не можуть самостійно здійснювати свій захист або обвинувачуються у вчиненні злочину в неповнолітньому віці, що за вимогами статті 111 КПК потребує обов'язкового провадження досудового слідства, суддя повинен за наявності підстав до порушення справи прийняти рішення про порушення кримінальної справи і направлення її прокурору для організації досудового слідства. З огляду на це можна дійти висновку про утопічність такої рекомендації та непослідовність Постанови. Проте можливим, з практичного боку, є вирішення питання про направлення скарги за належністю прокурору, суддя приймає рішення у випадках: коли у скарзі йдеться про діяння, що переслідується в порядку публічного обвинувачення, тобто про злочини, які не зазначені у ч. 1 ст. 27 КПК; коли скарга подана в інтересах особи, яка не може через безпорадний стан, залежність від обвинуваченого чи з інших причин самостійно подати скаргу і захищати свої інтереси; коли справа про будь-який із зазначених злочинів у ч. 1 ст. 27 КПК України має особливе громадське значення. Як вбачається з вивчених нами матеріалів таких кримінальних справ, суди майже однаково вирішують це питання: одні у формі повідомлення інформують про це органи прокуратури, інші – у формі ухвали. Прокурор має право в будь-який момент вступити в справу, порушену суддею за скаргою потерпілого, про злочини, зазначені в частині 1 цієї статті, і підтримувати обвинувачення в суді, коли цього вимагає охорона державних або громадських інтересів чи прав громадян. Вступ прокурора

у справу не позбавляє потерпілого прав, передбачених статтею 49 цього Кодексу. Однак у такому разі правові наслідки розгляду скарги за участю прокурора будуть процесуально обмеженими в частині позбавлення сторін права на примирення, що приводить до закриття за такої підстави. Дещо незрозумілим є обмеження права на оскарження рішень суду. Так, ч. 2 ст. 251 КПК України передбачає прийняття судом одного з таких рішень: 1. Залишити скаргу без розгляду, якщо вона не відповідає вимогам, зазначеним до написання обвинувального висновку (ст. 223, 224 КПК України); 2. За наявності для того підстав відмовляти в порушенні кримінальної справи або надсилати її за належністю прокурору; 3. За наявності достатніх даних, які вказують на вчинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 27 КПК України, порушити кримінальну справу і призначити її до розгляду. Однак ч. 5 вказаної статті надає право особі, потерпілій від злочину, оскаржити постанову про відмову в порушенні кримінальної справи у стислий строк (упродовж семи днів з дня її винесення) у апеляційному суді а ст. 99 КПК України - з дня одержання копії постанови в апеляційному суді. Стаття 347 КПК України передбачає перелік судових рішень, на які може бути подана апеляція, серед яких: ухвали (постанови) місцевого суду; інші постанови місцевих судів у випадках, передбачених цим Кодексом. Зокрема, за нормами КПК України не належать до переліку судові рішення, які можна оскаржити в апеляції, такі як: надсилання або направлення скарги за належністю прокурору; постанова про порушення кримінальної справи і призначення її до розгляду. До речі, про обмежене оскарження вироку йдеться у другій книзі VХ тому Зводу законів Російської імперії видання 1857 р., що мала назву «Законы осудопроизводстве по делам о преступлениях и проступках», які В. М. Тертишник називає першим Кримінально-процесуальним кодексом Росії. Тут перегляд був лише в порядку ревізії [5, с. 66]. Проте уже Статутом кримінального судочинства від 20 листопада 1864 р. закріплювалися демократичні засади й інститути, насамперед такі як: касаційне та апеляційне оскарження вироків та порядок оскарження їх [6, с. 69]. Зважаючи на це, видається доцільним передбачити в КПК України критерії, які перешкоджають подальшому провадженню по справі, та зазначити чіткий перелік ухвал, постанов місцевих судів, які не можна буде оскаржити в апеляції, виходячи зі складності та суперечливості норм КПК України. При аналізі цього інституту необхідно наголосити і на тому, що суддя, встановивши, що скарга відповідає вимогам ст. 223 і 224 КПК, та за наявності достатніх даних, які свідчать про вчинення злочину, зазначеного у ч. 1 ст. 27 КПК України, виносить постанову про порушення кримінальної справи і призначення її до розгляду. В мотивувальній частині постанови наводяться приводи і підстави для порушення кримінальної справи, а в

резолютивній частині формулюється рішення про порушення кримінальної справи із зазначенням статті Кримінального кодексу, за якою порушено справу, а також про визнання особи, яка подала скаргу, потерпілим. Обвинувачення в постанові не формулюється. Тобто, ці всі рішення сформульовані в одному процесуальному документі, про який КПК України нічого не говорить. Суд, здійснивши обвинувальну функцію, чим визнав вину підсудного, одразу надав йому статус підсудного, якому надсилає копію скарги із додатками, копію своєї постанови, якою одночасно порушується справа, жертва злочину визнається потерпілим, не зважаючи на те, що форма постанови про визнання особи потерпілим є визначеною, та у формі повістки викликаються на судові засідання як потерпілий так і підсудний. Адже об'єктивність дослідження у пізнавальному аспекті полягає в ретельному аналізі всіх обставин кримінальної справи і справи загалом відповідно до встановлених фактів, у зіставленні різних поглядів і припущень, а в психолого-етичному аспекті – у прагненні збирання, перевірки і оцінки доказів неупереджено, з однаковим офіційним ставленням до всіх суб'єктів кримінального провадження, з максимальним уникненням обвинувального або виправдувального ухилів [7, с.63].

Порушення вимог закону про всебічне, повне й об'єктивне дослідження обставин справи є практично підставою для зміни або скасування судових рішень. Для суддівської неупередженості важливо, щоб суддя починав до розгляд справи без заздальгідь сформульованого погляду на неї. Суддя, в якого вже сформульовано погляд на справу чи який уже висловив свою думку на стадії досудового розслідування, не може бути не упередженим. Його внутрішнє переконання повинне формуватися на підставі досліджених доказів лише у ході судового розгляду. Під час судового розгляду суддя і народні засідателі зобов'язані утримуватися від висловлення будь-яких оцінок і висновків по суті справи до виходу в нарадчу кімнату [7, с.76]. Для забезпечення всебічного, повного й об'єктивного дослідження кримінальної справи необхідно, щоб судді ні прямо, ні опосередковано не були зацікавлені у її вирішенні. Тому процесуальним законом встановлено порядок, за яким суддя не може брати участь у розгляді справи і підлягає відведенню: 2) якщо він брав участь у справі як обвинувач; 2¹) під час досудового розслідування справи вирішував питання щодо проведення обшуку, виїмки, огляду, обрання, заміни чи скасування запобіжних заходів, продовження строків тримання під вартою, або розглядав скарги на затримання чи на постанови про відмову в порушенні кримінальної справи; 4) за наявності інших обставин, які викликають сумнів щодо об'єктивності судді [7, с.75]. Наведені підстави дають змогу дійти до висновку про доречність, на наш погляд, внесення відповідних змін і доповнень до статті 54 КПК України

щодо розширення переліку обставин, які виключають участь судді в розгляді справи, а саме частиною 2³ такого змісту: якщо він під час попереднього розгляду справи розглядав питання в порядку, передбаченому ст. 251 КПК України. Аналіз цього інституту свідчить про численні питання, які не врегульовані законодавчо та передбачають найрізноманітніші практичні підходи. Наполегливості жертви злочину та при подальше не врегулювання зазначених питань призведуть до безперспективності та занепаду інституту справ приватного обвинувачення.

Джерела:

1. Закону України «Про статус суддів» Офіційний веб-сайт Верховної Ради України: <http://gska2.rada.gov.ua>.
2. Конституція України. –К.: Вид. Паливода А.В., 2005. -104 с.
3. Коваленко Є.Г., Маляренко В.Т. Кримінальний процес України: Підручник / 2-е вид., перероб. і допов. - К., Юрінком Інтер, 2008 р. – 712 с.
4. Лобойко Л.М. Кримінально-процесуальне право: Курс лекцій. Навч. посібник. – К.: Істина, 2005.- 456 с.
5. Маляренко В.Т. Перебудова кримінального процесу України в контексті європейських стандартів: Монографія. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – 512 с.
6. Михеєнко М. М. Проблеми розвитку кримінального процесу в Україні. Вибрані твори. – К.: Юрінком Інтер, 1999. – 239 с.
7. Назаров В.В., Омеляненко Г.М. Кримінальний процес України: Підручник. – К.: Юридична думка, 2005. – 548 с.
8. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування кримінально-процесуального законодавства при попередньому розгляді кримінальних справ у судах першої інстанції» від 30.05.2008 № 6.
9. постанови Пленуму Верховного Суду України "Про практику застосування судами законодавства, яким передбачені права потерпілих від злочинів" від 02.07.2004 № 13.

ПРИЙОМИ ПІДГОТОВКИ В СТРУКТУРІ СПОСОБУ ВЧИНЕННЯ БАНДИТИЗМУ

Кравчук Петро Юрійович

*здобувач кафедри кримінального процесу і криміналістики Академії
адвокатури України*

1. Способи нападів вчиняємих бандами відрізняються стабільністю й повторюваністю прийомів і засобів дій злочинців. Бандитські угруповання переважно готують і вчиняють злочини по одній-двом чітко відпрацьованим схемам, тобто за певним злочинним «почерком».

2. Підготовка до вчинення нападів бандами являє собою комплекс активних дій, до якого входять: проведення розвідки з метою вистежування жертви, вивчення способу її життя, фінансового становища; вивчення місця майбутнього злочину й виявлення найбільш сприятливих умов для вчинення нападу й відходу з місця злочину; придбання або виготовлення зброї й боєприпасів; підшукання знарядь (крім зброї) і інструментів, використовуваних згодом для вчинення нападу; придбання або виготовлення предметів маскуванню; пошук і підготовка транспорту; підготовка схованок для зберігання викраденого майна, зброї, транспорту, інших предметів, використаних для вчинення злочину; налагодження каналів збуту викраденого майна; планування вчинення злочину, розподіл злочинних ролей у майбутньому нападі.

3. Озброєність банд характеризується, у першу чергу, наявністю вогнепальної зброї: пістолети «ГТ», «ПМ», автомати АК-74, АКМ, АКМУ, рідше - обрізи дрібнокаліберних гвинтівок і мисливських рушниць. Холодна зброя використовувалася практично у всіх випадках, газова - рідше, ще рідше - використовується пневматична зброя й вибухові пристрої.

4. В процесі створення й функціонування банди використовуються такі способи придбання зброї: покупка, як офіційна, так і незаконна; розкрадання зброї в законних власників, з магазинів і підприємств; придбання в результаті вчинення убивств, розбоїв, вимагань; знаходження зброї на місцях бойових дій або в інших місцях; виготовлення зброї в кустарних умовах.

5. У процесі підготовки до вчинення нападів банди можуть придбавати й інші знаряддя, які не підпадають під визначення вогнепальної або холодної зброї, однак використовуються злочинцями для заподіяння шкоди здоров'ю, нейтралізації опору й залякування потерпілих й інших осіб у ході вчинення нападів.

6. Придбання, а частіше виготовлення предметів маскуванню - розповсюджена дія в процесі підготовки до вчинення бандитизму.

Найбільш «популярним» засобом маскуванню зовнішності злочинців є виготовлення масок із тканини або в'язаних шапок.

7. Пошук і підготовка транспорту, який використовується у ході вчинення нападів, також може розглядатися як одна з підготовчих дій до вчинення бандитизму. Відомі випадки нападів, коли в процесі вчинення злочину використовувався транспорт, водії якого були не поінформовані про характер дій злочинців, діяли під примусом, або транспортні засоби були заздалегідь викрадені злочинцями.

8. У багатьох випадках уже на етапі підготовки до вчинення нападів злочинці продумують і реалізують способи, які забезпечують надалі приховання слідів злочинів, а також прийоми іншої протидії майбутньому розслідуванню. Зокрема, здійснюється підготовка схованок для зберігання викраденого майна, зброї, транспорту, інших предметів, використаних для вчинення злочину; місця таких схованок можуть періодично мінятися.

НЕДОЛІКИ ОГЛЯДУ МІСЦЬ ПОДІЙ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ НАПАДІВ ВЧИНЕНИХ БАНДАМИ

Кравчук Петро Юрійович

*здобувач кафедри кримінального процесу і криміналістики Академії
адвокатури України*

1. Невчасне вживання заходів по охороні місця події, тягне за собою втрату слідової інформації на місці події. Недостатня охорона місця події або її відсутність, невжиття заходів щодо роз'яснення потерпілим, на яких було вчинено напад, про необхідність збереження слідової обстановки спричиняє, по оцінці окремих науковців, втраті до 50% слідової інформації, а таких категорій слідів, як сліди взуття, запахові сліди, мікрооб'єкти – до 2/3.

2. Огляду місця події й застосування в ході його проведення техніко-криміналістичних засобів нерідко носить поверхневий характер. За окремими дослідженнями середній час оглядів місць нападів вчинених бандами, на відкритій місцевості, становить від 30 хвилин до 1 години, у приміщеннях – близько 1 години. Лише в окремих випадках огляд тривав дещо довше. За 30-60 хвилин провести якісний огляд місця нападу вчиненого бандою, включаючи місця, де злочинці чекали жертву, залишали транспорт, шляхи їх відходу з місця події, навряд можливо.

3. Недостатньо уваги приділяється виявленню й вилученню різних мікрооб'єктів. Так, дослідження окремих науковців свідчать, що в ході оглядів місця нападу банд мікрооб'єкти вилучалися в 14% оглядів, сліди

транспорту – 7%, сліди знарядь злочину – 3%, сліди нашарування ґрунту – 3%, ботанічних об'єктів – 2%, запахових слідів – 2%.

4. Майже не залучаються до участі в огляді місця події, в якості спеціалістів, фахівці в області хімії, біології, вибухотехніки, автотехніки, судової медицини. Позитивним у цьому напрямі є досвід правоохоронців однієї з областей Російської Федерації, де до складу слідчо-оперативної групи включаються поряд зі спеціалістом-криміналістом, фахівці в області хімії й біології, які орієнтовані на виявлення, фіксацію, вилучення й попереднє дослідження слідів біологічного походження, мікрооб'єктів, волокон, лакофарбових покриттів, психотропних і сильнодіючих речовин, наркотиків. При необхідності до участі в огляді залучаються й інші, перебуваючі в «черговому варіанті» фахівці (вибухотехніки, автотехніки, медик-криміналіст). Така практика залучення зазначених фахівців до огляду місць злочинів корисливо-насиленої спрямування дозволила значно підвищити якість роботи зі збирання різних слідів на місці події, збільшити обсяг збираємої слідової інформації на 21%, що призвело до успішного розкриття низки злочинів.

5. Мають місце недоліки, пов'язані із застосуванням засобів і методів криміналістичної фотографії, відзначаються одиничні випадки використання відеозйомки в процесі огляду місця події.

6. Доцільно більш ефективно використовувати в ході розслідування нападів вчинених бандами, особливо по гарячих слідах, можливості попередніх досліджень.

ЗАКРИТТЯ КРИМІНАЛЬНОЇ СПРАВИ: ДЕЯКІ ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ

Майгур Михайло Олександрович

ад'юнкта кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ

В умовах сучасної розбудови української держави перед народом України стоїть нелегке, але почесне завдання – побудова суверенної, незалежної, демократичної та соціально-правової держави. Однією з обов'язкових умов виконання цього завдання є удосконалення правової системи України. Значним кроком на цьому шляху стало прийняття Верховною Радою України 28 червня 1996 року Конституції України – Основного Закону України.

Удосконаленню, тобто приведенню у відповідність до Основного Закону підлягає і кримінально-процесуальне законодавство, як одна з основних галузей правової системи України.

Завданням кримінального судочинства, відповідно до ст. 2 Кримінально-процесуального кодексу України, є охорона прав та законних інтересів фізичних та юридичних осіб, які беруть в ньому участь, а також швидке та повне розкриття злочинів, викриття винних та забезпечення правильного застосування Закону з тим, щоб кожний, хто вчинив злочин, був притягнутий до відповідальності і жоден невинний не був покараний.

У практичному здійсненні цих завдань велику роль відіграють органи дізнання і слідства системи МВС України, які беруть участь у розслідуванні більшості порушених кримінальних справ. Законодавець наділяє органи досудового розслідування повноваженнями, які гостро зачіпають права і законні інтереси особи. У зв'язку з цим актуальним залишається питання неухильного дотримання цими органами законності при прийнятті відповідальних процесуальних рішень. Одним із таких відповідальних рішень є закриття кримінальної справи на стадії досудового розслідування, яке є досить важливим інститутом кримінально-процесуальної діяльності.

Серед практичних працівників правоохоронних органів досить поширена думка про те, що закриття кримінальної справи є відхиленням від нормального ходу процесу, так би мовити «браком» у роботі, наслідком певних процесуальних помилок допущених при порушенні кримінальної справи і при її розслідуванні. Здебільшого вважається, що якщо справа порушена вірно, а розслідування проведено якісно, то у переважній більшості випадків розслідування закінчується складанням обвинувального висновку та направлення кримінальної справи до суду.

Проте не слід розглядати факт закриття кримінальної справи лише з негативної точки зору, хоча існування такого ставлення до цих фактів не випадкове. У практичній діяльності правоохоронних органів часто мають місце факти безпідставного порушення кримінальних справ, проведення неякісного досудового розслідування, а також незаконного закриття справ.

Раніше закриття кримінальних справ здійснювали слідчі за згодою прокурора. Однак Верховна Рада України Законом від 12 липня 2001 року №2670-III внесла зміни до статей 7 – 11-1 Кримінально-процесуального кодексу України, згідно з яким визначено спеціальний порядок закриття справ: прокурор (а також слідчий за згодою прокурора) за наявності підстав складає мотивовану постанову про направлення справи до суду для вирішення питання про звільнення особи від кримінальної відповідальності [4].

На нашу думку, головні проблеми, пов'язані із застосуванням законів, що регулюють закриття кримінальної справи, полягають у суперечливості і непослідовності самих законів. Так, наприклад, згідно ч.3

ст.11-1 КПК України, якщо в ході дізнання та досудового слідства протягом строків, зазначених у ч.1 ст.49 КК України, не встановлено особу, яка вчинила злочин, прокурор або слідчий за згодою прокурора направляє кримінальну справу до суду для вирішення питання про її закриття, передбаченою ч.2 ст.49 КК України, в якій закріплено, що перебіг давності зупиняється, якщо особа, яка вчинила злочин, ухилилася від слідства або суду. В цих випадках перебіг давності відновлюється з дня з'явлення особи із зізнанням чи її затримання або особа звільняється від кримінальної відповідальності, якщо з часу злочину минуло 15 років. Частина 3 ст. 11-1 КПК України, на нашу думку, не враховує положення ч.3 ст.49 КК України, зокрема того, що перебіг давності переривається, якщо до закінчення зазначених у частинах 1 та 2 цієї статті строків особа вчинила новий злочин середньої тяжкості, тяжкий чи особливо тяжкий злочин. Досить необачно закрити кримінальну справу, якщо невідомо, вчинила особа нові злочини чи ні, тобто чи переривався строк давності.

Фактично ч.3 ст.11-1 КПК України спонукає злочинця, якого в силу певних обставин, своєчасно не встановили і не притягли до кримінальної відповідальності, не з'являтися в органи слідства із зізнанням. Вона також і не спонукає органи слідства до особливо активних дій щодо пошуку особи, винної у вчиненні злочину. І органи слідства, і злочинця цілком влаштовує, що через визначений у законі строк справу буде закрито.

Звільнення від кримінальної відповідальності - це відмова держави (її компетентних органів) від засудження особи яка вчинила злочин, та застосування до неї кримінально-правових засобів примусового характеру. Закриття кримінальних справ є проявом розвитку кримінально-процесуального законодавства у напрямку пом'якшення відповідальності за злочин невеликої та середньої тяжкості, вчинений вперше, наданням державою людині, яка оступилася, можливості виправитися.

Безумовно, інститут звільнення від кримінальної відповідальності з точки зору гуманізму є позитивним явищем, тому що звичайній реакції держави на злочинне діяння шляхом винесення обвинувального вироку передбачається альтернатива у вигляді закриття кримінальної справи, тобто звільнення від кримінальної відповідальності, перш за все за незначні злочини.

Таким чином, своєчасне, законне і обґрунтоване закриття кримінальної справи має не тільки кримінально-процесуальне значення, а й величезне суспільне значення. Воно спрямоване як на захист прав особи підозрюваного, так і потерпілого від злочину. Крім того, своєчасне, законне і обґрунтоване закриття кримінальної справи сприяє активізації діяльності органів досудового розслідування на роботі по встановленню дійсних злочинців (при закритті кримінальної справи за відсутністю

складу злочину або за недоведеністю участі обвинуваченого у вчиненні злочину), активізації діяльності по розкриттю і розслідуванню найбільш небезпечних злочинів у цілому, дозволяє знизити навантаження судів.

Література:

1. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року -К.: Вікар, 1997. - 64 с.
2. Кримінально-процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар / За загальною редакцією В.Т. Маляренка, Ю.П. Аленніна. – Х.: ТОВ «Одіссей», 2008. - 944с.
3. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. - 6-те вид., переобл. та доповн. / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. - К.: Юридична думка, 2009. – 1236с.
4. Міщенко С.М., Гаврилова Л.В., Ткаченко В.М. Про практику застосування судами законодавства, що регулює закриття кримінальних справ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.viaduk.net/clients/vs.nsf>

ПІДГОТОВКА ДО ОПЕРАТИВНОГО ОПИТУВАННЯ ПРИ РОЗКРИТТІ СЕРІЙНИХ СЕКСУАЛЬНИХ УБИВСТВ

Синявський Сергій Михайлович

здобувач кафедри організації оперативно-розшукової діяльності

Київського національного університету внутрішніх справ

При розкритті серійних сексуальних убивств до предмету оперативного опитування повинні бути включені всі обставини, які встановлюють фактичну картину події (час, місце, спосіб і інші обставини злочину), по кожному епізоду серії повинні з'ясуватися всі обставини вчинення злочинного діяння. Підготовка до оперативного опитування повинна містити у собі кілька стадій.

На першій стадії вивчаються матеріали оперативної справи та дослідчої перевірки. Одним з основних завдань оперативного працівника при підготовці до оперативного опитування з метою виявлення особи, винної у вчиненні серії сексуальних убивств є створення інформаційної бази. Знайомлячись із матеріалами оперативної справи та дослідчої перевірки, оперативний працівник повинен насамперед визначити з яких питань варто опитувати запідозреного. З цією метою використовуються дані оперативно-розшукової роботи, матеріали дослідчої перевірки або кримінальної справи, якщо вона порушена. На даному етапі рекомендується заздалегідь зробити закладки на потрібних сторінках

справи, виписати необхідні фактичні дані, підготувати відповідні схеми, фотографії, речові докази й вибудувати їх у певній послідовності.

На другій стадії досліджуються дані про особу опитуваного. Оперативно-розшуковий аспект вивчення особи опитуваного припускає одержання інформації, яка може бути використана для вибору найбільш ефективних прийомів ведення опитування й способів впливу на опитуваного, з метою одержання від нього повних і об'єктивних показань. Знання поглядів, інтересів, потреб, ціннісних орієнтацій, психологічних можливостей у практичних ситуаціях, характерологічних, вольових і емоційних особливостей і властивостей особи дозволяє дати оцінку його поведінці. Обсяг і засоби вивчення особи залежать від майбутнього процесуального положення опитуваного, мети опитування, обставин злочину, який розкривається, й реальних можливостей оперативного працівника. У кожному випадку потрібно знати біографічні дані опитуваного, мати відомості про його трудову діяльність, поведінку в громадських місцях і побуті, особистих якостях. Все це має тактичне значення і в остаточному підсумку визначає результати конкретного оперативного опитування.

На третій стадії підготовки до оперативного опитування здійснюється вибір часу, місця проведення й способу виклику особи. В процесі підготовки до оперативного опитування працівник карного розшуку вирішує й таке тактично важливе завдання, як час, місце його проведення, а також послідовність оперативного опитування різних осіб. При цьому він повинен враховувати психологію окремих осіб, їхню позицію щодо працівників міліції, взаємини з іншими особами, які причетні до справи. В окремих випадках доцільно планувати не тільки одержання показань, але й графічних зображень – схем, планів, креслень, малюнків (ці документи підписуються опитуваними й додаються до пояснення).

На четвертій стадії підготовки до оперативного опитування вирішується питання його тактичного забезпечення. На цій стадії: визначається коло доказів, які можуть бути використані у випадку відмови від опитування і дачі показань; прогнозування поведінки опитуваних і одержання інформації певного характеру; визначення можливості рефлексивного управління опитуваними; розробка тактики оперативного опитування; планування тактичних прийомів; формулювання питань опитуваному (основних, уточнюючих, доповнюючих, нагадуючих, контрольних і викриваючих).

На п'ятій стадії складається план оперативного опитування. План може бути розгорнутим або коротким, письмовим чи зафіксованим тільки подумки. Але він повинен містити систему питань, обумовлену загальними завданнями розкриття серійних сексуальних убивств.

Відзначимо питання найбільш істотні в правовому й психологічному відношеннях, які підлягають обов'язковому включенню до плану оперативного опитування, спрямованих на виявлення осіб, винних у вчиненні серії сексуальних убивств: а) обставини, умови вчинення кожного епізоду злочинного діяння; поведінка запідозреного; б) мотивація й особистісна детермінація діяння, умови, які сприяли його здійсненню; в) спосіб злочину; дії, які характеризують стійкі психологічні якості особи; г) спосіб приховання злочину; д) відношення запідозрених до результатів вчиненого діяння.

На шостій стадії підготовки до оперативного опитування продумується його технічне забезпечення: підготовка засобів звуко- і відеозапису, бланків пояснень. Під час оперативного опитування в поясненні інформація фіксується, по можливості, дослівно. В поясненні повинні бути відображені показання, дані на стадії вільної розповіді, і на запитувально-відповідальній стадії з точною фіксацією питань і відповідей. Не існує підготовки до опитування «взагалі» – підготовка здійснюється до опитування конкретних осіб. Тому оперативний працівник повинен володіти алгоритмом опитування по справах певних категорій, тому що він здійснює насамперед публічне, а не міжособистісне спілкування, виконує соціальну функцію й наділений для цього відповідними владними повноваженнями. Однак він повинен подбати про створення під час опитування таких умов, які б забезпечили бажання опитуваних осіб вступити в спілкування з оперативним працівником і виконати пропоновані ним завдання.

МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ РЕТРОСПЕКЦІЇ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ

Старушкевич Анатолій Володимирович
кандидат юридичних наук, доцент, докторант кафедри криміналістики
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Вирішення проблеми пізнання явищ, фактів минулого на підставі наявної у даний час інформації здійснюється за допомогою методу ретроспекції, який досить детально розроблений в теорії пізнання і з успіхом використовується в історії, археології, палеонтології, етнографії та інших науках. Сутністю методу ретроспекції є одержання знань про стан певного об'єкта в певний момент його розвитку в минулому, за допомогою синтезу наявних відомостей про його стан в інший момент

часу з використанням певних вихідних даних. Такими даними є закономірності, які визначають процес зміни об'єкта в часі.

В пізнавальній процедурі ретроспекції визначальним є співвідношення двох моментів часу. Першим – є моменту часу в розвитку об'єкта, щодо якого необхідно одержати інформацію. Другим – є моменту часу, у якому проводяться пізнавальні дії, тобто, застосовується метод ретроспекції. Ретроспекція має місце тоді, коли перший з моментів часу передує другому. Вказані два моменти часу в методі ретроспекції необхідно співвідносити не тільки один з одним, але і з моментом часу, щодо якого є інформація (вихідні дані). Єдиного погляду на такі дані немає, однак незаперечно визначено, що вихідними даними можуть служити: 1) тільки відомості про стан об'єкта в момент застосування методу ретроспекції (у сьогоденні); 2) або ж і знання про стан об'єкта в минулому.

Вихідна інформація може бути про попередній стан об'єкта або про наступивший за встановлюваним. Таким чином, принцип розгляду явищ у єдності їх минулого, сьогодення й майбутнього переноситься на вивчення невідомих подій минулого, яким є передминуле (минуле), минуле (сьогодення) і постминуле (майбутнє). У даному випадку в якості шуканого виступає стан об'єкта в минулому.

Незважаючи на те, що суб'єкт пізнання завжди здійснює свою діяльність у сьогоденні й саме в сьогоденні черпає матеріал для пізнання як минулого, так і майбутнього, найбільш обґрунтованим вважається другий підхід. Тому, що для застосування методу ретроспекції має значення наявність і достатність відомостей про певний стан об'єкта, а не присутність самого об'єкта в натурі. При виявленні, розкритті і розслідуванні злочинів характерним є завдання одержання відомостей про минулі стани об'єкта, який у сьогоденні вже не існує або не доступний для безпосереднього пізнання. У такій ситуації вихідними даними служить інформація, утворення якої пов'язане із взаємодією досліджуваного об'єкта з іншими об'єктами. Через те, що взаємодія й виникнення інформації мали місце в минулому, вихідні дані відносяться до минулого стану об'єкта. Одержання самих вихідних даних нерідко також може вимагати застосування методу ретроспекції. У даному випадку його відносять до методів опосередкованого пізнання, при якому не потрібна безпосередня взаємодія дослідника й об'єкта, і як наслідок – не обов'язково припускається дослідження самого об'єкта в натурі, необхідні лише достатні відомості про його стан в один з моментів часу.

Необхідною умовою застосування методу ретроспекції до конкретного об'єкта, є: а) можливість виділення в процесі змін цього об'єкта ряду дискретних моментів (станів у конкретні моменти часу), б) наявність закономірностей, які визначають процес зміни зазначених

станів (дискретних моментів). Крім цього метод ретроспекції припускає структурування процесу зміни станів за моделлю «передминуле – минуле – постминуле». Також, передбачається розгляд об'єкта як системи, яка володіє внутрішньою структурою, вивчення процесу його розвитку, виявлення якісних змін об'єкта, законів переходу від одного стану до іншого.

Результатом застосування методу криміналістичної ретроспекції є опис минулого предмета (речі, події), як абстрактно-теоретична модель, у якій одну з визначальних ролей відіграє ступінь переконаності суб'єкта ретроспекції в правдоподібності або вірогідності отриманих знань. Метою застосування цього методу розслідування є встановлення єдиної й повністю доведеної моделі минулої злочинної події, тому цей метод повинен забезпечувати суворий поділ отриманих нових знань на достовірні і ймовірні (мають статус версій і потребують перевірки).

Криміналістичний метод ретроспекції при дослідженні об'єктів забезпечує виконання завдань різного ступеня складності, тому при його застосуванні доцільно вести мову про такі рівні: 1) стратегічний (як про загальну стратегію розслідування); 2) тактичний (як про метод вирішення тактичних завдань); 3) технічний (як про сукупність засобів і прийомів виявлення, фіксації, дослідженні й вилучення окремих слідів злочину).

На кожному рівні можливе вирішення типових завдань ретроспективного характеру. Зокрема: а) вивчення злочину (злочинної діяльності); б) вивчення процесів відображення злочину (злочинної діяльності); в) вивчення змісту діяльності з виявлення, розкриття і розслідування злочинів.

Можливість застосування методу криміналістичної ретроспекції до злочинної діяльності визначається тим, що подія злочину, як явище об'єктивної дійсності, дискретна. Її можна поділяти на фази, етапи, епізоди, які є упорядкованою системою на основі певної фундаментальної закономірності, зокрема на основі шкали часу. Час має властивості необоротності й односпрямованості, тому часові шкали (послідовності дій) можна встановити й відносно кожного учасника події злочину (а також щодо інших елементів структури злочину (злочинної діяльності)).

При застосуванні методу криміналістичної ретроспекції одиницями аналізу злочину (злочинної діяльності) можуть бути: а) злочинна діяльність як елемент серії злочинів; б) злочин (злочинна діяльність) у зв'язку з дозлочинними й постзлочинними подіями; в) окремі підсистеми злочину (злочинної діяльності) (алібі, інсценування, прийоми приховання); г) елемент криміналістичної структури злочину (злочинної діяльності).

КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ПОНЯТТЯ ЗЛОЧИННИХ УГРУПОВАНЬ У СФЕРІ НЕЗАКОННОГО ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ

Сулейманова Зейнеп Ресульївна

здобувач кафедри криміналістики і судової медицини Національної академії внутрішніх справ

1. Визначення злочинної групи повинне виходити із спільної злочинної діяльності її учасників. Криміналістика визначає злочинну групу трохи інакше, ніж кримінальне право, з урахуванням специфіки завдань, які постають перед такою групою.

2. Науковці серед ознак злочинної групи виділяють такі: а) об'єднання людей, яке є малою неформальною групою; б) антигромадська спрямованість групи; в) основою об'єднання є спільне вчинення злочинів; г) прагнення до досягнення загальної мети; д) члени групи певним чином організовані; е) група є єдиним суб'єктом діяльності (В.Г. Лукашевич, 1979 р.).

3. Під спільною злочинною діяльністю слід розуміти сукупність діянь, спрямованих на підготовку, вчинення й приховання злочинів і легалізацію отриманого злочинного доходу, що здійснюється узгоджено декількома особами.

4. Ознака організованості злочинної групи має на увазі наявність психологічної й функціональної структур, які існують у злочинній групі будь-якого рівня. У вищих групах такі структури сформовані повністю, а в групах нижчих форм можна виявити їх окремі елементи.

5. У якості спільної злочинної діяльності злочинної групи будуть виступати всі незаконні дії пов'язані з наркотичними засобами, за які чинне законодавство України встановлює кримінальну відповідальність, а також дії, спрямовані на полегшення й приховання операцій з наркотиками, легалізація отриманого прибутку, залучення осіб до вживання наркотиків і створення умов для споживання, тобто дії, які можна визначити як незаконний обіг наркотичних засобів.

6. Виділення базового елемента кримінальної діяльності злочинної групи (Куликов В.І., 1994 р.), дозволяє чітко позначити її спеціалізацію й виділити групу злочинів, які становлять основу її існування. Слідчо-оперативній практиці відомі ситуації, пов'язані з виявленням і вилученням наркотичних засобів в осіб, які входять до складу злочинних угруповань, що спеціалізуються на інших видах протиправної діяльності – вимаганні, грабежах, розбоях, корисливих убивствах і т.ін. Однак, у більшості випадків, факти незаконного обігу наркотичних засобів є одиничними і як правило, пов'язані із придбанням наркотиків для особистого споживання. Однак, необхідно відзначити можливість вчинення злочинними

угрупованнями злочинів корисливої спрямованості, пов'язаних з наркотичними засобами, у якості одноразових операцій, або при спробі освоєння нового виду кримінальної діяльності, у тому числі в якості „подвійного базового елемента”.

7. Злочинна група, яка займається незаконним обігом наркотичних засобів – антигромадське об'єднання людей, які прагнуть до реалізації особистих інтересів за допомогою одержання значного прибутку, вона представляє собою малу неформальну групу, певним чином організовану, виступає єдиним особливим суб'єктом діяльності, група використовує в якості базової основи вчинення злочинів у сфері незаконного обігу наркотичних засобів.

ДО ПИТАННЯ ПРО ПОНЯТТЯ ТАКТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ

Сулейманова Зейнеп Ресульївна

здобувач кафедри криміналістики і судової медицини Національної академії внутрішніх справ

Карабанов Дмитро Олександрович

здобувач кафедри криміналістики і судової медицини Національної академії внутрішніх справ

1. Термін «операція» запозичений ученими-криміналістами з військової термінології, й спочатку досить плідно використовувався в теорії та практиці оперативно-розшукової діяльності. Так, І.М. Лузгін, одним з перших запропонував назвати «операцією» систему оперативно-розшукових заходів. У одній із своїх монографій він зазначав, що операція є складним комплексом оперативно-тактичних і розшукових заходів, спрямованих на виявлення та затримання злочинця, пошук викраденого майна; вона проводиться оперативно-тактичними підрозділами правоохоронних органів без участі слідчого.

2. У Тлумачному словнику української мови за редакцією В.Т. Бусела операція визначається як «сукупність бойових дій, підпорядкованих єдиній меті, єдиному завданню». Якщо в даному визначенні слово «бойові» замінити виразом «слідчих дій, оперативно-розшукових заходів та організаційних дій», то ми одержимо спрощене визначення поняття «тактична операція». Таке запозичення, на нашу думку, є цілком необхідним, тому що в діяльності з виявлення, розкриття і розслідування злочинів все більшого значення почали отримувати не розрізнені дії (слідчі, оперативно-розшукові), а їх комплекси. У зв'язку із цим виникла об'єктивна необхідність вивчення в тактиці слідства не

тільки окремих слідчих дій, але й певних їх сукупностей, необхідних для виконання завдань, які постійно виникають в ході розслідування злочинів.

3. Починаючи з 1972 р., коли А.В. Дулов торкнувся проблеми використання на досудовому слідстві тактичних операцій, з'явилася значна кількість публікацій по цьому питанню, серед яких виділяються роботи Р.С. Белкіна, І.Ф. Герасимова; Л.Я. Драпкіна, А.В. Дулова, М.О. Селіванова, В.І. Шиканова, М.П. Яблокова й інших авторів. Кожний з них, свого часу, пропонував власне розуміння тактичної операції, однак і сьогодні в науковій літературі, зокрема і серед українських науковців, не існує загально визнаного її визначення. Хоча, досить плідними з цього питання є публікації В.П. Бахіна, П.Д. Біленчука, М.В. Салтевського, В.М. Шевчука та інших вчених.

4. На підставі проаналізованих точок зору можна виділити низку ознак тактичної операції: а) сукупність (система) дій (слідчих, оперативно-розшукових і організаційних); б) дії, що утворюють таку операцію, повинні бути погоджені й скоординовані, проводитися в певній послідовності; в) наявність мети; г) здійснюється під одноособовим керівництвом слідчого; д) при її проведенні виконуються такі завдання розслідування, які не можуть бути виконані одиничними діями; е) припускає сукупність дій певної послідовності.

5. Узагальнюючи вищенаведені ознаки, пропонуємо таке визначення тактичної операції – це сукупність скоординованих слідчих, оперативно-розшукових і організаційних дій, здійснюваних в певній послідовності, під керівництвом слідчого із залученням інших осіб для виконання завдань, які мають самостійне значення на певному етапі досудового розслідування.

ЕКСПЕРТИЗИ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ КОРИСЛИВИХ УБИВСТВ

Чорний Андрій Михайлович

здобувач кафедри криміналістики Київського національного університету внутрішніх справ

1. Особливе значення при розслідуванні неочевидних корисливих убивств має призначення і проведення судових експертиз, які можуть мати вирішальне значення в розкритті таких злочинів і викритті винних. У першу чергу призначаються традиційні експертизи - судово-медична (у тому числі, і судово-медична експертиза по дослідженню біологічних об'єктів), криміналістична, трасологічна за слідами рук, ніг, різних предметів, знарядь і т.ін. В останні роки спостерігається розмаїтість експертиз, що викликано бурхливим розвитком криміналістики, судової

медицини, розширенням можливостей експертних досліджень, та характером вчинених убивств, підвищеною складністю слідчих ситуацій, професіоналізмом злочинців, використанням ними різноманітних інсценувань. По справах про корисливі вбивства сьогодні не є рідкістю призначення почеркознавчої, фоноскопичної, вибухотехнічної, пожежно-технічної, товарознавчої й інших експертиз. Безперечно, сьогодні більші можливості є в дослідженні мікрослідів і мікрооб'єктів.

2. Якщо при очевидних корисливих убивствах нерідко достатньо 2-4 експертиз, то по аналогічних неочевидних злочинах їх іноді призначають і проводять десятками, що безумовно виправдано, і в підсумку призводить до розкриття злочинів.

3. Вкрай важливого значення при розкритті неочевидних корисливих убивств набувають діагностичні експертизи, за допомогою яких одержують важливу криміналістично значиму та пошукову інформацію. Кожний предмет має сукупність ознак, містить у собі певний перелік відомостей, тому будь-яка річ злочинця, викинута, залишена, загублена ним на місці події, може дати слідчому інформацію про нього, вказати правильний напрям у пошуковій діяльності, стати доказом. Схований труп пов'язаний з місцем вчинення злочину й несе на собі його сліди, які можуть бути виявлені. Однак ці, здавалося б очевидні висновки приходять лише з досвідом роботи.

4. Нерідко на місці вчинення корисливих убивств, виявляють багато слідів і речових доказів, але їх не досліджують, а часом навіть не вилучають. У результаті слідство, дізнання не мають необхідної вихідної інформації й перспектив розкриття, покладаючись, як це часто буває, на оперативно-розшукову роботу. Навіть досвідчені слідчі не завжди можуть продумати й призначити можливі експертизи. Причин у цьому багато - помилкова версія, стереотип мислення, упевненість у вині конкретного підозрюваного й багато інших. При призначенні діагностичних експертиз треба вміти бачити перспективу, припускати, які відомості з їх допомогою можна одержати, який може бути спосіб їх реалізації.

5. Сам слідчий зобов'язаний знати все, що стосується експертиз і їх можливостей, мати тісні ділові контакти з фахівцями, одержувати від них консультації. Однак, сьогодні на місці слідчого нерідко виявляються люди з незначним, а то й мінімальним досвідом. Іноді неповнота висновку експерта обумовлена некомпетентністю слідчого, його невмінням правильно скласти постанову про призначення експертизи. У ряді випадків сутність злочину (корисливого убивства) викладається однією фразою про виявлення трупа. Ніяких інших відомостей постановою не містить.

ГЕНЕЗИС КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ШАХРАЙСТВО В УКРАЇНІ ТА ЗА КОРДОНОМ

Шуляк Юлія Леонідівна

ад'юнкт кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ

Звернення до історико-правового аналізу генезису кримінальної відповідальності за шахрайство в Україні та в зарубіжних країнах дозволяє стверджувати, що він відбувався відповідно до основних етапів розвитку держав та права різних соціально-економічних формацій та охопив різноманітні історичні періоди. Такого роду генезис залежав від різних чинників: а) звичаїв, традицій та релігійних настанов у суспільстві щодо ставлення до обману та подібних до нього дій; б) рівня соціально-економічних відносин; в) стану внутрішньої та зовнішньої торгівлі; г) позиції державної кримінально-правової політики; г) наявністю чи відсутністю “класового” підходу до регулювання “майнових” інтересів; д) якісного та кількісного рівня нормативного регулювання кримінально-правової охорони власності тощо. Саме ж поняття “шахрайство” (в його сучасному розумінні) не завжди існувало як у національному, так і в іноземному кримінальному законодавстві, що було пов'язано передусім з розвитком самої мови, особливостями економічних відносин та специфікою тих нормативних конструкцій, якими законодавець у різні історичні часи наділяв аналізоване поняття. При цьому на різних історичних етапах розвиток кримінальної відповідальності за шахрайство мав як підйоми, так і спади, відзначався як суворістю (зокрема, обмани могли каратися стратою), так і ліберальністю (обмани взагалі могли не каратися).

На підставі розгляду особливостей кримінальної відповідальності за шахрайство в Україні вважаємо, що необхідно виділяти такі умовні періоди її розвитку: 1) період формування кримінальної відповідальності за шахрайство та ототожнення його з “воровством”, “татньою” й “крадіжкою” (IX – перша половина XVI ст.); 2) період нормативного закріплення та удосконалення кримінальної відповідальності за шахрайство (друга половина XVI ст. – 1922 р.); 3) радянський період ідеологізації кримінальної відповідальності за шахрайство (1922 – 2001 рр.); 4) сучасний період кримінальної відповідальності за шахрайство (2001 р. і дотепер).

Маємо зазначити, що за часів давньоруської держави шахрайство визнавалося гріхом з позиції християнства та асоціювалося з такими категоріями, як “обман”, “неправда”, “брехня”, а також з іншими похідними від них словами. До середини XVI ст. обманні дії не виділялися

в самостійний склад злочину, а переслідувалися кримінальним законом як форма “воровства” (“тятьби”, “крадіжки”). Вперше термін “шахрайство” (рос. “мошенничество”) згадується у Судебнику Івана Грозного 1550 р., де у ст. 58 зазначається про таке: “А мошеннику та же казнь, что и татю. А кто на мошеннике взыщет (и) доведет на него; будет (ино) у ищей иск пропал, а обманщика как (ни) приведут, ино его бити кнутьем”. І якщо спочатку шахрайство традиційно вважалось формою “воровства” (поряд з крадіжкою та грабежем), то надалі воно стає самостійним різновидом розкрадань (“майнових” злочинів), ключовим способом якого є обман (поряд з цим законодавець виділяє різні види шахрайства). У радянський період кримінальна відповідальність за шахрайство стає найбільш суворою (наприклад, за “законом про три колоски” винному загрожувала смертна кара з конфіскацією всього майна за розкрадання державного майна), при цьому пріоритетність кримінально-правової охорони була надана державній та колективній формі власності, а способом шахрайства, поряд з обманом, визнавалося зловживання довірою (починаючи з положень КК УРСР 1922 року). У КК України 2001 р. відповідальність за шахрайство (ст. 190) передбачена серед злочинів проти власності (розділ VI Особливої частини), при цьому всі форми власності охороняються законом однаково, а у 2008 р. норма про шахрайство зазнала гуманізації покарання за основний склад злочину.

Щодо генезису кримінальної відповідальності за шахрайство у зарубіжних країнах, то згадка про цей злочин (як обман) наявна у багатьох стародавніх джерелах права, проте для кожної окремої іноземної держави характерний індивідуальний розвиток такої відповідальності (при цьому, як свідчать результати проведеного нами опитування, майже 90 % респондентів не мають навіть загального уявлення про згадані питання). Слід зазначити, що шахрайські дії не тільки заборонялися усіма світовими релігіями, а й завжди мали економічне підґрунтя, однак спочатку пов’язувалися як з “майновим” обманом, так і з неправдивим доносом, фальшивомонетництвом, підробкою, чаклунством, азартними іграми тощо (наприклад, Закони Хаммурапі, Закони Ману, Закони XII таблиць тощо). Вперше найбільш повне витлумачення поняття шахрайства, яке відповідало категорії “стеліонат”, було зроблено у римському праві, що стало наслідком розвитку іпотечних відносин. У подальшому шахрайство винається, зокрема: злочином, що зашкоджує “праву на істину” (Німеччина); місдиміномом, що виник з крадіжки (Англія); виманюванням чи спробою виманювання чужого майна через обманні хитрощі (Франція). Основним способом вчинення шахрайства визнається обман, тоді як зловживання довірою або не є кримінально караним, або утворює інший склад злочину. Наприкінці XIX – початку XX ст.ст. кримінальне право зарубіжних країн спрямовується не стільки на криміналізацію шахрайства

(бо це було зроблено набагато раніше), скільки на удосконалення, розширення, модернізацію та гармонізацію усіх норм про злочини проти власності у національних КК різних держав.

В історичних нормативно-правових актах різних часів і народів кримінальна відповідальність за шахрайство залежала від багатьох факторів, зокрема: віднесення шахрайства до кримінально-караного діяння чи до адміністративного (фінансового) правопорушення; пріоритетності захисту тієї чи іншої форми власності; предмета та специфіки обманних дій; моменту закінчення складу шахрайства; кількості заподіяної цим злочином майнової шкоди; особливостей його кваліфікуючих обставин тощо.

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПОГЛИБЛЕННЯ ЗАСАД
АДМІНІСТРАТИВНОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ**

Король Яна Вікторівна

викладач кафедри загально правових дисциплін Запорізького юридичного інституту Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Як показує сучасна світова практика, рівень суспільно-економічного розвитку, місце України серед інших держав світової спільноти, зовсім не залежать від наявності (чи відсутності) відповідних природних, у тому числі енергетичних, ресурсів, необхідних для забезпечення життєдіяльності того чи іншого народу. Дедалі більше і більше, особливо на початку XXI століття, на перший план виходить проблема ефективного управління наявними і залученими ресурсами. Організація високоефективного управління в будь-якій державі належить до кола вічно актуальних питань, значення яких ніколи не зменшується.

Адміністративна реформа в Україні планувалась насамперед як комплекс взаємопов'язаних заходів спрямованих на підвищення ефективності державного управління, розвиток місцевого самоврядування, створення необхідних умов для задоволення інтересів, забезпечення прав і свобод людини і громадянина.

Неупереджений та всебічний аналіз стану справ у цій сфері дає підставу для висновку, що нині необхідні та найбільш важливі напрямки перебудови системи державного управління вже досить чітко окреслені і глибоко усвідомленні широким колом політиків, управлінців усіх ланок, учених, фахівців. Зрозуміло, що масштабність і складність здійснюваних заходів, а також тих, які необхідно здійснити у подальшому, є набагато більшими, ніж передбачалось спочатку, під час розроблення концепцій, планів і програм [1, С. 104-118].

Сьогодні багато політиків, учених та, особливо, публіцистів досить критично оцінюють стан і темпи проведення адміністративної реформи в Україні. Негативна критика є виправданою, бо попри зрушення, які мали місце внаслідок реформування, гостро стоять чимало проблем, які були породжені недосконалістю, нечіткістю, неузгодженістю, як основної правової бази реформи з чинним законодавством, так і заходів, які здійснювались на втілення реформи.

Спробуємо розглянути проблеми поглиблення більш детальноше.

Очевидно головною проблемою реформи, що відбулася лише згори, була відірваність від громадських інституцій, широкого загалу. Багато хто вирішив, що вона, нібито, призначена лише для влади та бюрократії, хоча декларувалося зовсім інше – покращення управління для надання якісних послуг громадянину [2, С. 41-51].

Наступна вада стосується послідовності і програмування накреслених перетворень в адміністративній сфері. З урахуванням зарубіжного, зокрема європейського, досвіду, трансформація адміністративної системи має відбуватися послідовно, в контексті здійснення економічної, політичної, соціальної реформ.

Інституційні компоненти супроводження реформи також були очевидно недосконалыми. Діяльність державної комісії носила здебільшого громадський характер, апарат комісії забезпечував лише її роботу, інститут Уповноваженого з проведення адміністративної реформи так і не був реалізований.

Наступною проблемою є те, що чимало законопроектів, які мають сьогодні вкрай важливе значення і стосуються правового статусу центральних органів виконавчої влади так і залишились проектами.

На нашу думку, ще однією вадою, що заслуговує на увагу і є, актуальною сьогодні - впровадження новітніх інформаційних технологій у сфері державного управління. Концепція адміністративної реформи в цьому плані передбачає вирішення ряду основних завдань, зокрема такого, як створення інформаційної системи державного управління визначення потреби органів державної влади в нових інформаційних документообігу та ін. Слід визначити, що завдання Концепції в галузі інформаційного забезпечення після виходу Указу Президента України від 22 липня 1998 р. №810/98 “Про заходи щодо впровадження концепції адміністративної реформи в Україні” так і залишились по великому рахунку завданнями які позбавлені уваги з боку представників науки і органів державної влади.

Однією з важливих проблем адміністративної реформи, яка заслуговує особливої уваги, є реформування державної служби. Ключовою проблемою державної служби на сьогоднішній день залишається корупція. На її вирішення знадобиться ще чимало часу і заходів. Оскільки аналіз стану справ залишає бажати кращого. Вирішенню цієї проблеми сприяли б вирішення питань щодо розробки Кодексу загальних правил поведінки державного службовця та щодо доплати праці державних службовців.

Проаналізувавши особливості, та якість проведення адміністративної реформи можна дійти висновків, що так чи інакше але адміністративна реформа в Україні була і залишається явищем необхідним та неминучим [3, С. 17].

З цього приводу зазначимо, що, на нашу думку, адміністративна реформа сьогодні просувається надто повільно, що зумовлено, в першу чергу, проблемами правового, організаційного, а головне фінансового та кадрового характеру, які потребують негайного вирішення.

Успішне проведення адміністративної реформи сьогодні прямо залежить від проведення політичної реформи.

Таким чином, на підставі викладеного можна констатувати, що проведення адміністративно-правової реформи є важливим чинником виходу із трансформаційної кризи українського суспільства і полягає у створенні сучасної, ефективної системи державного управління. А формування нової системи державного управління є інструментом подолання кризи в Україні.

Проведення адміністративної реформи є етапом демократизації українського суспільства, приведення у відповідність існуючих суспільних відносин з закріпленими у Конституції нормами.

Література:

1. Полешко А. Хід адміністративної реформи в Україні (з науково-практичної конференції) / А. Полешко // Право України. – 2003. – № 4 – С. 104–118.
2. Бабенко К. Адміністративна реформа як невід’ємна складова процесу реалізації Конституції України / К. Бабенко // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2008. – № 1. – С. 41–51.
3. Кривицька Ю. Адміністративна реформа: необхідність і перспективи проведення / Ю. Кривицька // Юридична газета. – 2005. – № 24. – С. 17.

ДО ПИТАННЯ ПРО СПЕЦИФІКУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ЖИТТЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Лавриненко Олексій Олександрович

студент факультету Підготовки кадрів для системи Пенсійного фонду України № 10 Національної юридичної академії України ім. Ярослава Мудрого

Ребриш Богдан Юрійович

студент Полтавського факультету Національної юридичної академії України ім. Ярослава Мудрого

Питання забезпечення прав військовослужбовців є досить актуальним та проблемним, оскільки саме від якісного та повного забезпечення їх прав, їх соціальної і правової захищеності залежить якість

виконання ними своїх службових обов'язків, а як наслідок – стан національної безпеки і оборони, територіальна цілісність і недоторканість України. Разом з цим, військовослужбовці мають спеціальний правовий статус, який не тільки наділяє їх низкою специфічних прав (насамперед, йдеться про службові права), але й обумовлює покладення на них додаткових обов'язків, можливість обмеження тих прав, які для звичайних громадян, здавалося б, ніколи обмежені бути не можуть. Насамперед мова йде про право військовослужбовців на життя.

В демократичному суспільстві, навіть у зародковому стані, люди рівні між собою перш за все як власники свого життя. Стаття 27 Конституції України проголошує, що кожна людина має невід'ємне право на життя. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави – захищати його.

Під правом на життя зазвичай розуміють можливість людини захищати власне життя та життя інших осіб від протиправних посягань, а також вільно розпоряджатися ним. З точки зору теорії правової держави, панування природно-правової концепції праворозуміння, держава не має права піддавати життя своїх громадян ризикові – лише з їх добровільної згоди.

Водночас військовослужбовець добровільно віддає в руки держави найбільш дорогоцінне, що може мати людина – саме своє життя. Самим фактом вступу на службу він виявляє готовність задля інтересів держави позбутися власного життя без належної правової процедури.

Безумовно, жодний законодавчий акт країни, яка проголосила себе соціальною і правовою прямо не буде передбачати таку юридичну конструкцію. Разом з цим, де-факто життя військового перестає бути його власністю, належить державі і суспільству в цілому. У реальності військовий самою своєю професією має бути готовий без вагань віддати своє життя заради досягнення державних інтересів. Більше того – внутрішні нормативні акти, які регламентують військово-службові відносини опосередковано закріплюють, що обов'язком військовослужбовця є захист держави, її територіальної цілісності і недоторканості «до останнього», він не має права навіть розмірковувати, чи варте його життя досягненню тої чи іншої мети – він з самого початку бере на себе зобов'язання без зволікань виконувати накази, навіть коли їх виконання вимагатиме загибелі.

Разом з цим, такий стан речей обумовлює і те, що військовослужбовцям в силу їх спеціального правового статусу надається низка пільг і компенсацій за такий стан речей. Тому певні соціальні пільги, встановлені для військовослужбовців усіх видів, є не благодійністю з боку демократично-правового, соціального суспільства, а компенсацією за ті обмеження, які держава накладає на реалізацію

загальних прав людини громадянину, котрий добровільно служить цій державі і народу зі зброєю в руках.

Саме тому в Статті 17 Конституції України: чітко визначено: „Захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього українського народу. Оборона України, захист її суверенітету територіальної цілісності і недоторканності покладається на Збройні Сили України. Держава забезпечує соціальний захист громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей”.

З огляду на це, підкреслимо, що необхідним і важливим завданням української держави має бути повне і всебічне гарантування і забезпечення відповідних пільг і компенсацій, якісного соціального захисту – забезпечення медичною допомогою, санітарно-курортним оздоровленням, пенсій, освіти військових. Адже саме ці люди не задумуючись готові загинути заради нашого майбутнього і майбутнього наших дітей.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Марчевський Сергій Валерійович

ад'юнкта кафедри економічної безпеки Національної академії внутрішніх справ

Однією з актуальних проблем сучасності є проблема економічної безпеки як особистості, так і держави. Ситуація, що має місце у сьогоdnішньому світі, та й у нашій країні, породила безліч небезпек та загроз економічним відносинам, що формуються в Україні.

Перехід до нових форм господарювання та державного регулювання в умовах недосконалої правової бази, відсутності науково обґрунтованої концепції реформ, зниження рівня і якості життя людей та інертності мислення спровокували наявність цілої низки проблем, загострення яких висуває на перший план проблему формування стабільної національної економіки.

На сьогодні залишається актуальним зміст державних заходів у сфері економічної безпеки, що впливає на розробку державної стратегії забезпечення економічної безпеки. Відсутні методичні підходи до оцінювання реалізації державної політики у сфері економічної безпеки національної економіки. Саме тому у сучасних умовах економічна безпека країни набуває першочергового значення, так як вона визначає напрями для прийняття основних соціально-економічних рішень.

Сфера забезпечення економічної безпеки України характеризується наявністю серйозних невирішених проблем та загальним незадовільним її станом. Тенденція в цій сфері може бути проілюстрована інтегральним критерієм конкурентоспроможності держави, яка, за методикою Всесвітнього економічного форуму, визначається з точки зору перспектив середньострокового економічного зростання і дозволяє оцінити глибинні його фактори та ефективність економічної політики. За рейтинговими показниками 53 країн, на які в цілому припадає 95% світового виробництва, торгівлі і нових капіталовкладень, Україна змістилася з 49 на 53 місце.

Поняття «економічна безпека» є відносно новим в українському лексиконі, хоча воно досить поширене та давно використовується в у розвинених країнах. Економічна безпека як явище та категорія набуває широкого міжнародного визнання як важлива умова існування та розвитку світового співтовариства, окремих країн, а також як предмет наукових досліджень та навчальна дисципліна. Знання природи та сутності економічної безпеки, оволодіння ефективними засобами та способами попередження загроз у всіх сферах життєдіяльності – це ті питання які сьогодні потребують дослідження та вивчення.

Слід зазначити, що сьогодні в багатьох країнах, в тому числі і в Україні, поняття «економічна безпека» застосовується в досить широкій інтерпретації. Це цілком нормально так як воно є синтетичною категорією, а в політичній практиці визначається відповідно до конкретно-історичних умов та перспектив розвитку. Тому навряд чи вдасться віднайти універсальне визначення поняття економічної безпеки. Важливо, щоб це визначення слугувало розумінню сутності явища, а на цій основі – реалізації системи практичних дій політичного керівництва держави, усіх гілок влади по забезпеченню економічної безпеки України.

Економічна безпека – це складова частина національної безпеки, її фундамент і матеріальна основа. У системі національної безпеки економічна безпека виконує чітко визначені функції, несе на собі суттєве функціональне навантаження. Її сутність у тому, що економічна безпека є матеріальною основою національної суверенності, що визначає реальні можливості в забезпеченні інших видів безпеки. Тобто, економічна безпека є основою для функціонування всіх її інших елементів, що входять у цю систему – військової, технічної, продовольчої, екологічної тощо.

З-поміж чинників, що визначають особливе місце економічної безпеки серед інших видів системи національної безпеки, достатньо виділити, що при вирішенні проблем в усіх сферах діяльності підкреслюється базисна роль економіки, тому що виробництво, розподіл і споживання матеріальних благ первинні для кожної з них і визначають

життєдіяльність і життєздатність суспільства. Не може бути військової безпеки при слабкій і неефективній економіці, так само як не може бути одночасно ні військової, ні економічної безпеки в суспільстві, яке переживає соціальні конфлікти.

Забезпечення економічної безпеки є винятковою прерогативою держави. Ніхто інший не в змозі вирішити цю задачу. У практичному плані забезпечити економічну безпеку країни – це формування системи національної економічної безпеки, яка повинна здійснюватися, виходячи з цілей і принципів забезпечення економічної безпеки, шляхом розробки правових норм, які регулюють відносини в сфері економіки, забезпечення цього напряму діяльності органів державної влади за необхідності створення нових, а також налагодження відповідних механізмів контролю за діяльністю цих органів.

Система забезпечення економічної безпеки повинна відповідати таким основним вимогам:

- функціонування в межах, визначених законом;
- забезпечення надійного захисту національних інтересів;
- прогнозування і своєчасне відвернення загроз економічній безпеці;
- ефективне функціонування як у звичайних так і в надзвичайних умовах;
- наявність чіткої структури і функціональне розмежування органів законодавчої, виконавчої та судової гілок влади;
- відкритість і гласність у необхідних межах щодо діяльності відповідних органів, що входять в зазначену систему.

Література:

1. Барановський О.І. Фінансова безпека. – К.: Фенікс, 1999. – 338 с.
2. Белов О.Ф. Економічна безпека України: пріоритети та механізми забезпечення: Тез.доп.//М-ли конф.:Поглиблення ринкових реформ та стратегій економічного розвитку України до 2010 року. Т.1.Ч.ІІ.-К.,1999,- С.121-128.
3. Мунтіян В.І. Економічна безпека України. – К.: КВІЦ, 1999. – 464 с.
4. Плакіда А.О. Державна політика щодо ліквідації основних загроз економічній безпеці // Економіка та держава. – 2007. – № 9. – С. 67-69.

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ОБСЯГУ ВИРУЧКИ ВІД ПРОДАЖУ ПРОДУКЦІЇ (ТОВАРІВ, РОБІТ, ПОСЛУГ) ПРИ ЗАСТОСУВАННІ СПРОЩЕНОЇ СИСТЕМИ ОПОДАТКУВАННЯ

Петечел Олексій Юрійович

кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права

Юридичного інституту Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника

Проблема обрання оптимальної моделі оподаткування завжди була і буде актуальною в будь-якій країні світу. Побудова збалансованої податкової системи на сьогоднішній день особливо гостро звучить в Україні. В умовах економічної кризи та боротьби з її наслідками існуючі докризові системи оподаткування потребують перегляду. Для нашої ж держави цей етап повинен стати точкою відліку для нової податкової системи України.

Звичайно, пропозиції оптимальної схеми оподаткування існували і до сьогодні. Були і в законотворчій історії спроби прийняття Податкового кодексу України. Однак найбільш гостро на сьогоднішній день постало питання спрощеної системи оподаткування. Введена в дію Указом Президента України „Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва” [5] ще в 1998р., вона практично без змін (крім змін 1999р.) існує і до тепер. Ні в кого напевно не викликає заперечень необхідність існування такої системи оподаткування. Указ Президента України дав серйозний поштовх для розвитку малого і середнього бізнесу.

Однак, необхідність удосконалення спрощеної системи оподаткування є сьогодні особливо актуальним. Адже сучасні способи ведення господарської діяльності розвиваються набагато швидше ніж законодавча база, а більшість змін вносяться уже в результаті необхідності чіткого правового регулювання тої чи іншої сфери для уникнення різного тлумачення з боку суб'єктів господарювання та контролюючих органів. Метою даної статті є проведення аналізу змісту одного з ключових елементів спрощеної системи оподаткування, а саме: питання визначення обсягу виручки від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг).

Відповідно до Указу Президента України „Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва” виручкою від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) вважається сума, фактично отримана суб'єктом підприємницької діяльності на розрахунковий рахунок або (та) в касу за здійснення операцій з продажу продукції (товарів, робіт, послуг) [6].

Для фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності її обсяг не повинен перевищувати 500000 грн., а для юридичних осіб – 1 млн. грн. за рік.

Як бачимо, в даному визначенні є два ключові моменти, що впливають на визначення обсягу виручки: 1) суми, які надійшли на рахунок або в касу суб'єкта господарювання; 2) призначення коштів – від здійснення операцій з продажу продукції (товарів, робіт, послуг).

Однак якраз через це у різних органів державної влади, а також суб'єктів господарювання, що обрали спрощену систему оподаткування, виникає різне розуміння способу визначення обсягу виручки. Мова іде в першу чергу про кошти від так званих позареалізаційних доходів, непрямих доходів та „транзитні” кошти.

Розглянемо більш детально питання врахування в обсяг виручки проходження „транзитних” коштів, тобто коштів, які надходять на рахунок чи в касу суб'єкта господарювання для подальшого перерахування власнику товару (робіт, послуг) на підставі договорів доручення, комісії, агентських договорів тощо. Згідно умовами цих договорів повірений (комісіонер, комерційний агент) від імені власника товару (робіт, послуг) або від власного імені, але за рахунок власника товару (робіт, послуг) надає послуги з укладення договору чи сприяння його укладенню. Договором передбачено, що посередник (повірений, комісіонер, комерційний агент) не є ні власником товару (робіт, послуг), ні власником коштів, що оплачуються за товари (роботи, послуги). Однак ці кошти згідно вимог ведення бухгалтерського обліку проходять через рахунок (касу) фізичної особи-підприємця (юридичної особи), що обрали спрощену систему оподаткування.

Яким чином повинні враховуватися ці кошти в обсяг виручки?

Позиція Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва висловлена в листі № 8060 від 23.09.2008 року, в якому вказується, що під операціями з продажу розуміють передачу майна (товару) однією особою у власність або у користування та (або) у володіння та (або) у розпорядження іншій особі, а також інші операції (включаючи операції з безоплатного надання товарів), що здійснюються згідно з договорами купівлі-продажу, оренди майна, поставки, лізингу, іншими цивільно-правовими договорами, за плату або компенсацію, незалежно від строків її надання.

Тому, у разі надходження на розрахунковий рахунок платника єдиного податку коштів згідно договору комісії (доручення), до обсягу виручки від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) включається сума коштів, яку суб'єкт одержав як винагороду (плату) за виконані зобов'язання.

Тобто, сума транзитних коштів, що підлягає перерахуванню третім особам, не повинна включатися до складу виручки від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг).

Однак ДПА України по своєму трактує вказану норму. У своїх листах від 23.11.2006р. №13290/17-0436 від 14.07.2009р. №14735/7/17-0417, від 19.02.2010 № 1653/6/31-4018 вказує, що в обсяг виручки необхідно враховувати всі суми що надходять на рахунок чи в касу суб'єкта господарювання, що обрав спрощену систему оподаткування.

Як бачимо, ДПА України не повністю аналізує вказану норму, беручи до уваги лише першу її частину, де йдеться про суми, що поступили на рахунок або в касу суб'єкта господарювання, не аналізуючи походження і характер таких коштів або досить розширено тлумачить норми Цивільного кодексу України щодо змісту цивільно-правових договорів доручення, комісії і т.ін.

Неоднозначною є і судова практика. На сьогодні рішення по даних питаннях в аналогічних спорах приймаються як на користь суб'єктів господарювання, що обрали спрощену систему оподаткування, так і на користь податкових органів (ухвала Вищого адміністративного суду України від 05.03.2008р. по справі № К-13245/06, від 26.05.2009р. по справі № К-4875/08, від 10.11.2009р. по справі № К-14073/08, від 29.04.2010р. по справі № К-14641/08, від 24.06.2010р. по справі № К-53276/09 [1] тощо).

Таким чином, очевидним є конфлікт інтересів, державні органи, в т.ч. контролюючі, суб'єкти господарювання, суди по різному тлумачать норму Указу.

Виходом з ситуації (крім чіткого законодавчого врегулювання) є застосування п.4.4.1. Закону України „Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами” від 21.12.2000 № 2181-III [2], яка передбачає у разі коли норма закону чи іншого нормативно-правового акта, виданого на підставі закону, або коли норми різних законів чи різних нормативно-правових актів припускають неоднозначне (множинне) трактування прав та обов'язків платників податків або контролюючих органів, внаслідок чого є можливість прийняти рішення на користь як платника податків, так і контролюючого органу, рішення приймається на користь платника податків.

Однак і сьогодні можна зустріти перевірки органів державної податкової служби, які за їх результатами вказують, що „транзитні” кошти повинні зараховуватися до загального обсягу виручки, що, на нашу думку, є помилковим.

Спробу врегулювання цього спірного питання було зроблено в проектах закону „Про спрощену систему оподаткування” та в проекті Податкового кодексу України.

В законопроектах реєстраційний номер 4112-1, 4112-2 „Про спрощену систему оподаткування” передбачено, що у разі надання послуг, виконання робіт за договором комісії (договором доручення, договором транспортного експедирування, агентським договором) виручкою від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) вважається сума винагороди комісіонера (повіреного, агента) [5]. Аналогічна за своїм змістом норма містилася і в проекті Податкового кодексу України реєстраційний номер 6509 від 15.06.2010р. [3]. Однак в проекті Податкового кодексу України реєстраційний номер 7101-1 від 21.09.2010р. законотворчі „забули” про винагороду комісіонера, вказавши лише про особливості включення в оподатковуваний дохід лише винагороду повіреного та агента [4].

Таким чином, сьогодні обов’язково необхідно внести відповідні зміни до Указу Президента України „Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб’єктів малого підприємництва” чи прийняття нового законодавчого акту, який би однозначно вирішив питання щодо зарахування „транзитних” коштів, а саме: виключив їх з обсягу виручки.

Література:

1. Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Єдиного державного реєстру судових рішень. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/>
2. Закон України „Про державну податкову службу в Україні” від 04.12.1990р. № 509-ХІІ // Відомості Верховної Ради. – 1991. – №6. – стор. 6.
3. Проект податкового кодексу України (реєстраційний номер 6509 від 15.06.2010р.) [Електронний ресурс] // Законопроекти: Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=37984
4. Проект податкового кодексу України (реєстраційний номер 7101-1 від 21.09.2010р.) [Електронний ресурс] // Законопроекти: Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=38590
5. Проекти Закону України „Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб’єктів малого підприємництва” (реєстраційні номери 4112-1, 4112-2) [Електронний ресурс] // Законопроекти: Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc2_5_1_J?ses=10007&num_s=2&num=&date1=&date2=&name_zp=%EF%F0%EE+%F1%EF%F0%EE%F9

%E5%ED%F3+%F1%E8%F1%F2%E5%EC%F3+%EE%EF%EE%E4%E0%F2%EA%F3%E2%E0%ED%ED%FF&out_type=&id=

6. Указ Президента України „Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб’єктів малого підприємництва” від 03.07.1998р. № 727/98 // Офіційний вісник України. – 1998. – №27. – стор.1.

ПРОБЛЕМА ВИЗНАЧЕННЯ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ, ЯКІ ПОГОДЖУЮТЬ АКТ ГОТОВНОСТІ ОБ’ЄКТА ЖИТЛОВОГО БУДІВНИЦТВА

Щепановський Зеновій Васильович

здобувач Національного університету внутрішніх справ України

Контрольні повноваження у галузі будівництва житла має Міністерство регіонального розвитку та будівництва України (далі – Мінрегіонбуд України), які (повноваження) полягають у тому, що міністерство здійснює архітектурно-будівельний контроль, державний контроль за плануванням, забудовою та використанням територій; контроль за діяльністю державних будівельних корпорацій, які належать до сфери його управління, проводить згідно із законодавством роботу з ліцензування відповідних видів господарської діяльності та здійснює контроль за дотриманням ліцензійних умов [1, п. 5]. Державний контроль та нагляд у системі Мінрегіонбуду України здійснює Державна архітектурно-будівельна інспекція України (далі – Держархбудінспекція) та її територіальні органи.

Зазначимо, що на етапі прийняття в експлуатацію закінчених будівництвом об’єктів акт готовності об’єкта до експлуатації підлягає за письмовим зверненням замовника погодженню протягом 10 робочих днів виконавчим комітетом сільської, селищної або міської ради, або місцевою державною адміністрацією та органами, до повноважень яких згідно із законом належить участь у прийнятті закінчених будівництвом об’єктів в експлуатацію [2, п. 4]. Як бачимо, перелік таких органів не визначається. І подібна невизначеність щодо виключного переліку органів, уповноважених на участь у прийнятті закінчених будівництвом об’єктів в експлуатацію та на інші контрольно-наглядові заходи, існує і у законах. Наприклад, Закон України «Про планування і забудову територій» визначає, що «державний контроль за плануванням, забудовою та іншим використанням територій здійснюється ... Держархбудінспекцією та її територіальними органами, а також іншими спеціально уповноваженими органами виконавчої влади» [3, ст. 31].

Вважаємо, що повноваження на здійснення контрольно-наглядових заходів органами державної влади мають визначатися виключно законом. Тому на рівні підзаконних нормативно-правових актів не повинно бути розширеного тлумачення щодо переліку органів нагляду (контролю) за здійсненням будівництва житла. А тому позиція Держархбудінспекції щодо права відповідної інспекції вказувати на «необхідність погодження акта готовності тим чи іншим органом залежно від функціонального призначення об'єкта будівництва» [4] видається дискусійною. Держархбудінспекція не має повноважень на довільне визначення переліку органів державної влади, які б здійснювали контрольно-наглядові заходи у галузі будівництва. Тому виключний перелік органів державної влади, уповноважених брати участь у погодженні акта готовності об'єкта житлового будівництва (а так само і на інших етапах будівництва житла), має бути передбачений виключно законом.

Література:

1. Положення про Міністерство регіонального розвитку та будівництва України, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 16 травня 2007 р. № 750 // Офіційний вісник України. – 2007. – № 39. – Ст. 1545.
2. Порядок прийняття в експлуатацію закінчених будівництвом об'єктів, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 8 жовтня 2008 р. № 923 (у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 20 травня 2009 р. № 534) // Офіційний вісник України. – 2009. – № 41. – Ст. 1370.
3. Закон України «Про планування і забудову територій» від 20.04.2000 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 31. – Ст. 250.
4. Лист Держархбудінспекції від 20.08.2009 р. № 22/9-5243 «Про необхідність погодження акта готовності об'єкта будівництва» // Все про бухгалтерський облік. – 2009. – № 93. – С. 32.

ПРОБЛЕМИ АТЕСТАЦІЇ ПРАЦІВНИКІВ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Гончарук Валентина Василівна

кандидат юридичних наук, науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем заочного та дистанційного навчання навчально-наукового інституту заочного та дистанційного навчання працівників органів внутрішніх справ Харківського національного університету внутрішніх справ

1. Атестація (від лат. attestatio – свідчення, підтвердження) – перевірка та оцінка ділової кваліфікації працівників на предмет їх відповідності займаній посаді або здійснюваній роботі [1, с.161]. Відповідно до п.47 Положення про проходження служби рядовим і начальницьким складом органів внутрішніх справ [2] з метою вдосконалення діяльності органів внутрішніх справ, підвищення ефективності їх роботи, поліпшення добору, розстановки і виховання кадрів, стимулювання підвищення кваліфікації, ініціативності, творчої активності та відповідальності працівників за доручену справу, проводиться атестація осіб рядового і начальницького складу. При цьому, згідно з вимогами Положення, всебічно оцінюються їх ділові, професійні, моральні та особисті якості, рівень культури і здатність працювати з людьми, робляться висновки про відповідність займаній посаді та надаються рекомендації щодо подальшої служби. Хоча атестація працівників має за мету досягнення однієї цілі – з'ясування відповідності працівника займаній посаді, її наслідки можуть мати для працівника і позитивний, і негативний характер. Дана норма закріплена в розділі 5 «Атестація» Положення, де передбачено «переміщення на нижчу посаду» за результатами атестації. На нашу думку, зазначений вид переведення є не що інше як примусова праця працівника органів внутрішніх справ, що є грубим порушенням закріпленого в Конституції України права на працю, а резолюція працівника на бланку атестаційного листа про його згоду на пониження є простою формальністю, необхідною, насамперед, для роботодавця. Тому, пропонуємо виключити зазначений вид переведень на іншу роботу працівників органів внутрішніх справ із Положення, залишивши атестацію працівників органів внутрішніх справ на кожній із займаних посад через чотири роки, а також при призначенні на вищу посаду та звільненні з органів внутрішніх справ, замінивши пониження в займаній посаді будь-яким дисциплінарним стягненням.

2. Положенням про проходження служби рядовим і начальницьким складом органів внутрішніх справ передбачене переведення працівників органів внутрішніх справ на іншу роботу в порядку атестації. Стосовно переведення на іншу роботу працівника органів внутрішніх справ у порядку атестації, ми розуміємо означене так, що роботодавець, в особі конкретного органу внутрішніх справ, пропонує працівникові виконання роботи, яка не відповідає його спеціальності, кваліфікації, посаді, або роботи, при виконанні якої змінюється місце служби, місцевість, розмір грошового утримання, пільги та інші вагомні обставини, передбачені при укладенні трудового договору, а працівник органів внутрішніх справ при цьому погоджується із запропонованою альтернативою або ні. Причому, вище означене відбувається в присутності атестаційної комісії з дотриманням певної процедури. Відповідно, якщо працівник органів внутрішніх справ згоден із переведенням на іншу роботу – його переводять, якщо – ні, тобто працівник органів внутрішніх справ не погодиться з рішенням атестаційної комісії, проте його все-таки переведуть, то має місце заборонена на міжнародному та національному рівні примусова праця; якщо не згоден і не переведуть, то, дотримуючись норм ч.1 ст.32 КЗпП України – переведення на іншу роботу не відбулось.

Проведення атестації працівників органів внутрішніх справ питання досить неоднозначне, складне та спірне, оскільки, з одного боку наявна оцінка ділових та професійних якостей, з іншого – вона не завжди є об'єктивною. Відсутня загальна схема, чітко визначені умови та порядок. Саме тому, в майбутньому, пропонуємо відмовитись від переведення працівників органів внутрішніх справ на іншу роботу за результатами атестації, оскільки це суперечить нормам, які забороняють примусову працю. Проте, ми цілком згодні з подальшим проведенням атестування працівників органів внутрішніх справ як одним із способів оцінки їх ділової кваліфікації та перевірки фахових знань.

3. Атестація осіб середнього, старшого і вищого начальницького складу проводиться на кожній із займаних посад через чотири роки, а також при призначенні на вищу посаду, переміщенні на нижчу посаду, якщо переміщення по службі проводиться по закінченні року з дня останньої атестації, а у виняткових випадках незалежно від цього строку. Винятковими випадками визнаються скорочення штатів чи реорганізація органів внутрішніх справ України. Процедура проведення атестації працівників органів внутрішніх справ регулюється Інструкцією про порядок проведення атестування особового складу органів внутрішніх справ, затвердженою наказом МВС України від 22 березня 2005 року № 181 [3].

Насамперед, варто відзначити відмінність термінології: у Положенні – «атестація», в Інструкції – «атестування», але, згідно з преамбулою

Інструкції, її затверджено на виконання пунктів 47 та 48 Положення про проходження служби рядовим і начальницьким складом органів внутрішніх справ, що, ймовірно, свідчить про ідентичність вказаних понять. Проте, видається доцільним все ж таки привести у відповідність понятійний апарат. На нашу думку, коректніше вживати термін «атестація».

4. Виникає також питання стосовно того, як співвідносяться зміст принципу свободи праці, викладений в ст.43 Конституції України і продубльований в ст.31 КЗпП України, та рекомендації про можливе пониження в посаді чи звільнення з органів внутрішніх справ, надані атестаційною комісією? Виходить, що працівник органів внутрішніх справ особисто погоджується з порушенням своїх конституційних прав. Якщо, наприклад, працівник органів внутрішніх справ не згоден із переміщенням, на якому наполягає атестаційна комісія, а згідно з ч.2 ст.32 КЗпП така згода не є обов'язковою, то виникає питання доцільності такого погодження.

Якщо пониження з певних особистих причин – сімейні обставини, стан здоров'я, тощо влаштовує працівника, видається неправильним оформлення документів такого переведення в порядку атестації. Справа в тому, що у випадку, якщо дане переведення з вищої на нижчу посаду відбувається в порядку атестації, тобто її висновки реалізуються протягом 2-х місячного терміну, то, відповідно до Інструкції про порядок проведення атестування особового складу органів внутрішніх справ, працівник органів внутрішніх справ, якого атестували підлягає переведенню з вищої посади на нижчу з викладенням причин і зазначенням того, на яку саме посаду доцільно призначити. На практиці дана відмінність полягає в тому, що при реалізації висновків атестації в поданні на призначення на посаду працівника органів внутрішніх справ, якого атестували, причини пониження повинні бути негативними. В тексті рапорту на призначення працівник органів внутрішніх справ лише погоджується із запропонованою посадою. А якщо ініціатором пониження був працівник – у тексті рапорту він особисто просить понизити його в займаній посаді, мотивуючи прохання підставами особистого характеру. Саме тому, на нашу думку, пониження за власною ініціативою – життєво обґрунтована необхідність конкретного працівника, а за результатами атестації – певного роду примус.

5. Хотілось би висловити думку з приводу «рекомендацій» атестаційної комісії. Насамперед стосовно обов'язковості їх виконання. З аналізу норм Інструкції про порядок проведення атестування особового складу органів внутрішніх справ випливає, що атестаційна комісія виносить рішення, яке складається з двох частин – обов'язкової (займаній посаді відповідає – не відповідає) та рекомендаційної, з яким працівник

органів внутрішніх справ ознайомлюється та погоджується або не погоджується, маючи право на оскарження. Далі рішення повинне виконуватись в термін два місяці. На перший погляд, все правильно та зрозуміло. З іншого ж боку, як комісія, члени якої, як свідчить практика, не завжди особисто знайомі з працівником органів внутрішніх справ, атестацію якого проводять, може, приміром, визначити чи заслуговує працівник направлення до вищого навчального закладу міністерства внутрішніх справ України для навчання, чи є в нього відповідні навички, знання чи просто бажання для підвищення свого освітнього рівня і як взагалі даний припис можна реалізувати в 2-х місячний термін. В той же час ст.53 Конституції України передбачає, що кожен має право на освіту, то чому ж, навчатись працівникові органів внутрішніх справ чи ні, повинна вирішувати атестаційна комісія, застосовуючи це як заохочення? Виходячи із цього, вважаємо за доцільне виключити з Інструкції вказану норму, яка носить рекомендаційний характер.

Література:

1. Юридична енциклопедія: в 6 т. Т. 1: А – Г / Редкол.: Ю.С. Шемчушенко (відп. ред.) та ін. – К. : «Укр. енцикл.», 1998. – 672 с.: іл.
2. Положення про проходження служби рядовим та начальницьким складом органів внутрішніх справ України : затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 29 липня 1991 року № 114 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=114-91-%EF>
3. Інструкція про порядок проведення атестування особового складу органів внутрішніх справ, затв. наказом МВС України від 22 березня 2005 року № 181 // Офіційний вісник України. – 2005. – № 21 (10.06.2005 р.). – Ст. 1159.

**СТАНОВЛЕННЯ ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОД В
ЗОНІ ВПЛИВУ АВАРІЇ НА ЧОРНОБИЛЬСЬКІЙ АЕС**

Куценко Євгенія Миколаївна

аспірант Державного вищого навчального закладу «Київський національний економічний університет ім. В.Гетьмана»

Проблеми території, забрудненої внаслідок Чорнобильської катастрофи, ввійшли до питань державної безпеки міжнародного та екологічного значення. Закон України «Про правовий режим території, забрудненої внаслідок Чорнобильської катастрофи» від 27 лютого 1991 р. № 791а-ХІІ за одну із своїх цілей ставить відновлення здійснення господарської діяльності на території, забрудненої внаслідок Чорнобильської катастрофи. У цьому випадку, говорячи про економічне відновлення території, слід мати на увазі, що останнє ускладнене умовами навколишнього середовища. Екологічний стан довкілля в зоні впливу аварії обумовлює потреби та перспективи господарювання, коли існуюча взаємопов'язаність екології та економіки перетворює територію на функціональну господарську одиницю. Остання формується в межах регіону чорнобильських зон на основі поєднання їх радіоекологічних, соціально-економічних та територіальних (зональних) особливостей. Вірне забезпечення становлення господарства в напрямі відновлення природних якостей зон впливу аварії ефективно може здійснюватись за допомогою еколого-економічних методів регулювання, спеціальних правил та порядків, відображених в правовому режимі використання природних ресурсів. На жаль, нинішнє законодавство, пройшовши етап закріплення природоохоронних основ, ще не досягло відповідного рівня реалізації гармонійного із довкіллям розвитку економіки, стабілізації еколого-економічних правовідносин, зокрема під час переходу на ринкову економіку. Відповідно, у державі складно запобігти виникненню надзвичайних екологічних ситуацій.

На фоні загальних екологічних та правових проблем, окрему увагу заслуговують господарсько-правові питання використання вод в зонах впливу аварії на Чорнобильській АЕС. Ефективним засобом правового регулювання використання природних ресурсів в юридичній літературі відзначається встановлення правового режиму природних ресурсів. Він стає чи не найголовнішим засобом правового регулювання в національному та міжнародному законодавстві, оскільки передбачає наявність відмінних від загальних обмежуючих вимог щодо використання природних ресурсів. Правовий режим вод є комплексним поняттям та

зачіпає різні галузі водного законодавства в інтегральному взаємозв'язку з земельним та іншим законодавством. Проте, систематизація та аналіз нормативно-правових актів показує певні неузгодженості та прогалини щодо визначення порядку охорони та використання водних ресурсів. Зокрема, відсутня уніфікація і визначення понять правових режимів вод та їх видів у галузевих кодексах України; не прийнято спеціального закону, яким встановлюється правовий режим використання вод, в тому числі в зонах надзвичайних екологічних ситуаціях. Ряд важливих питань водоохоронного значення, забезпечення екологічних прав людини на якісну питну воду, інших життєво необхідних та господарських потреб на водні ресурси в умовах надзвичайних екологічних ситуаціях не відображено також в існуючих законах про надзвичайні правові режими та Законі України «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи».

Акцентуючи увагу на перевагах впливу на суспільно-правові відносини через встановлення правового режиму використання природних ресурсів, розвиток природоресурсного законодавства слід здійснювати в напрямі упорядкування та удосконалення норм правового режиму природних ресурсів. Зокрема, у сфері водного господарства виділимо господарсько-правовий режим використання водних ресурсів, як синтез екологічних, водних і господарських правових норм в інститут природоресурсного законодавства, про який згадується рядом науковців. Введення даного поняття сприятиме уніфікації понять правових режимів вод, заповненню прогалин щодо їх визначення, впровадженню еколого-економічних методів в управлінні та законотворенні. Як приклад, можна дати наступне визначення такому режиму: це встановлений законом порядок обмеженого використання природних ресурсів водного фонду в межах певної охоронної зони, що поширюється на всіх водокористувачів з метою охорони вод та забезпечення інших екологічних та економічних інтересів держави, суспільства та підприємців, за порушення якого настає встановлена законом відповідальність. Особливістю такого режиму можна відмітити наявність системи спеціальних господарсько-правових обмежень. В межах поняття правового режиму вод можна виділити майновий та природоохоронний правовий режим вод. До останнього, залежно від екологічної та господарської небезпеки території, природної цінності та інших її особливостей, варто віднести суворий природоохоронний режим господарювання та дати йому визначення. Як приклад, суворий природоохоронний режим матимуть води в зонах радіаційної небезпеки. Удосконаленню такого режиму сприятиме: прийняття спеціального закону про правовий режим вод в зонах надзвичайних екологічних ситуаціях, або такого закону для всіх природних ресурсів зон, або кодифікація законів з питань надзвичайних

екологічних ситуацій з відповідними доповненнями. Щодо водних ресурсів в зоні впливу аварії на Чорнобильській АЕС, то діє спеціальний закон - Закон України «Про правовий режим території, забрудненої внаслідок Чорнобильської катастрофи», який потребує подальшої реалізації шляхом деталізації правового режиму використання вод, виходячи з конкретних проблем зон, досвіду та передових досягнень у сфері водного господарства.

ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО УКРАЇНИ НА ШЛЯХУ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ПИТАННЯ АДАПТАЦІЇ

Лазаренко Яків Іванович

кандидат юридичних наук, Херсонський юридичний інститут Харківського національного університету внутрішніх справ

На сучасному етапі життя людство чітко усвідомило, що гармонійного, взаємовідношення з природним середовищем побудувати в окремо взятій державі на національному рівні не можливо.

Це зумовлено перш за все тим, що природа «не знає і не визнає» державних кордонів, державної політики, економіки, ідеології, моралі та інших національних чинників, які впливають на стан довкілля. Природа тільки відчуває їх та відповідно реагує. Слід також пам'ятати, що поза меж національної юрисдикції знаходяться природні об'єкти та ресурси (Світового океану, Арктики, близького космосу...), котрі інтенсивно використовуються світовою спільнотою.

Готуючись до вступу в ЄС необхідно національне екологічне законодавство формувати уже сьогодні до введення його в правовий європейський механізм. Для цього необхідні інтелектуально-правові зусилля, політична воля держави та певний час. На сучасному етапі життя в Україні реалізується низка законодавчих та інших нормативно – правових актів з питань щодо адаптації законодавства України до права ЄС. Так, Указом Президента України від 11 червня 1998 року затверджена стратегія інтеграції України до Європейського союзу, згідно з якою Указом президента України від 14 вересня 2000 року, схвалена програма інтеграції України до Європейського союзу. А законом України від 9 березня 2004 року, було затверджено саму програму.

Такі заходи є пріоритетною потребою як однієї із складових адаптації національного законодавства до інтеграції в європейське право. Під адаптацією законодавства прийнято розуміти систему односторонніх заходів, що вживаються державами, які мають намір вступити до ЄС, з метою проведення своїх законодавчих систем у відповідність з

обов'язковим мінімумом законодавства ЄС. Такий обов'язковий мінімум отримав назву *acquis cjmndu taine*, що у перекладі з французького означає доробок співдружності.

Разом з тим справедливо звертає увагу Н.Р.Малишева на те, що формальне перенесення в національне законодавство добробутку співдружності визнається недостатнім для позитивного висновку про те, що та чи інша держава гармонізувала свою правову систему з міжнародною. Потрібно, щоб відповідні правові норми були впроваджені на практиці. Необхідно продемонструвати, що держава має управлінські та юридичні можливості для за реєстрування добробуту співдружності[1].

В ЄС існує дискусія відносно того яким шляхом доцільніше іти, строгого підходу в застосуванні діючого законодавства чи більш хибкіших заходів. Опоненти строгих мір застерігають про те, що гострі міри не є більш ефективні по зрівнянню з ліберальними. На їх думку більш гострий підхід породжує внутрішні проблеми в сфері охорони природного середовища.

Якщо звернутися до історії розвитку екологічного законодавства України джерелом якого є російське екологічне законодавство, яке тісно пов'язане з історією Російської імперії, в складі котрої Україна перебувала протягом трьох століть, то ми знайдемо надзвичайно суворі державні заходи щодо охорони природи, які застосовувались в різні часи.

Так, згідно Указу 1703 року Петра I за порубку дерев навколо великих річок, зокрема і Дніпра, передбачався штраф 10 р. за одне дерево, а за порубку дуба і за велику порубку інших заповідних дерев – смертна кара[2]. Сьогодні екологічне законодавство в Україні на практиці бажає бути більш ефективним. Основною причиною мало ефективності природоохоронного законодавства на моє переконання – це недостатня державна загально-правова воля і зокрема в сфері охорони довкілля.

Екологічне законодавство і право в Україні в значній мірі відійшло від колишнього права СРСР і не приєдналось до європейського знаходячись в стані правового «роздоріжжя» в самотужки вдосконалюючись, допускаючи суттєві помилки, що негативно відбиваються на стані довкілля та його ресурсів. Враховуючи такий стан екологічного права необхідно в різноманітних формах «імпортувати», в Україну передовий досвід екологічного законодавства та права ЄС зокрема в ознайомчій якості для набуття досвіду як складової на шляху адаптації до європейського права.

Таким чином, готуючись до вступу в ЄС Україна повинна гармонувати національне законодавство з правом європейського

товариства, звільняючись від стереотипів союзного права та правом старої Європи.

Суттєвою проблемою сучасного європейського права є ефективність його норм. Будь-яке саме оптимальне законодавство без його дотримання залишається звичайною формальністю.

«Pacta sunt servanda» - договори повинні виконуватись – наголошує один із постулатів теорії права.

В.Коестер аналізуючи договори в області природного середовища вказує, що за звичай контроль дотримання залишається за державою[3].

С.А.Балашенко та Т.Н.Макарова звертають увагу на те, що проблема дотримання природоохоронних договорів ще більше удосконалюється тим, що обов'язки в них часто сформовані таким чином, що їх не виконання не тягне відповідальності держави – порушника, якщо не нанесена шкода природному середовищу іншій державі або міжнародним ресурсам, а тільки природному середовищу самої держави – правопорушника.[4]. Крім того обов'язки в договорах інколи спеціально формуються таким чином, що потребується їх особлива інтерпретація і аналіз змісту, щоб встановити чи не порушується суть обов'язку.

На мою думку це зумовлено взаємним упереджувальним пробаченням можливої вини сторін щодо порушення норм європейського екологічного законодавства.

Складність зумовлена ще: тим, що внутрішнє екологічне законодавство як правило виражає волю відповідної держави (інтереси суспільства з приводу використання природних ресурсів, що знаходяться в національній юрисдикції), міждержавне право в свою чергу відстоює узгоджену волю двох і більше держав або міжнародних організацій .

Суть труднощів на даному етапі національного екологічного права в тому, що нові прийняті і оновлені під впливом міжнародного права акти містять безліч раніше не формуючих законодавством задач, вимог і внесення повноважень для адміністративної влади і суддів, а також нові обставини і права для приватних осіб.

Слід погодитися з думкою О.Л.Дубовика, що коли влада діє на підставі законів, які виражають правові норми ЄС проявляється так-званий опосередкований вплив застосування права ЄС.[5] В даному випадку влада не тільки обмежена національним правом, але вимушена враховувати і законодавство ЄС. В таких випадках вимагаються як знання законів ЄС, так і вміння інтегрувати їх в відповідності з положеннями національного законодавства і діючої практики.

Таким чином, на даному етапі європейське екологічне право по відношенню до українського екологічного права не є догмою, а служить строгим керівництвом до дії, як засіб адаптації.

Матеріали:

1. Екологічне право України. Академічний курс: Підручник / За з аг. ред. Ю.С.Шемшученко., 2005.- С.834
2. Романовський. Курс руського лесного законодательства.- С.Петербург 1881.- С.27.
3. Noester v Pacta Sund zerndnd a II Environ and Law/-1996., №2-3, ст..78
4. Балашенко С.А., Макарова Т.І., Международно- правовая охрана окружающей среды и права человека. Учебное пособие. Минск 1999.С.79
5. Дубовик О.Л. Екологічне право ЄС: формування, розвиток, досягнення і актуальні задачі// Право і політика №12(60)., 2004, С.67.М.

Лазаренко Я.І. Екологічне право України на шляху до Європейського союзу: питання адаптації.

Анотація. У статті досліджуються питання вдосконалення екологічного права України на шляху до Європейського союзу. Автор пропонує вивчати передовий досвід країн, які уже здійснили або реалізують цей процес. Разом з тим автор застерігає від копіювання дій інших країн при вступі в еколого-правовий простір Європейського союзу.

Ключові слова: Європейський союз, національне екологічне право, еколого-правовий простір, співпраця.

Лазаренко Я.И. Экологическое право Украины на пути к Европейскому Союзу: вопросы адаптации.

Аннотация. В статье исследуются вопросы усовершенствования экологического права на пути к Европейскому союзу. Автор предлагает изучать передовой опыт стран которые уже реализовали или реализуют этот процесс. Вместе с тем автор предупреждает от клонирования действий других стран при вступлении в эколого – правовое пространство Европейского союза.

Ключевые слова: Европейский союз, международное право, эколого – правовое пространство, сотрудничество.

Lazarenko Y. I. Environmental law of Ukraine on the way to the European Union: questions of adaptation.

Annotation. The questions of improvement the Environmental Law of Ukraine on the way to the European Union are scrutinized in the article. The author proposes to study the advanced practices of the countries which have already put through or are realizing this process. However, the author warns from copying the actions of other countries when engaging the ecologic-legal space of the European Union.

Key-words: the European Union, National Environmental law, ecologic-legal space, cooperation.

СФЕРА ІСНУВАННЯ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Батрин Станіслав Віталійович

аспірант Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України

Питання про середовище (сферу) існування корпоративних правовідносин належить до розряду актуальних. Ще у перших підручниках з корпоративного права в Україні, була висловлена думка про можливість теоретичного поділу корпоративних правовідносин на внутрішні та зовнішні. До внутрішніх пропонувалося віднести такі, що складаються між учасниками господарського товариства, його органами та товариством як юридичною особою. До зовнішніх – відносини господарського товариства з іншими суб'єктами права, не пов'язаними з господарським товариством відносинами участі (з державою, різними юридичними та фізичними особами) [1, 41-42]. Ті відносини, що складаються «всередині» господарського товариства пропонувалося іменувати «власне корпоративними» [2, 6].

На початку ХХІ ст. була оголошена думка класифікувати корпоративні правовідносини на: міжкорпоративні та внутрішньо організаційні, внутрішньо корпоративні відносини [3, 163]. Проте, наведений поділ викликає чимало застережень, в т.ч. і в силу тієї обставини, що не напрацьовано чіткого та зрозумілого критерію до групування. Що також важливо, не доведено, яким чином треті сторони можуть перебувати у корпоративному правовідношенні з корпорацією, якщо вони не пов'язані з нею участю, правами на частку, системою контролю – управлінських повноважень щодо діяльності фіктивного суб'єкта права.

За таких умов, до числа зовнішніх можна приєднати відносини, які складаються між корпораціями та іншими суб'єктами господарювання (фактично, це і є звичайні «горизонтальні» відносини між суб'єктами господарювання) чи ті, що виникають між корпорацією та кредиторами, боржниками, найманими працівниками, Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку, Антимонопольним комітетом України, Фондом державного майна України, місцевими державними адміністраціями. Наслідково, відповідно до такого критерію, ми у перспективі маємо назвати корпоративними і ті відносини, що складатимуться між корпорацією та органами внутрішніх справ, органами прокуратури, судом. Попри те, що ці особи не мають безпосереднього відношення до корпорації, не набувають статусу учасника корпоративного правовідношення, пропонується включати цих сторонніх суб'єктів до

складу учасників корпоративного правовідношення. Такий підхід, як вбачається, не відповідає правовій природі корпоративного правовідношення, яке виникає з чітких передумов та пов'язується безпосередньо з участю власника (учасника) в самому правовідношенні, заснованому на речово – правових зв'язках.

Ключовим недоліком наведених суджень вбачаємо те, що всі відносини, вищеописані як зовнішні, якраз і знаходяться за межами корпоративного зв'язку. Фактично, це обслуговуючі, допоміжні відносини, які забезпечують існування корпоративних правовідносин, «внутрішніх» за своєю сутністю відносин.

Література:

1. Кибенко Е.Р. Корпоративное право: Учебное пособие. -Харьков: Эспада, 1999. - 480с.
2. Мельник О.О. Корпоративне право України. Навчально – практичний посібник із зразками документів. – К: ФОП Мельник О.О. , 2008. – 368 с.
3. Становлення в Україні корпоративного права (з науково практичної конференції)/ А. Полешко. О. Юлдашев // Право України. - 2003. - № 11. - с.162- 171

ДЕЯКІ АСПЕКТИ РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЇ РЕКЛАМИ

*Громенко Юлія Олександрівна
старший викладач кафедри господарського та екологічного права
Донецького юридичного інституту ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка*

Говорячи про державне регулювання рекламного ринку, не можна не згадати про те, що власне держава в особі уповноважених органів у різних формах бере участь у рекламних відносинах. Практикується створення державних унітарних підприємств, що в межах своєї компетенції розглядають питання використання об'єктів державної власності для розміщення засобів зовнішньої реклами.

Вважаємо, що участь державних органів у рекламних відносинах шляхом укладення договорів на право розміщення реклами має подвійний характер. З одного боку, вони виступають як самостійні суб'єкти майнових відносин на рівних началах з іншими учасниками – суб'єктами рекламної підприємницької діяльності; з іншого боку, не можна не визнати, що така участь має регулятивний характер і чинить істотний вплив на ринок. На підтвердження цієї точки зору наведемо такий приклад. Кабінет Міністрів України постановою від 09.09.09 за № 968 (набула чинності 21.09.09) вніс зміни до Типових правил розміщення

зовнішньої реклами, чим ухвалив усунути комунальних посередників з ринку зовнішньої реклами. Згідно з документом, робочим органом із регулювання зовнішньої реклами може бути відділ або управління органів місцевого самоврядування. Важливо, що при цьому таке управління (відділ) не є одночасно суб'єктом ринку, оскільки, відповідно до постанови № 968, не має права подавати заявку і отримувати дозвіл на розміщення зовнішньої реклами. З метою регулювання рекламної діяльності робочий орган зобов'язаний на громадських засадах залучати представників галузевих рад підприємців, об'єднань громадян та об'єднань підприємств, які провадять діяльність у сфері реклами. Більше того, Кабмін позбавив цей орган можливості надавати рекламістам платні послуги (з виготовлення топогеодезичних матеріалів, зйомки місцевості, розроблення проектно-технічної документації для розміщення складних рекламоносіїв тощо), виключивши відповідні пункти з Типових правил. На додаток, згідно з постановою, плата за тимчасове користування місцем, відведеним під рекламоносій, перераховується виключно до місцевих бюджетів. Таким чином, із процедури отримання дозволів були виключені комунальні підприємства, які в деяких містах виконували функції робочих органів і одночасно були суб'єктами господарювання на рекламному ринку.

На підтримку таких змін можна навести такі аргументи. Місця, що надаються для розміщення рекламних конструкцій, є комунальною власністю і відповідно до діючого законодавства права на їх використання, управління та розпорядження, як отримання коштів за їх використання, належать виключно органам місцевого самоврядування, а не суб'єктам господарювання – комунальним підприємствам. Надання ж права регулювання одних підприємств іншими суперечить Господарському кодексу України, згідно з яким суб'єкти господарювання є рівними суб'єктами правовідносин, їх взаємини з іншими суб'єктами формуються на основі договорів. 11 лютого 2009 року внесені зміни до Закону України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності», згідно з якими з переліку дозвільних органів, що уповноважені видавати документи дозвільного характеру, виключені підприємства, установи та організації; дозволи можуть видаватися тільки органами виконавчої влади або місцевого самоврядування.

Сподіваємось, що прийняті зміни призведуть до зменшення зловживань з боку органів влади на ринку зовнішньої реклами.

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ

Шикова Олена Миколаївна

старший викладач кафедри ЕММСЕІ Університету економіки та права «КРОК»

Забезпечення національної безпеки було і залишається однією з найбільш актуальних та значущих проблем сьогодення. Захищеність та повнота інформації, заповнення інформаційного простору України достовірною інформацією, забезпечення реалізації прав громадян на доступ до інформації – все це впливає на збереження цілісності і незалежності держави. Розглядаючи інформаційну безпеку як одну зі складових національної безпеки, вирішуючи завдання розвитку інформаційної сфери в Україні та проблеми створення умов для побудови інформаційного суверенітету країни, неможливо обійтись без надійного правового підґрунтя .

Інформаційна безпека України, як невід’ємна частина її національної безпеки, включає законодавче формування державної інформаційної політики, встановлення законодавством правил доступу до національних інформаційних ресурсів, визначення порядку їх використання тощо. Вирішення проблем, пов’язаних з інформацією та забезпеченням її безпеки, в Україні регламентуються рядом нормативно-правових актів, прийнятих Верховною Радою України, Президентом України, Кабінетом Міністрів України, центральними органами виконавчої влади.

Підтвердженням важливості інформаційної безпеки, визначенням місця інформаційної складової в загальній системі забезпечення національної безпеки є рядки Конституції України. А саме, в статті 17, забезпечення інформаційної безпеки ставиться в один ряд із захистом суверенітету і територіальної цілісності України, із забезпеченням її економічної безпеки. Також наголошує, що забезпечення інформаційної безпеки – одна з найважливіших функцій держави і це є справою всього українського народу [1].

Визначенню ролі інформаційної безпеки, вирішенню проблем, пов’язаних із захистом інформації, в Україні присвячено цілий ряд законодавчих актів

В Законі України «Про Концепцію Національної програми інформатизації» сказано, що „інформаційна безпека є невід’ємною частиною політичної, економічної, оборонної та інших складових національної безпеки” [4]. Про інформаційну безпеку як складову

національної безпеки мова йде і в Законі України «Про основи національної безпеки України» [5].

Розбудова України як незалежної, суверенної, розвиненої країни є можливою тільки за умови побудови інформаційного суспільства з урахуванням досягнень науки, техніки та сучасних інформаційних технологій. Тому в Законі «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки» мова йде про інформаційну безпеку як «стан захищеності життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, при якому запобігається нанесення шкоди через: неповноту, невчасність та невірогідність інформації, що використовується; негативний інформаційний вплив; негативні наслідки застосування інформаційних технологій; несанкціоноване розповсюдження, використання і порушення цілісності, конфіденційності та доступності інформації» [6].

Інформаційна безпека держави можлива тільки за умови дотримання права громадян на доступу до інформації. Шляхи реалізації цих прав окреслено в Законі України «Про інформацію», який „встановлює загальні правові основи одержання, використання, поширення та зберігання інформації, закріплює право особи на інформацію в усіх сферах суспільного і державного життя України” [3]. Саме в цьому законі визначаються сфери інформаційної діяльності, у тому числі, держави. Дається визначення державної інформаційної політики як „сукупності основних напрямів і способів діяльності держави по одержанню, використанню, поширенню та зберіганню інформації” [3]. Загальні принципи державної політики у сфері інформатизації окреслені в Законі України «Про Концепцію Національної програми інформатизації» [4].

Активне залучення засобів масової інформації до боротьби з явищами, які загрожують національній безпеці, неможливість вирішення практичних проблем, пов'язаних з інформаційним забезпеченням без використання відповідних засобів автоматизації, зумовило необхідність прийняття Законів України «Про телекомунікації» та «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах». В першому з них, а саме, в Законі України «Про телекомунікації» розглядаються проблеми інформаційної безпеки системи телекомунікаційних мереж. Безпека такої автоматизованої системи визначається як „здатність протистояти внутрішнім і зовнішнім загрозам конфіденційності, цілісності та доступності інформації, що передається, обробляється чи зберігається”.

Шляхи практичного вирішення проблеми інформаційної безпеки описуються в Законі України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки». Обов'язковими умовами для цього є:

- створення повнофункціональної інформаційної інфраструктури держави та забезпечення захисту її критичних елементів;
- підвищення рівня координації діяльності державних органів щодо виявлення, оцінки і прогнозування загроз інформаційній безпеці, запобігання таким загрозам та забезпечення ліквідації їх наслідків, здійснення міжнародного співробітництва з цих питань;
- вдосконалення нормативно-правової бази щодо забезпечення інформаційної безпеки, зокрема захисту інформаційних ресурсів, протидії комп'ютерній злочинності, захисту персональних даних, а також правоохоронної діяльності в інформаційній сфері;
- розгортання та розвитку Національної системи конфіденційного зв'язку як сучасної захищеної транспортної основи, здатної інтегрувати територіально розподілені інформаційні системи, в яких обробляється конфіденційна інформація [6].

Література:

1. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради.-1996.-№30.-ст. 17; з наступними змінами і доповненнями.
2. Закон України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» від 05.07.1994 № 80/94-ВР (Із змінами, внесеними згідно із Законами N 879-VI від 15.01.2009 та N 1180-VI від 19.03.2009)// Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1994. – № 31. – С.286;); Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2009. – № 24. – С.296; Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2009. – № 32-33. – С.486.
3. Закон України «Про інформацію» від 02.10.1992 № 2657-XII // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1992. – № 48. – С. 650.
4. Закон України «Про Концепцію Національної програми інформатизації» від 04.02.1998 р.; N 75/98-ВР// Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1998. – № 27-28. – С.182.
5. Закон України «Про основи національної безпеки України» від 19.06.2003 № 964-IV // Відомості Верховної Ради (ВВР). - 2003. - № 39. - С. 351.
6. Закон України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки» № 537-V від 09.01.2007 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2007. – № 12. – С.102.

КРИПТОГРАФИЧЕСКИЕ МЕТОДЫ КАК СРЕДСТВО ЗАЩИТЫ ОТ КИБЕРТЕРРОРИЗМА

Яворская Анна Николаевна

*студентка дневного отделения Донецкого национального университета,
заочного отделения Донецкого юридического института*

Борьба с преступлениями в сфере использования компьютерных систем является на сегодня одной из важнейших задач. Для того, чтобы эта борьба была максимально эффективной необходимы исследования данной формы преступности, ее составляющих, а также глубокое изучение организационно-правовых и программных средств и мероприятий, которые предотвращают ее массовое распространение. Учитывая то, что на уровне юридических норм урегулировать все отношения по защите информации в компьютерных системах невозможно, в нормативных актах специально определяются принципы государственной политики Украины в сфере защиты информации. Перечислю некоторые важнейшие принципы: комплексность, полнота и непрерывность методов защиты информации; открытость нормативно-правовых актов по защите информации, которые не являются государственной тайной; обязательность защиты инженерно-техническими средствами информации, которая является государственной тайной; финансовая обеспеченность системы защиты информации за счет Государственного бюджета Украины, бюджета Автономной Республики Крым, местных бюджетов, и других источников; иерархичность построения организационных структур системы защиты информации. Рассматривая основные принципы, мы можем проследить, как формируется и проводится государственная политика Украины в сфере защиты информации.[3]

Компьютерные системы, в свою очередь, могут быть приспособлены к защите хранящейся на них информации от всех людей, за исключением, естественно, тех, кому разрешен доступ к ним, путем зашифрования данных в формы, весьма устойчивые к попыткам взлома. Разные люди понимают под шифрованием разные вещи. Дети играют в игрушечные шифры и секретные языки. Это, однако, не имеет ничего общего с настоящей криптографией. Настоящая криптография (strong cryptography) должна обеспечивать такой уровень секретности, чтобы можно было надежно защитить критическую информацию от расшифровки крупными организациями - такими как мафия, транснациональные корпорации и крупные государства. Настоящая криптография в прошлом использовалась лишь в военных целях. Однако сейчас, со становлением информационного общества, она становится центральным инструментом

для обеспечения конфиденциальности и защиты от высокотехнологического терроризма – кибертерроризма, т.е. преднамеренных атак на информацию, которые создают опасность для жизни и здоровья людей или наступление других тяжких последствий, если также действия были совершены с целью нарушения общественной безопасности.[1]

Предметом криптографии является один из классов методов, предназначенных для защиты процессов информационного взаимодействия от отклонений от их нормального течения, вызванных целенаправленными воздействиями со стороны субъектов, называемых злоумышленниками. От прочих методов защиты информации криптографические методы отличаются тем, что основаны на преобразовании информации по секретным алгоритмам (алгоритм, какая-либо деталь которого держится в секрете, и включает в себя открытые алгоритмы, часть параметров которых держится в тайне).

По мере образования информационного общества, крупным государствам, а также опасным субъектам несанкционированного доступа к компьютерной информации (хакеры, пираты, кибертеррористы) становятся доступны технические средства тотального надзора за миллионами людей. Поэтому криптография становится одним из основных инструментов обеспечивающих конфиденциальность и доверие, корпоративную безопасность и защищенность от различного вида атак, позволяющих проникнуть в атакуемую сеть для достижения неправомερных целей. Но для полной нейтрализации угроз кибертерроризма необходима консолидация всего мирового сообщества по ликвидации социальных, экономических и идеологических корней этого явления.[2]

Итак, поскольку компьютерный терроризм уже представляет собой угрозу сегодняшних дней, необходимо закрепить на законодательном уровне обязанность государственных частных структур принять технические меры по защите компьютерной информации, а также возможность использования криптографии как действенное средство защиты информации от кибертерроризма.

Литература:

1. Голубев В.А. Кибертерроризм – угроза национальной безопасности.- http://www.crime-reseach.ru/articles/Golubev_Cyber_Terrorism/.
2. Голубев В.О., Гавловський В.Д., Цимбалюк В.С. Інформаційна безпека: проблеми боротьби зі злочинами у сфері використання комп'ютерних технологій / За заг.ред.доктора юридичних наук, професора Р.А.Калюжного.-Запоріжжя:Просвіта,2001.-С.19.

3. Калюжний Р.А., Колпак Р.Л. Застосування інформаційних технологій організованою злочинністю для впливу на суспільство.-Боротьба з організованою злочинністю і корупцією(теорія та практика)//Науково-практичний журнал.-№3.-2001.-С.160.

ЗМІСТ

Теорія та історія держави і права. Історія політичних і правових вчень. Філософія права

<i>Житник Оксана Олександрівна</i> ГЛАВА ДЕРЖАВИ ЯК СУБ'ЄКТ ВТІЛЕННЯ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА У ДЕРЖАВОТВОРЧИЙ ПРОЦЕС.....	3
<i>Заморська Любов Ігорівна</i> ПОЗИТИВІСТСЬКА ПРАВОВА ТЕОРІЯ ТА ПРИНЦИП ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В УКРАЇНІ.....	5
<i>Каленіченко Лідія Іванівна</i> ПРЕЗУМПЦІЯ ПОМИЛКОВОСТІ ЯК ПРИНЦИП ПРАВОЗАСТОСОВУВАННЯ.....	8
<i>Кушнір Єлизавета Сергіївна</i> ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА У ПРОЦЕСІ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ.....	10
<i>Сарновська Світлана Олександрівна</i> ПОНЯТТЯ МЕХАНІЗМУ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА ЙОГО ПОДВІЙНЕ ТЛУМАЧЕННЯ.....	14
<i>Танцюра Олена Миколаївна</i> ДЕРЖАВНА ВЛАДА І ЦЕРКВА.....	19
<i>Ухач Василь Зіновійович</i> КАНОНІЧНО – ПРАВОВИЙ ЗВИЧАЙ ЯК ДЖЕРЕЛО ЦЕРКОВНОГО ПРАВА.....	22

Конституційне право. Конституційне процесуальне право. Міжнародне право

<i>Беляєва Марина Валеріївна</i> РЕАЛІЗАЦІЯ ПОЛІТИЧНОЇ ФУНКЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ: КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ.....	26
<i>Лебедь Наталія Вікторівна</i> ЗАКОНОТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ВДОСКОНАЛЕННЯ.....	28

Нікольська Олеся Валеріївна СУБ'ЄКТИ ЗАСТОСУВАННЯ НОРМ
КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ.....31

Словська Ірина Євгенівна ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО
ВИБОРИ НАРОДНИХ ДЕПУТАТІВ УКРАЇНИ.....33

**Цивільне та сімейне право. Цивільне процесуальне право.
Комерційне право. Житлове право. Зобов'язальне право. Міжнародне
приватне право**

Олійник Оксана Степанівна ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО
РЕГУЛЮВАННЯ МАЙНОВИХ ВІДНОСИН ПОДРУЖЖЯ.....38

Тонієвич Євгенія Дмитрівна ДО ПОНЯТТЯ СІМЕЙНО-ПРАВОВОЇ
САНКЦІЇ.....42

**Кримінальне право. Кримінальне процесуальне право.
Криміналістика. Криминологія. Кримінально-виконавче право**

Герасимов Роман Разяпович МЕТОДИ МОДЕЛЮВАННЯ
(ПРОФІЛЮВАННЯ) ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ.....45

Головіна Валерія Петрівна ГІПНОЗ ТА МОЖЛИВОСТІ ЙОГО
ВИКОРИСТАННЯ ПРИ ПРОВЕ-ДЕННІ ДОПИТІВ.....46

Завгородня Ольга Юріївна ОСОБЛИВОСТІ ЗЛОЧИННИХ ГРУП, ЯКІ
ВЧИНЯЮТЬ НЕЗАКОННІ ЗАВОЛОДІННЯ
АВТОТРАНСПОРТНИМИ ЗАСОБАМИ.....51

Завгородня Ольга Юріївна, Петров Сергій Євгенович ПРИЙОМИ
ПІДГОТОВКИ У СТРУКТУРІ СПОСОБІВ ВЧИНЕННЯ
НЕЗАКОННИХ ЗАВОЛОДІНЬ АВТОТРАНСПОРТНИМИ
ЗАСОБАМИ.....52

Загурський Олександр Богданович КРИМІНАЛЬНО-
ПРОЦЕСУАЛЬНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ ПІСЛЯ
ПРОГОЛОШЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ (1991-1992 рр.).....54

<i>Комарницька Оксана Богданівна</i> ПОПЕРЕДНІЙ ЧИ СУДОВИЙ РОЗГЛЯД СПРАВ ПРИВАТНОГО ОБВИНУВАННЯ.....	57
<i>Кравчук Петро Юрійович</i> ПРИЙОМИ ПІДГОТОВКИ В СТРУКТУРІ СПОСОБУ ВЧИНЕННЯ БАНДИТИЗМУ.....	65
<i>Кравчук Петро Юрійович</i> НЕДОЛІКИ ОГЛЯДУ МІСЦЬ ПОДІЙ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ НАПАДІВ ВЧИНЕНИХ БАНДАМИ.....	66
<i>Майгур Михайло Олександрович</i> ЗАКРИТТЯ КРИМІНАЛЬНОЇ СПРАВИ: ДЕЯКІ ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ.....	67
<i>Синявський Сергій Михайлович</i> ПІДГОТОВКА ДО ОПЕРАТИВНОГО ОПИТУВАННЯ ПРИ РОЗКРИТТІ СЕРІЙНИХ СЕКСУАЛЬНИХ УБИВСТВ.....	70
<i>Старушкевич Анатолій Володимирович</i> МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ РЕТРОСПЕКЦІЇ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ.....	72
<i>Сулейманова Зейнеп Ресульївна</i> КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ПОНЯТТЯ ЗЛОЧИННИХ УГРУПОВАНЬ У СФЕРІ НЕЗАКОННОГО ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ.....	75
<i>Сулейманова Зейнеп Ресульївна, Карабанов Дмитро Олександрович</i> ДО ПИТАННЯ ПРО ПОНЯТТЯ ТАКТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ.....	76
<i>Чорний Андрій Михайлович</i> ЕКСПЕРТИЗИ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ КОРИСЛИВИХ УБИВСТВ.....	77
<i>Шуляк Юлія Леонідівна</i> ГЕНЕЗИС КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ШАХРАЙСТВО В УКРАЇНІ ТА ЗА КОРДОНОМ.....	79
Адміністративне право. Адміністративне процесуальне право. Митне та податкове право. Муніципальне право	
<i>Король Яна Вікторівна</i> АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПОГЛИБЛЕННЯ ЗАСАД АДМІНІСТРАТИВНОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ.....	82

<i>Лавриненко Олексій Олександрович, Ребриш Богдан Юрійович</i> ДО ПИТАННЯ ПРО СПЕЦИФІКУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ЖИТТЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ.....	84
<i>Марчевський Сергій Валерійович</i> ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ.....	86
<i>Петечел Олексій Юрійович</i> ДЕЯКІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ОБСЯГУ ВИРУЧКИ ВІД ПРОДАЖУ ПРОДУКЦІЇ (ТОВАРІВ, РОБІТ, ПОСЛУГ) ПРИ ЗАСТОСУВАННІ СПРОЩЕНОЇ СИСТЕМИ ОПОДАТКУВАННЯ.....	89
<i>Щепановський Зеновій Васильович</i> ПРОБЛЕМА ВИЗНАЧЕННЯ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ, ЯКІ ПОГОДЖУЮТЬ АКТ ГОТОВНОСТІ ОБ'ЄКТА ЖИТЛОВОГО БУДІВНИЦТВА.....	93

Трудове право та право соціального забезпечення

<i>Гончарук Валентина Василівна</i> ПРОБЛЕМИ АТЕСТАЦІЇ ПРАЦІВНИКІВ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ.....	95
--	----

Екологічне право. Земельне право. Аграрне право

<i>Куценко Євгенія Миколаївна</i> СТАНОВЛЕННЯ ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОД В ЗОНІ ВПЛИВУ АВАРІЇ НА ЧОРНОБИЛЬСЬКІЙ АЕС.....	99
<i>Лазаренко Яків Іванович</i> ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО УКРАЇНИ НА ШЛЯХУ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ПИТАННЯ АДАПТАЦІЇ.....	101

Господарське право. Господарське процесуальне право

<i>Батрин Станіслав Віталійович</i> СФЕРА ІСНУВАННЯ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВОВІДНОСИН.....	105
--	-----

Громенко Юлія Олександрівна ДЕЯКІ АСПЕКТИ
РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЇ РЕКЛАМИ.....106

Право інтелектуальної власності та його захист. Інформаційне право

Шикова Олена Миколаївна ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ.....108

Яворская Анна Николаевна КРИПТОГРАФИЧЕСКИЕ МЕТОДЫ
КАК СРЕДСТВО ЗАЩИТЫ ОТ КИБЕРТЕРРОРИЗМА.....111

Підписано до друку 01.10.2010
Формат 60x84/16. Папір офсетний. Друк на дублікаторі.
Умов.-друк. арк. 4,5. Обл.-вид. Арк 4,95.
Тираж 70 прим.

Віддруковано ФО-П Шпак В.Б.
Свідоцтво про державну реєстрацію № 073743
СПП № 465644
Тел. 097 299 38 99, 063 300 86 72
E-mail: tooums@ukr.net

